

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Helena Krnetić

**SAVREMENI SECESIONISTIČKI POKRETI U
EVROPI-PET STUDIJA SLUČAJA**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Banja Luka, 2022.

UNIVERZITET U BANJOJ LUCI
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

Helena Krnetić

**SAVREMENI SECESIONISTIČKI POKRETI U
EVROPI-PET STUDIJA SLUČAJA**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Banja Luka, 2022.

UNIVERSITY OF BANJA LUKA
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

Helena Krnetić

**CONTEMPORARY SECESSIONIST
MOVEMENTS IN EUROPE - FIVE CASE
STUDIES**

DOCTORAL DISSERTATION

Banja Luka, 2022.

Mentor: doktor nauka, Aleksandar Savanović, redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci, Fakulteta političkih nauka

Naslov doktorske disertacije: „Savremeni secesionistički pokreti u Evropi – pet studija slučaja“

Rezime: Cilj rada jeste da se kroz različite primjere, koje smo obradili u ovom radu, dođemo do objektivne, sistematične i precizne spoznaje o specifičnostima i zajedničkim imeniteljima u procesima secesionizma. Osnovna namjera nam je da kroz analizu različitih praktičnih primjera spoznamo bitne determinante i faktore koji uslovljavaju i utiču na procese i na krajnje ishode secesionizma u pojedinim državama. Prikazaćemo na sistematičan način zajedničke pro-secesionističke strategije i argumente, ali i zajedničke anti-secesionističke strategije i argumente, te na taj način pokušati na osnovu ovih case study-a utvrditi i ojačati objašnjavajuću paradigmu. S obzirom na naše ciljeve istraživanja koristićemo nekoliko osnovnih metodoloških pristupa: uporedni metod, istorijski metod, formalno-pravni metod, dogmatsko- pravni metod. U prvom dijelu ćemo se baviti teorijskim okvirom problema secesije, u kontekstu savremene političke teorije, političke nauke i pravne nauke: pristanka na društveni ugovor (ustav), suverenosti naroda/nacije, međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, ustavnog prava i funkcionisanja i održanja države. U drugom dijelu rada ćemo se baviti konkretnim primjerima koji su predmet našeg istraživanja: Katalonijom, Venetom, Kosovom, Crnom Gorom i Republikom Srpskom. U nastavku rada ćemo prezentovati rezultate, u formi zaključka, do kojih smo došli istraživanjem i analizom konkretnih slučajeva kroz predloženi teorijski okvir, što će nam omogućiti sistematičan prikaz teorije i prakse, te će nam omogućiti određene generalizacije i predviđanja.

Ključne riječi: država, secesija, samoopredjeljenje, argumenti, politička teorija, ustav, pristanak na društveni ugovor

Naučna oblast: politička teorija

Naučno polje: političke nauke

Klasifikaciona oznaka: S170

Tip odabrane licence Kreativne zajednice (Creative Commons): CCBY

Mentor: Aleksandar Savanović, PhD, Associate Profesor of the University of Banja Luka, Faculty of Political Sciences

Doctoral Dissertation: „Contemporary secessionist movements in Europe – five case studies“

Summary: This paper aims to gain an objective, systematic and precise understanding of the specifics and common denominators in the processes of secessionism through the various examples we have dealt with in this paper. Our basic intention is to get to know, through the analysis of various practical examples, the important determinants and factors that condition and influence the processes and ultimate outcomes of secessionism in individual countries. We will present in a systematic way common pro-secessionist strategies and arguments, but also the common anti-secessionist strategies and arguments, and in that way try to determine and strengthen the explanatory paradigm on the basis of these case studies. Given our research goals, we will use several basic methodological approaches: comparative method, historical method, formal-legal method, dogmatic-legal method. In the first part we will deal with the theoretical framework of the problem of secession, in the context of modern political theory, political science and legal science: consent to the social contract (constitution), sovereignty of the people/nation, international law and international relations, constitutional law and functioning and maintenance of the state. In the second part of the paper, we will deal with specific examples that are the subject of our research: Catalonia, Veneto, Kosovo, Montenegro and the Republic of Srpska. In the continuation of the paper, we will present the results, in the form of conclusions, which we came to by researching and analyzing specific cases through the proposed theoretical framework, which will allow us a systematic presentation of theory and practice, and will allow us certain generalizations and predictions.

Keywords: state, secession, self-determination, arguments, political theory, constitution, consent to social contract

Branches of science: political theory

Fields of Science: political science

Common European Research Information Format: S170

Creative Commons: CC BY

Sadržaj:

1. Definisanje i opis predmeta/problema istraživanja	8
1.1 Istraženost problema	10
1.2 Radna hipoteza	16
1.3 Materijal i metod rada	17
2. Teorijski okvir za poimanje secesije	21
2.1 Suverenost	24
2.2 Samoopredjeljenje naroda	33
2.3 Oblici i subjekti samoopredjeljenja	34
2.4 Pravni okvir samoopredjeljenja	36
3. Studija slučaja – Veneto	41
3.1 Istorijski pregled	41
3.2 Veneto u kontekstu savremene Italije	44
3.3 Elementi secesije	47
3.4 Argumenti za secesiju	52
3.5 Referendum u Venetu	54
4. Studija slučaja – Katalonija	58
4.1 Istorijski pregled	58
4.2 Katalonija u kontekstu savremene Španije	59
4.3 Elementi secesije	63
4.4 Politički subjekti	65
4.5. Referendum u Kataloniji	68
4.6 Argumenti za secesiju	73
5. Studija slučaja - Kosovo	75
5.1 Istorijski pregled	75
5.2 Kosovo u kontekstu savremene Srbije	79
5.3 Elementi secesije	84
6. Studija slučaja – Crna Gora	89
6.1 Istorijski pregled	89
6.2 Crna Gora u kontekstu Ustavne povelje Srbije i Crne Gore	92
6.3. Politički subjekti	95
6.4. Referendum u Crnoj Gori	97
6.5. Argumenti za otcjepljenje	101

7. Studija slučaja - Republika Srpska	105
7.1 Istorijski pregled	105
7.2 Republika Srpska u kontekstu Bosne i Hercegovine	107
7.3 Internacionalizacija državnog pitanja Bosne i Hercegovine	118
7.4 Elementi secesije	125
7.5 Problem secesije, disolucije i samoopredjeljenja naroda u kontekstu Republike Srpske i Bosne i Hercegovine	128
8. Zaključak	131
9. Literatura:	139

1. Definisanje i opis predmeta/problema istraživanja

Razlozi istraživanja secesionističkih pokreta u Evropi mogu se svrstati u dvije grupe. Prva grupa obuhvata striktno naučne i teorijske razloge. Secesionizam predstavlja složeni dio naučne teorije zbog toga što obuhvata neke od najkompleksnijih problema i područja savremene političke teorije, političke nauke i pravne nauke: pristanka na društveni ugovor (ustav), suverenosti naroda/nacije, ustavnog prava i funkcionisanja i postojanja države. U secesionizmu se sukobljavaju dva fundamentalna načela savremene politike: suverenitet države i pravo naroda na samoopredjeljenje. Specifičnost teme zahtijeva od istraživača da u različitim naučnim poljima traga za bitnim elementima secesionizma i da dijelove spoznaje sintetizuje u jednu cjelinu. Poseban naučni razlog za teorijsko istraživanje ovog tipa jeste da pokušamo spoznati secesionizam što je više moguće izvan uticaja dnevnih politika i interesa političkih grupa, istražiti problem kao takav. Politički subjekti u ostvarivanju svojih interesa nastoje da utiču i na teorijsko poimanje ove teme koje je u skladu sa njihovim interesima.

Druga grupa razloga obuhvata društvene razloge. Secesionizam kao fenomen prisutan je u realnosti funkcionisanja složenih, posebno višenacionalnih država. Po svojoj prirodi secesionizam je kao pokret i proces uglavnom suprotstavljen državnoj vlasti i postojećem ustavnom i pravnom poretku države i kao takav utiče na normalno funkcionisanje društva, često izazivajući duboke krize i podjele u društvu i državi u kojoj se javlja. Stoga izučavanje secesionizma može bitno doprinijeti prevazilaženju društvenih i političkih napetosti, a ispravno razumijevanje ovog fenomena značajno bi relaksiralo mnoge od postojećih društvenih napetosti i aktualnih i latentnih konflikata koji postoje u mnogim državama Evrope i svijeta. Ako pogledamo mapu postojećih secesionističkih i potencijalno secesionističkih pokreta samo u Evropi, jasno ćemo dobiti naznaku o društvenoj i političkoj važnosti ove teme, te potencijalu za nestabilnosti koje su u problemu secesije sadržane. Gotovo da nema države u Evropi koja se u nekoj mjeri ne susreće s ovim problemom:

Exhibit 10: Europe's Secessionist Movements

European regions with either secessionist political movements or political movements agitating for greater autonomy

Slika 1: Mapa regiona sa organizovanim političkim pokretima koji se bore za otcjepljenje ili za veću autonomiju (Martin, 2017)

Predmet istraživanja u okviru našeg rada obuhvata primjere: Katalonije, Veneta, Republike Srpske, Kosova*¹ i Crne Gore. Ovi primjeri nisu nasumično i ad hoc odabrani, već smo vođeni jasnom logikom istraživanja: prvo, u pitanju su aktualni i još uvijek kontroverzni secesionizmi; drugo, svi se događaju na tlu savremene Evrope u demokratskim i međunarodno priznatim državama. Izuzetak je u određenoj mjeri Crna Gora, za koju se može reći da je dovršen secesionizam. Ipak, samostalnost Crne Gore se još uvijek problematizuje unutar same Crne Gore, gdje postoje bitni akteri na političkoj sceni koji propagiraju reverzibilnost procesa osamostaljenja te dovode u pitanje njegov legalitet i legitimitet. Dodatno: slučaj Crne Gore nam je važan kao kontrolni slučaj, jer predstavlja paradigma primjer za kontraktualističku teoriju

¹ Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1244 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o deklaraciji o nezavisnosti Kosova i u tom smislu ćemo se referisati na njega u cijeloj ovoj disertaciji.

secesije, koja će biti naše osnovno teorijsko polazište. Cilj nam je da istraživanjem navedenih primjera dođemo do objektivne, sistematične i precizne spoznaje o posebnim specifičnostima i zajedničkim imeniteljima u procesima secesionizma. Upravo zato nam je slučaj Kosova od posebnog značaja jer predstavlja najvažnije odstupanje od objašnjavajuće paradigme koju ćemo koristiti. Jedan od ciljeva ovog rada je da pokuša markirati one indikatore koji su bili prisutni (ako su bili) u slučaju Kosova (a nije ih bilo u ostalim slučajevima), koji su omogućili ovo odstupanje. Naša osnovna intencija je da na analizi ovih slučajeva pokušamo izdvojiti one razloge koji neke od ovih pokreta čine uspješnijim (i relativno niskog konfliktnog potencijala) od drugih (kakav je na primjer Crna Gora). Takođe, pokušaćemo utvrditi šta su osnovni antisecesionistički argumenti i politički fenomeni koji u praksi blokiraju realizaciju samostalnosti. Pokušaćemo markirati i zajedničke pro-secesionističke strategije i argumente, ali i zajedničke anti-secesionističke strategije i argumente, te na taj način pokušati na osnovu ovih case study-a utvrditi i ojačati objašnjavajuću paradigmu.

1.1 Istraženost problema

Secesionizam je široko istraživana problematika u savremenoj političkoj teoriji. Međutim, po svemu sudeći još ne postoji jasno definisano opšteprihvaćeno teorijsko stanovište za tretman ovog fenomena. To se odnosi i na samo definisanje šta jeste secesionizam, i pitanje kada se neki pokret za samostalnost može definisati secesionizmom. Dodatno je stvar otežana nepostojanjem ujednačene političke prakse. U Enciklopedijskom rječniku međunarodnog prava i međunarodnih odnosa (2010: 968) secesija je definisana u: širem smislu, gdje se misli na samo odvajanje od nečeg, i u užem smislu kao „otcepljenje dijela neke države radi stvaranja posebne države. Obično predstavlja rezultat političkih, nacionalnih, vjerskih i drugih trvenja u datoj zemlji, a vrlo često je potpomognuta spoljnim faktorima“ (Enciklopedijski rječnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, 2010:968). U ovom radu secesiju ćemo posmatrati kao „izlazak“ jednog dijela države iz državne cjeline. Pod terminom jedan „dio“ možemo podrazumijevati federalnu jedinicu, republiku, provinciju, grad, tj. neku jedinicu koja je već uspostavljena kao politička i pravna činjenica. Time ćemo redukovati naše istraživanje, i izbjeći obavezu da se bavimo kompleksnim problemima „neteritorijalno organizovanih“ političkih i društvenih entiteta

(Savanović, 2019), koje je jedno od žarišnih pitanja savremenih teorija secesije, ali koje svojom kompleksnošću prevazilazi domete i kapacitete ovog rada.

U tretiranju ove tematike početna teorijska stanovišta se bitno razlikuju. Postoje dvije osnovne grupacije, i dva teorijska ekstrema (Lehning, 1998:2): antisecesionisti – koji se protive pravu na otcjepljenje, osim pod određenim specijalnim uslovima; i prosecesionisti – koji podržavaju otcjepljenje, pod vrlo labavim uslovima (Mises, 1985). U oba slučaja ove teorijske pozicije mogu se dalje svrstati u dvije grupe (Bjukenen, 1991; Lehning 1998). To možemo smatrati za dva osnovna teorijska polazišta za istraživanje secesionizma: normativne teorije i deskriptivne teorije. Normativne teorije odnose se na pitanje pod kojim je uslovima (i da li uopšte) secesionizam moralno opravdan i dopustiv. Deskriptivne teorije odnose se na opis uslova koje secesionistički pokret treba ispuniti da bi bio priznat. U našem istraživanju korist ćemo oba ova teorijska pristupa (vidjeti: indikatore).

Primarni cilj secesionista jeste da dio teritorije na kojoj su odvoje od matične države (Bjukenen, 1991:10). Najčešće borba separatističkih grupa podrazumijeva stvaranje samostalne države, koja bi imala sve elemente državnosti, uključujući i međunarodno priznanje. Mada, postoje i slučajevi koji za primarni cilj ima otcjepljenje od jedne države, da bi se pripojilo drugoj, kakav je na primjer slučaj Transilvanije, koja traži da se odvoji od Rumunije (Bjukenen, 1991:10), da bi se pripojila Mađarskoj ili slučaj Krima. Ali ono što je svojstveno i prvom i drugom slučaju, odnosno kad se teži stvaranju nove države i kad se ne teži, jeste zahtjev za odvajanjem dijela teritorije. Bjukenen (1991) je nakon analize pravnih, politikoloških i filozofskih teorija postavio svoju teoriju ustavnog prava na otcjepljenje. U centar svoje diskusije on stavlja pitanje moralnog opravdanja, a kasnije na osnovu postavljenog okvira kreira „idealnu“ ustavnu teoriju secesije. Ova teorija podrazumijeva da se u ustav države ugradi klauzula koja bi i pravno omogućavala secesiju dijela teritorije, uz različita ograničenja i procedure koje bi sprječavale zloupotrebu. Slučaj izlaska Crne Gore iz državne zajednice sa Srbijom daje odličan primjer za efikasnost ovog mehanizma: ustavna klauzula o secesiji zaista bitno olakšava postupak secesije i smanjuje prostor i potencijal za sukobe.

Pored ovog argumenta i modela postoje i brojni drugi argumenati za i protiv secesije kroz prizmu političke teorije. Jedan takav klasični argument za pravo na otcjepljenje je u analogiji sa revolucijom (Freeman, 1998:17). Argument se bazira na uvjerenju da, ukoliko postoji pravo na revoluciju, u smislu odbrane naroda od tiranske vlade, analogno s tim, postoji i pravo na

otcjepljenje, gdje je glavni argument ugrožavanje prava (Freeman, 1998:17). U skladu sa viđenjem škole realizma glavni argument za pravo otcjepljenja se može izvoditi iz konsenzusa da je kolonijalna vlada kao takva po sebi nelegitimna. Freeman ovaj argument izvodi iz tvrdnje da ako Britanija nema pravo da vlada Nigerijom, onda nema pravo da vlada Škotskom (Freeman, 1998:17). Prigovori na ovako koncipirano pravo secesije temelje se na dva principa: 1) priznavanje prava na secesiju bi moglo u svjetskom poretku izazvati konflikte: priznanje ovog prava bi dovelo do povećanog broja realnih secesionističkih zahtjeva; bilo bi teško postići pravedna i mirna rješenja unutardržavnih etničkih sukoba; 2) tretira pravo izlaska iz demokratske države, a postoje dvije verzije ovog prigovora, jer postoje i dvije glavne verzije demokratske teorije (Freeman, 1998:19): liberalna teorija demokratije i republikanska teorija narodnog suvereniteta. Prema liberalnoj teoriji demokratije, vlade su legitimne ako su utemeljene na pristanku većine i ako poštuju bazična prava svakog pojedinca. Ove dvije teorije su saglasne oko podrške institucijama, ali razlika je u tome što je liberalna teorija utemeljena na predpolitičkim individualnim pravima. One se različito reflektuju na domete i važenje Freeman argumenta pro secesije na osnovu nelegitimnosti nametnute vlasti.

Harry Beran je razvio radikalnu teoriju secesije, koja je izvedena iz liberalno – demokratske premise. Glavna pretpostavka ovog stanovišta je da pojedinac ima pravo na ličnu autonomiju, odnosno svaki pojedinac može da odredi svoj politički status (Freeman, 1998:20). Osnov prava na secesiju po ovoj teoriji nije pravo da se odupre ugnjetavanju, niti pravo na nacionalno samoopredjeljenje, već je pravo na slobodno političko udruživanje (Freeman, 1998:20). Predmet prava na otcjepljenje u ovoj teoriji jesu teritorijalne zajednice, a ovo kolektivno pravo proizilazi iz skupa pojedinačnih prava na autonomiju i slobodu udruživanja (Freeman, 1998:22). Dakle, moguće je postaviti teorijsku dilemu da li je to pravo koje je dato pojedincima ili kolektivitetu (narodu). Međunarodni pakt o građanskim i politički pravima ovo pravo eksplicitno tretira kao pravo kolektiviteta.

Međutim, liberalne teorije ovo pravo tretiraju isključivo kao individualno i u tom pravcu se kreće njihova argumentacija. Libertarijanci tvrde da grupa ili pojedinac ima pravo na otcjepljenje, čim se taj zahtjev ispostavi (Mises, 1985). Allen Bjukenen je predstavnik korektivne teorije prava, odnosno secesija je moralno opravdana tek kad se ispune određeni „uslovi“: kod kršenja osnovnih ljudski prava; kod neopravdanog pripajanja dijela teritorije; i kod kršenja dogovora o autonomiji unutar države (Bjukenen, 2004: 351-352).

Imajući u vidu ove i druge političke teorije secesije u ovom radu naše osnovno teorijsko stanovište biće kontraktualističko. Ono inkorporira u sebe prethodno naznačene teorije, ali akcentira kriterij saglasnosti. Razlog zašto smo odabrali ovu teorijsku osnovu je, s jedne strane to što je to dominantna teorijska pozicija u pitanju secesije; i, s druge strane, to što je praksa uspješnih secesija (dakle takvih koji su prošli “glatko” – ne izazivajući dramatične društvene konflikte) donedavno gotovo u potpunosti korespondirala s ovim teorijskim okvirom. Tipični nedavni primjeri kontraktualističkog tretiranja zahtjeva za izlazak iz političke zajednice su Crna Gora i proces „Bregzita“. To, dakle, znači da je kontraktualistička teorija bila manje-više opšteprihvaćena kao jedno adekvatno teorijsko (normativno) objašnjenje kada i pod kojim uslovima secesija može biti priznata kao legalan i legitiman čin. Jedan od osnovnih motiva ovog rada je da ispita, da li je u svjetlu novijih iskustava (prije svega Kosova, ali i Krima, Donbasa i nekih drugih) ovaj teorijski okvir i dalje opšteprihvaćen kao mjerodavan, ili se nakon kosovskog „sui generisa“ to može dovesti u pitanje. Time i dodatno objašnjavamo odabir naših studija slučaja: radi se secesijama koje se događaju otprilike u isto vrijeme kada se pojavio prvi izuzetak – te time želimo ispitati da li se u njima prepoznaju elementi kontraktualističkog modela kojim se akti secesije objašnjavaju, ili se u svjetlu kosovskog izuzetka taj model prestao primjenjivati. Ili je, možda, u ovim slučajevima ostao validan, a odbačen (ili modifikovan) samo na nivou Kosova.

Kontraktualistička teorija shvata ustav i državu kao rezultat „društvenog ugovora“. U teoriji ustava kao društvenog ugovora secesija predstavlja ništa drugo do „povlačenja pristanka“ na taj ugovor (Savanović, 2019:151). Postojanje argumenata koji se koriste da bi se „opravdalo“ to povlačenje (otcjepljenje), kao što su ekonomski, kulturni, istorijski u ovoj teoriji nisu ni nužan, niti dovoljan uslov za legitimaciju tog čina (Savanović, 2019:151). S obzirom da se ustav u ovoj teoriji posmatra kao čin davanja saglasnosti od svih aktera u datom ustavnom aranžmanu, nije moguće jednostrano istupiti iz ovakve zajednice. Argumenti koji se koriste za izlazak su najčešće način da se postigne pristanak centralne države na otcjepljenje, jer je, prema ovoj teoriji, nužni uslov za legitimno povlačenje pristanka separatista na društveni ugovor: saglasnost ostatka države za taj čin. Dakle, prema ovoj teoriji, jedna grupa ljudi (federalna jedinica, lokalna zajednica, politički entitet itd. – bilo koja grupacija ljudi koja se može organizovati na nekoj teritoriji) ima pravo da ispostavi secesionistički zahtjev (čak nije neophodno da ga „opravdava“), međutim, legalitet i legitimitet secesionizma u krajnjem zavisi od saglasnosti ostalih u državi

(koji su najčešće reprezentovani u stavu vlade ili parlamenta) date države. Prema kontraktualističkoj teoriji unilateralna secesija dakle nije dopuštena. To proizilazi iz same logike ugovorno uspostavljene zajednice (Beran, 1987: 9; A.Buchanan, 1991: 4; Pau Bossacoma, 2020): „unilateralno raskidanje nije moguće kao legitiman akt, jer to bi značilo da politički poredak u stvari niti ne postoji: ako bi svako, pod bilo kojim opravdanjem koje može smisliti ... imao pravo da izađe iz poretka, taj poredak onda zapravo niti ne postoji“ (Savanović, 2019: 146).

Zašto je kontraktualistička teorija tako efikasan model za tretiranje secesije? Zato što ona ne ostavlja prostora za subjektivističke pristupe, igre moći i međunarodnih odnosa i slično (mada u stvarnosti oni, naravno, uvijek postoje), već je zasnovana na konkretnom i egzaktnom kriteriju: saglasnosti matične države koja se formalno iskazuje ili odlukom parlamenta, ustavnog suda, referendumom ili nekim sličnim aktom. Ona ne zavisi ni od kakve „interpretacije“ (Savanović, 2022). Na primjer: ako bi se za kriterij secesije uzelo postojanje neke vrste ekonomskog izrabljivanja (što je jedan od argumenata koji se koristi npr i u kosovskom „izuzetku“) to bi nas dovelo u situaciju da moramo imati neki mjerni instrument i/ili neki organ arbitraže (npr međunarodni sud) koji bi ocjenjivao da li u datom slučaju postoji ili ne postoji „ekonomsko izrabljivanje“. Dakle postavlja se pitanje „ko“ bi bio mjerodavan da to ocjeni. Koga god da odaberemo on je izložen širokom spektru pritiska, lobiranja i sl., tako da legitimitet secesije postaje direktno zavisn od moći i kapaciteta pritiska na subjekta koji je ovlašten da da konačnu ocjenu. U slučaju kontraktualističkog kriterija „saglasnosti“ takvih proizvoljnosti nema (Pau Bossacoma, 2020): secesija i samoopredjeljenje na bazi saglasnosti „ne zavise ni od kakve ‘interpretacije’ ili ‘istorijskih’ okolnosti, već su matematički egzaktna: samoopredjeljenje se in concreto verifikuje na referendumu, saglasnost se in concreto daje (od strane parlamenta, vlade, Ustavnog suda ili referendumom)” (Savanović, 2022). Prema tome, u kontraktualističkoj teoriji ne postoji sukob između „prava na samoopredjeljenje“ i „suvereniteta države“, problem koji opterećuje mnoge druge pristupe secesiji.

Drugi razlog za efikasnost kontraktualističke teorije secesije je to što ona predstavlja koncizan odgovor na dva ključna pitanja secesije: „Ko“ i „pod kojim uslovima“ (Baer, 2000: 46) ima pravo na secesiju. Drugo pitanje je već objašnjeno: uslov za legitimnu secesiju je saglasnost ostatka države. Međutim, pitanje „ko“ može biti subjekt secesije često izaziva kontroverze i različiti teoretičari daju različite odgovore tipa „narod“, „nacija“, „federalna jedinica“ itd. Čak se susreću i radikalne libertarijanske teorije koje tvrde da pravo na osamostaljenje treba voditi do

pojedince (Hoppe, 1998). Kontraktualistička teorija daje i na ovo pitanje egzaktan odgovor: subjekt secesije može biti bilo koja politička zajednica koja može da formuliše politički zahtjev za samostalnošću, na primjer tako što bi organizovala referendum na tu temu (Casese, 1981; Savanović, 2019).

Sve ovo su striktno političko-teorijske interpretacije problema secesije, i mi ćemo se u našem istraživanju i fokusirati na političkoteorijski aspekt problema. Ipak, neizbježno ćemo morati konsultovati način na koji je definisana secesija u pravnim načelima i normama. Pravna nauka i teorija ima protivrječno stanovište što se tiče otcjepljenja, ne postoje jasna zakonska rješenja koja definišu način na koji se može izaći iz neke države. Međunarodno pravo, kroz različite deklaracije, daje mogućnost narodima da slobodno odrede svoj politički status, odnosno pravo na samoopredjeljenje. Protivrječnost u pravnoj teoriji se ogleda u tome da po osnovnim postulatima međunarodnog prava država ima pravo na teritorijalni integritet, a sa druge strane, različitim deklaracijama je dozvoljeno pravo na samoopredjeljenje. Upravo postojanje te protivrječnosti predstavlja veliki izazov za istraživače koji se iz raznih aspekata bave ovom tematikom.

Iako smo prethodno jasno definisali svoje teorijsko stanovište, jasno je da se tematikom secesije nije moguće baviti iz samo jednog aspekta, jer je to kompleksna materija koja od istraživača zahtijeva sagledavanje kako različitih teorijskih pristupa tako i specifičnih realpolitičkih okolnosti. Te okolnosti podrazumijevaju pored pravnog i mnogo drugih aspekata. U razmatranju ove problematike ne postoji jedna univerzalna, opšteprihvaćena definicija secesije, jer postoje suštinske razlike i u samim teorijskim postavkama. S jedne strane, svaki secesionistički pokret ima neke svoje specifičnosti, koje je potrebno uzeti u obzir. S druge strane, prilikom istraživanja problema secesije prepliću se razni elementi: pravne norme, politički sistemi država, političke teorije, kulturološki i ekonomski aspekti. Zbog toga nam je neophodan multidisciplinarni pristup i teorijski okvir koji, pored osnovnog teorijskog stanovišta, uključuje i više drugih teorijskih pristupa. To će se jasno vidjeti u pokušaju razumijevanja kosovskog presedana, kao slučaja koji ne može biti objašnjen sa stanovišta kontraktualističke teorije.

1.2 Radna hipoteza

Secesija nastaje kao posljedica povlačenja pristanka građana na postojeću zajednicu i državni poredak, i u krajnjoj liniji se iskazuje kroz kolektivne subjektivitete. Ovo odredjenje proizilazi iz poimanja secesije izloženog u kontraktualističkoj teoriji/pristupu – secesija nastaje kada jedna grupa građana, organizovana u neki politički entitet (federalnu jedinicu, pokrajinu, grad, i sl.), koja je bila dio jedne političke zajednice (države), i bila saglasna sa svojim članstvom u datoj državi, sada hoće da napusti tu državu i izađe iz postojećeg političkog aranžmana, i formalizuje i artikulise taj zahtjev u politički stav. U skladu sa gore navedenim, osnovno istraživačko pitanje u radu je sledeće: ostaje li kontraktualistička teorija merodavni okvir za tretiranje secesije, uprkos kontraverzama koje su u vezi sa novijim secesionističkim pokretima? U nastojanju da se da odgovor na postavljeno istraživačko pitanje polazimo od zaključaka (1-2) do koji se došlo u dosadašnjim istraživanjima, kao I od sledećih tvrdnji (i – vii):

- 1) Secesionizam se argumentuje na različite načine u zavisnosti od specifičnih okolnosti svakog pojedinog slučaja; a te argumentacije se mogu svrstati u tri osnovne grupe: istorijski argumenti; ekonomski argumenti; političko-pravni argumenti.
- 2) Nužan uslov za uspešnost jednog secesionističkog pokreta je postojanje saglasnosti ostatka države formalno iskazana ili kroz političku odluku ili kroz odluku ustavnog suda. Ostali argumenti, poput na primjer ekonomskog izrabljivanja, mogu samo ojačati pregovaračku poziciju secesionista ali ne mogu obezbijediti konačni legitimitet secesionizmu.

Bez te saglasnosti secesionizam ostaje jednostrani politički akt i stoga ne može dobiti legitimitet u međunarodnim odnosima.

Kada se ovako postavljen okvir razloži na podhipoteze dobijamo sljedeći set iskaza:

- (i) Suverenost građanina kao suverenog pojedinca iskazuje se u pristanku na zajednicu i poredak, u procesu secesije transformiše se u suverenost kolektiviteta, etničke ili druge zajednice;
- (ii) Pristanak² građana na zajednicu i državni poredak iskazuje se u Ustavu kao najvišem političko – pravnom aktu u državi;

---

² Na šta se misli pod pojmom „pristanka“ (i „saglasnosti“ u kontraktualističkoj teoriji vidjeti: Savanović (2019).

- (iii) Pristanak na zajednicu i poredak je izraz suverenosti i slobode građanina, pa je samim tim i njegovo povlačenje pristanka izraz iste te slobode i suverenosti;
- (iv) Kada se secesija vrši na osnovu suverenosti građanina tada je pristanak na secesiju od strane centralne državne vlasti logična posljedica principa suverenosti građanina;
- (v) U slučajevima kada ne postoji pristanak centralne državne vlasti na secesiju suverenost građanina se sukobljava sa centralnom državnom vlašću;
- (vi) U slučajevima sukoba kolektivnog subjektiviteta koja vrši secesiju, i centralne državne vlasti koja vrši secesiju, pojavljuju se subjekti izvan države (druge države, politički pokreti, zajednice) koji se svrstavaju na jednu ili drugu stranu. To znači da u slučaju sukoba subjekta secesije i centralne državne vlasti osnovni faktor postaje realan odnos moći i on određuje krajnji ishod;
- (vii) Međunarodno pravo i OUN opravdavaju i pravo subjekta da vrši secesiju, i pravo države da očuva svoj integritet zavisno od odnosa moći i interesa (podržava jednu ili drugu stranu).

(i)-(v) proizilaze iz kontraktualističke teorije secesije dok (vi)-(vii) predstavljaju odstupanje od teorijskog okvira, i jedan od glavnih ciljeva ovog rada je da se istraži koliko ta odstupanja (kakvo je slučaj Kosova) mogu uticati na validnost teorijskog okvira.

1.3 Materijal i metod rada

U okviru istraživanja navedene teme koristili smo dvije grupe izvora.

Prva se odnosi na definisanje prethodno naznačenog teorijskog okvira a obuhvata, između ostalog radove: Savanović (2019), A.Buchanan (1995), Bartikus (2004), Beran (1998), Freeman (1998), Moltchanova (2009), Pavković, Radan (2007), Lehning (1998), Cassese (1981), Crawford (1979), Hejvud (2004), Held (1987) i dr. Ovakva selekcija literature proizilazi iz odabranog teorijskog okvira: kontraktualističke teorije secesije, te potrebnih nadopuna te teorije za one slučajeve koje nije moguće u potpunosti obuhvatiti tim teorijskim okvirom. Pored navedene naučne literature u istu svrhu koristićemo i različita konstitutivna akta, kao što su: ustavi, zakoni, povelje, deklaracije i dr.

Druga grupa izvora odnosi se na prikupljanje relevantnih podataka o secesionističkim pokretima u slučajevima koje smo uzeli kao predmet naše analize (Katalonija, Veneto, Kosovo, Crna Gora i Republika Srpska). Ova vrsta istraživanja podrazumijeva korišćenje najšireg spektra relevantnih izvora. Možemo ih klasifikovati u nekoliko osnovnih grupa izvora: (a) analize konkretnog ustavnopravnog poretka date države, preko (b) dokumenata (zakona, odluka, rezolucija, deklaracija) koje su donijeli relevantni politički akteri u svakom od tih slučajeva; (c) pa do analize medijskih nastupa glavnih protagonista secesionističkih pokreta, kao i njihovih protivnika, u svakom od ovih slučajeva. Posebno značajan izvor predstavljao nam (d) odluke ustavnih sudova država u slučajevima kada su secesionistički pokreti proizveli takve odluke (npr: Katalonija, Veneto).

Za analizu predloženih slučajeva ćemo koristiti četiri osnovna indikatora. Indikatore ćemo ovdje poimati kao „spoljašnje manifestacije unutrašnje suštine“ (Milosavljević, Radosavljević, 2003:437). Osnovni pokazatelji na koje ćemo se bazirati u obradi predloženih slučajeva secesije su ekonomski i kulturni aspekt, pravna/međunarodna pozicija i saglasnost (Savanović, 2018).

- (i) Ekonomski indikator odnosi se na set argumenata kojim se tvrdi postojanje neke vrste ekonomske diskriminacije političkog entiteta koji se želi odvojiti i/ili „ekonomske iracionalnosti“ države u kojoj politički entitet trenutno egzistira. U savremenim secesionizmima ovo je najčešći i najšire plasiran argument i već na osnovu preliminarnog uvida pojavljuje se kao glavna argumentativna strategija i u svim slučajevima (računajući i Kosovo, premda je tu sekundaran) koje smo mi odabrali. To govori o specifičnosti savremenih secesionizama u odnosu na one iz doba dekolonijalizacije ili perioda raspada sovjetskog bloka, koji su kao noseću argumentaciju imali ideološku osnovu. Savremeni secesionizmi su ekonomski motivisani. Po pravilu su u pitanju najbogatije regije u svojim državama (Katalonija, Veneto), a slične su se argumentacije mogle vidjeti i u ostalim slučajevima koje ćemo razmatrati.
- (ii) Indikator kulture ima dva osnovna sadržaja: prvi se odnosi na tvrdnju da postoji neka vrsta kulturne diskriminacije od strane države prema subjektu secesije; a drugi da entitet koji se želi odvojiti ima kulturno i istorijsko pravo za to. Argumenti iz klase kulturne diskriminacije odnose se na tvrdnju da je, u datoj državi, određena grupa onemogućena u upražnjavanju svoje kulturne specifičnosti. Npr. veneto jezik je

priznat od strane UNESCO ali ne i od Italije i Veneto separatisti koriste tu činjenicu da tvrde diskriminisanost od strane centralnih vlasti u Rimu (Savanović, 2018). Gotovo identične argumente možemo da vidimo i u ostalim slučajevima, a posebna specifičnost je „crnogorski jezik“ i uloga koju je ta vrsta argumenata igrala u pro-secesionističkoj politici Crne Gore. Druga vrsta indikatora kulture odnosi se na pitanje „istorijskog prava na samostalnost“. Ta se argumentacija koristi na dva načina. Prvo, da se dokaže kako je ulazak (prisajedinjenje) oblasti koja se želi odvojiti od postojeće države bilo problematično u moralnom smislu (Katalonija, Veneto, Crna Gora), najčešće u formi neke vrste političke prinude ili čak nasilne okupacije. Drugo, da se tvrdi da subjekt secesije ima „istorijsku dubinu“ i sva kulturna i istorijska prava na samostalnost (Veneto, Crna Gora). Ovaj argument ima i „negativnu formu“ koja se koristi da se subjektu secesije ospori pravo na samostalnost zbog neke vrste istorijske kontroverze koja se vezuje za njegovo postojanje (Kosovo, Republika Srpska).

- (iii) Indikator pravna/međunarodna pozicija odnosi se na status koji subjekt secesionizma ima u ustavnopravnom poretku države i u međunarodnim odnosima. Ovaj indikator se prije svega odnosi na formalnopravni status subjekta secesije. Da li je u pitanju formalni politički entitet (federalna ili konfederalna jedinica) ili neformalni, poput regije. Da li je ta činjenica u korelaciji s uspjehom secesionizma ili ne? Da li činjenica da entitet postoji unutar države kao federalna jedinica olakšava dobijanje saglasnosti države i međunarodne podrške za političku samostalnost. U ovom drugom slučaju, pokušaće se utvrditi koliko uspješnost secesionizma zavisi od stepena podrške nekog od bitnih spoljnih faktora.
- (iv) Indikator „saglasnost“ odnosi se na postojanje/nepostojanje saglasnosti centralne vlasti (države) za secesionizam. Ona može biti unaprijed data, tako što bi postojala kao ustavna klauzula (slučaj Crne Gore); ili naknadno data, kao politička odluka i/ili pravna odluka (ustavni sud).³

---

³ Ovako dobijene rezultate moći ćemo tabelarno prikazati: na način da svaki pojedinačni slučaj da skaliramo po četiri indikatora: ekonomski, kulturno-istorijski, pravni i „saglasnost“. Skaliranje će biti intuitivno i baziraće se primarno na kvalitativnim a ne kvantitativnim kriterijima. Pokušaćemo doći do intervalne skale da bi markirali eventualne razlike između slučajeva. Statističku masu ćemo odrediti jednoobrazno za sve slučajeve koristeći gore naznačene izvore za prikupljanje podataka. Naša je radna hipoteza da kriteriji 1-3 mogu biti ekstremno visoki (u ekstremnom slučaju svi 10) ali da je nužno da i

Za potrebe ovako postavljenog istraživanja koristili smo nekoliko osnovnih metodoloških postupaka i pristupa: uporedni metod koristili smo radi spoznaje međusobnih veza između akata, faktora i procesa; komparativnom analizom u radu sagledavali smo osnovne aspekte slučajeva koji su predmet istraživanja, u cilju da otkrijemo određene sličnosti i glavnu liniju po kojoj se ispostavljaju zahtjevi za otcjepljenje, ako se ona može identifikovati; istorijski metod nam je neophodan radi spoznaje uzroka, determinanti i istorijskog konteksta u kome se vrši secesija; kauzalni metod je neophodan radi spoznaje međusobne uslovljenosti bitnih faktora, uzročno - posljedičnih odnosa i determinanti koje utiču na proces naveden u predmetu istraživanja.

Analiza sadržaja je osnovni metod koji smo koristili i to na više nivoa rada. Analizirali smo ustavnopravnu strukturu države u kojoj se secesionizam pojavljuje, prije svega ustave država i odluke ustavnih sudova. Pokušali smo utvrditi postojanje kauzalne veze između određene ustavne strukture države (npr: federalizam, dvodomnost, decentralizacija) i uspješnosti ili neuspješnosti secesionizma. Zatim, pokušali smo utvrditi i kvantifikovati frekvencije pojavljivanja svakog od pojedinih indikatora u svakom od pojedinih slučajeva, kao i u istraživanju u cjelini. To ćemo uraditi na osnovu analize sadržaja programskih dokumenata subjekata secesije (programi stranka, odluke nadležnih institucija federalnih jedinica, medijski nastupi političkih predstavnika secesionista, itd). Na osnovu tako dobijenih rezultata pokušali smo markirati osnovne secesionističke strategije i odrediti njihov intenzitet i snagu, te utvrditi da li, i u kolikoj mjeri, postoji kauzalna veza između uspješnosti nekog secesionističkog pokreta s nekim od pojedinih indikatora ili sa svima u cjelini.

---

kriterij 4 bude u maksimumu ili blizu maksimuma da bi secesionistički pokret bio uspješan. U tom smislu očekujemo da ćemo dokazati da je samo kriterij 4 nužan uslov za realizaciju secesije.

2. Teorijski okvir za poimanje secesije

Secesija je formalno povlačenje iz uspostavljene, međunarodno priznate države od strane jednog konstituenta s ciljem da se stvori nova suverena država (Bartikus, 2004:3). Odluka o otcjepljenju predstavlja primjer političke dezintegracije, kad građani jednog podsistema povlače svoje političke aktivnosti iz centralne vlasti i usmjeravaju ih na vlastiti centar (Bartikus, 2004:3). Bartikus dalje navodi da se secesijska kriza događa kada političke vođe neke teritorijalno koncentrisana političke zajednice unutar veće političke zajednice (države) izraze nezadovoljstvo zahtjevom za secesiju i posjeduju moć da kroz dovoljno snažnu mobilizaciju unutrašnje zajednice ili korišćenjem sile, prisile središnju vladu da reaguje na te zahtjeve (Bartikus, 2004:10). Predloženi okvir za određivanje secesijske krize podrazumijeva i postojanje određenih elemenata kao što je postojanje „posebne zajednice“, teritorije, vođa i određene doze nezadovoljstva (Bartikus, 2004:11). Pod postojanjem „posebne zajednice“ Bartikus smatra da postoji prepoznatljiva jedinica, koja je manja od same države i prijeti povlačenjem iz nje ukoliko ne budu zadovoljeni njeni zahtjevi, pri tome ova „posebna zajednica“ mora biti povezana sa određenom teritorijom, gdje se namjerava napraviti posebna država (Bartikus, 2004:11). Neophodno je i usmjereno vođenje pokreta, kako bi se akumulirana nezadovoljstva pretočila u artikulisani zahtjev za otcjepljenjem, jer bez učinkovitog usmjeravanja takvog zahtjeva mogu se javiti problemi u vidu socijalnih nemira i nasilja kao eskaliranja frustracija (Bartikus, 2004:11).

Secesija podrazumijeva logičan mada ne i neizbježan završetak procesa političke dezintegracije (Bartikus, 2004:9). Ernest Haas kaže da je politička integracija „proces u kojem su politički akteri u nekoliko različitih političkih sistema uvjereni da svoju lojalnost, očekivanja i političke aktivnosti preusmjeravaju ka novom centru, institucijama koje posjeduju ili zahtijevaju nadležnost nad već postojećim podsistemom“ (Haas, 1968:16). A suprotno tome jeste proces političke dezintegracije, gdje pojedinci povlače svoju lojalnost i usmjeravaju ih prema svom novom centru.

Autori koji se bave političkom filozofijom iznose niz različitih argumenata koji se odnose na pristanak centralne vlasti i rijetko se međusobno jasno razlikuju. Jedan od važnih političkih filozofa iz područja problema secesije, Harri Beran, tvrdi da je saglasnost neophodan uslov za političke obaveze, a zatim iz ove teze o saglasnosti zaključuje da postoji pravo na otcjepljenje (Beran, 1987:37-42). Njegovo mišljenje proizilazi iz suverenosti naroda i, shodno tome, da je

država ishod pristanka naroda i da narod treba biti autor zakona kojim je podvrgnut (Žan Žak Ruso, 1949:16) i sa tim istim pravom sa kojim ulazi u zajedničku državu ima i suverenost da izađe. Problem kod ove teorije je što kod davanja saglasnosti naroda na državu postoji više naroda, na primjer u Bosni i Hercegovini, kad se radi tri naroda i potrebne su tri saglasnosti. Kod složenih država koje nastaju saglasnošću više naroda proces ulaska u državu i proces izlaska iz te države od strane nekog naroda ne moraju biti isti. Identičnost ili različitost procesa izlaska iz države zavisi od njenog uređenja i karaktera pristanka jednog naroda. Ako jedan narod svojom suverenom voljom pristaje na federativnu državu tada za ulazak u državu dovoljna je njegova suverena volja, a za izlazak iz države nije dovoljna samo njegova suverena volja već i saglasnost ostalih subjekata. Ako jedan narod uđe u državnu zajednicu konfederalnog tipa tada je samo njegova volja dovoljna za ulazak i izlazak. Pojam secesije trebamo razlikovati od pojma irendetizma, iako su procesi procesi dezintegracije države slični subjekti i krajnji ishod prema ovom autoru nisu isti.

Jane Stromseth nalazi dvije situacije u kojima se razlozi za jednostrano otcjepljenje čine posebno ubjedljivim: prva, „otcjepljenje može biti opravdano da bi se ispravila nepravda koja je ranije učinjena, odnosno kad druga grupa ima legitimno pravo na zahtijevanje dijela teritorije koju je pogrešno pripojila druga država“; druga, „secesija može biti opravdana kako bi se poništila sadašnja represija kada 'druga grupa' ili manjina trpi sistemsku represiju u postojećoj državi i uskraćuju joj se jednake mogućnosti da učestvuje u političkom procesu ili su izloženi neprekidnim grubim kršenjima ljudskih prava“ (Stromseth, 1993:44). Priznavanje prava na otcjepljenje bez postojanja određenih razloga mogao bi za rezultat imati negativan efekat, jer bi manjine uvijek imale priliku da izraze određena nezadovoljstva i time bi se stvarali mali neodrživi državni subjekti.

Christopher Heart Wellman tvrdi da bilo koja grupa ima moralno pravo da se otcijepi sve dok njihovo otcjepljenje ostavi postojeću državu u stanju da izvršava sve potrebne političke funkcije (Wellman, 2005:1). Iako su doktrine državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta trenutno pod dramatičnom ponovnom procjenom i premda većina teoretičara sada priznajte da grupa može imati zakonsko pravo na otcjepljenje kada pretrpi ozbiljne i dugogodišnje nepravde od svoje države i dalje je vrlo kontroverzno sugerisati da grupa ima pravo odvojiti se čak i kad se njegova država ni na koji način nije odnosila nepravdedno (Wellman, 2005:1). U teoriji i međunarodnom pravu dominira stav da teritorijalni integritet ima primat u odnosu na pravo na

samoopredjeljenje, a neke deklaracije daju primat pravu na samoopredjeljenje u odnosu na teritorijalni integritet. U tom smislu zanimljivo je i mišljenje Christophera Hearta koji na neki način miri ove dvije teorije, odnosno norme međunarodnog prava. Jedna grupa ima moralno pravo da se otcjepi sve dok njihovo otcjepljenje omogućava državi od koje se odvajaju da održava svoje funkcije na unutrašnjem i vanjskom planu. Secesija je u ovom smislu opravdana ukoliko ne ugrožava opstanak države od koje se određena grupa odvaja.

Sunstein kaže da bez obzira da li se secesija može opravdati ili ne, bilo zbog politike ili moralnih razloga, ustavi ne bi trebali da sadrže klauzulu za otcjepljenje (Sunstein, 1991:634). Ustav koji bi u sebi imao klauzulu za otcjepljenje pojedincima bi dao čvrstu pregovaračku osnovu i opasan alat manjinskim grupama (Sunstein, 1991:634). Stavljanje takvog prava u osnivački dokument povećalo bi rizike etničke i frakcijske borbe; smanjio izgleda za kompromis i razgovor u vladi; dramatično bi podigao ulog u svakodnevnim političkim odlukama; u te odluke uvela bi se nebitna i nelegitimna razmatranja; stvorila bi se opasnosti od ucjene, strateškog ponašanja i iskorištavanja; i generalno ugrozilo izgleda za dugoročnu samoupravu (Sunstein, 1991:634).

Klasična tzv. „nacionalistička teorija secesije“ tvrdi da nacije imaju pravo na samoopredjeljenje, uključujući pravo na državu u kojoj članovi druge nacije čine većinu (Norman, 2005:35). Za manjinske nacije u multinacionalnoj državi to podrazumijeva pravo na otcjepljenje i stvaranje vlastite države ili pridruživanje drugoj (Norman, 2005:35). Zanimljiva je činjenica da ovako postavljena teorija daje legitimitet svakom približno ozbiljnom secesionističkom pokretu u dvadesetom vijeku, ali gotovo da nema predstavnika u svojoj klasičnoj formi (Norman, 2005:35).

Najbliže nacionalnim teorijama samoopredjeljenja u novijoj filozofskoj literaturi Norman naziva teorijama izbora (Norman, 2005:37). Prema njemu teorija izbora podrazumijeva: (a) da većina u regiji izrazi želju za otcjepljenjem da bi secesija bila legitimna; (b) nije neophodan uslov da grupa bude kulturno različita ili žrtva neke druge nepravde; (c) nije nužno da grupa koja želi da se otcjepi utvrdi neko posebno pravo na teritoriju koji namjeravaju ponijeti sa sobom dok se povlače iz države; dakle (d) dovoljan je samo izbor većine unutar regije koja se odvaja kako bi opravdali svoje pravo na otcjepljenje. Vidimo da zapravo teorije izbora dijele dosta sličnosti sa nacionalnim teorijama otcjepljenja, bez komplikacija dokazivanja nacionalnosti (Norman, 2005:37).

Neki teoretičari govore o moralnoj opravdanosti otcjepljenja, najpoznatiji predstavnik je Allen Buchanan. Prema Buchananu grupa ima moralno pravo na otcjepljenje ukoliko ima snažne moralne argumente za taj čin. (Buchanan, 1991:27). Na tragu ponuđenog okvira razvila se i teorija opravdanih razloga. Predstavnici ove teorije tvrde da pored većine u korist secesije teritorijalno koncentrisana grupa mora dokazati jedno ili više od sljedećeg: (a) da je bila žrtva systemske diskriminacije ili iskorištavanja i da ta situacija neće prestati sve dok grupa ostane u državi; (b) da je grupa i njezina teritorija ilegalno uključena u državu; (c) da grupa ima valjano pravo na teritoriju koju želi da povuče iz države; (d) da je kultura grupe ugrožena; (e) da je grupa utvrdila da su ustavna prava grubo kršena ili ih systemski ignoriše vlada ili vrhovni sud (Norman, 2005:41).

Na našim prostorima teorije, ili bolje rečeno argumentacije, koje tretiraju secesiju mogu se svrstati u nekoliko grupa. One su usko vezane, i može se reći da su zapravo izrasle iz stvarnih političkih procesa i borbi. Tako možemo govoriti o „teoriji integriteta“ koja se odnosi na tvrdnju o primatu teritorijalnog integriteta države i shodno tome stavu da narodi moraju ostvarivati svoja prava u okviru države. Teorija konstitucionalizma odnosi se na stav da državni entiteti (u slučaju Bosne i Hercegovine to su Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine) moraju biti upravljani u kontekstu Dejtonskog mirovnog sporazuma. Ako je Dejtonski sporazum kršen ti entiteti imaju pravo da se izdvoje. Teorija legitimiteta, koji se odnosi na specifičnu formu kriterija diskriminacije od strane većinske grupacije, a konkretno se odnosi na tvrdnju da predstavnici jednog naroda moraju imati legitimne predstavnike. Na primjer, u slučaju Bosne i Hercegovine: Hrvati su unijeli svoj entitet (Herceg Bosnu) u Federaciju Bosnu i Hercegovinu, i shodno tome imaju pravo na povratak na to stanje u situaciji kada su im ova prava prekršena.

2.1 Suverenost

Žan Bodin je u svojoj knjizi „Šest knjiga o republici“ je odredio pojam suvereniteta u klasičnom smislu: „suverenost je apsolutna i neograničena vlast, nevezana zakonima“ (Bodin, 1993: 112 i 120). U smislu Bodinovog određenja pojma suverenosti vlast je pravno neograničena. Ne može se ograničiti, niti se vladar može podvrgnuti odgovornosti, čak i kad griješi. U ustavima monarhija je ovaj aspekt naglašen, jer kralju se ništa ne može staviti na teret. Vlast je, prema ovako postavljenoj premisi, neotuđiva jer uvijek pripada vladaru i on je posjednik i subjekt

vlasti, ne može se od njega otuđiti, jer je to njegovo svojstvo. Vladar vlast ne dijeli sa drugima, pripada mu u cjelini – nedjeljiva je.

Vlast je korištena kao formalni pojam, kao opšta kategorija, a u suštini se radi o suverenosti vladara (cara, kralja, pa se naziva suveren neke zemlje). Ako je vladar suveren, onda je i njegova volja suverena i kao takva je izvor prava koje postaje opšta obavezujuća kategorija za druge ljude. Politička pozadina Bodeneve teorije o suverenosti bila je u tome da se negira suverenost Crkve (Pape) nad kraljem. Sam vladar postaje suveren i između njega i Boga nema posrednika, dakle nema uloge Crkve nad vladarom. Zato se odomaćio pojam taj i taj vladar po „milosti Božijoj“ (Krbek, 1964:102). Kralj je tu po milosti Božijoj i on vlada svojim podanicima. Ova vlast može biti i dobra i u korist stanovnika- podanika (prosvjećeni apsolutizam) ali stanovnici-podanici nisu subjekt vlasti ni u kojem smislu, već objekt vlasti. Ova je teorija i danas značajna, s tim da se u savremenim republikama kao vrhovna vlast „vladar“ uzima narod.

Teorije o suverenosti imaju zajedničke elemente određenja suverenosti a to su: nezavisnost od drugih, vrhovna vlast unutar države koja nije ničim pravno ograničena. U realnosti istorijskog razvoja država suverenost se pokazala kao kategorija koju nije moguće potpuno ostvariti u njenim bitnim elementima. Pretpostavka za realizaciju suverenosti u potpunom smislu bila bi da postoji jedna najjača država na svijetu koja ne zavisi od volje drugih država i da u toj državi postoji vlast koju svi prihvataju ili su primorani da je prihvataju. U realnosti ne postoji država koja ne zavisi od drugih država i ne postoji državna vlast koju prihvataju svi stanovnici države. U navedenom kontekstu nameće se pitanje; Zašto se uopšte govori o suverenosti vladara i državne vlasti kada oni nisu ostvarivi u elementima kojima je suverenost definisana (nezavisnost, neograničenost, nedjeljivost, neotuđivost, vrhovništvo). Ovaj „realpolitički“ fakt je od bitnog značaja za razumjevanje secesije i važno ga je imati u vidu kada se raspravlja o odnosu samoopredjeljenja i suverenosti.

Prema Bodenu osobine suverenosti u njenim opšteprihvatljivim kategorijama može imati samo zajednička vrijednost kojom se velika društvena grupa identifikuje i na toj osnovi se transformiše u društvenu zajednicu koja se opet transformiše u političku zajednicu, a u krajnjem ishodu politička zajednica nastoji da stvori državu sama ili sa drugima. Na primjer vjera je vrijednost sa kojom se identifikuju milioni ljudi koji na toj osnovi čine zajednicu. Vjera ima svojstva suverenosti: najviša je, jer na vrhu vjerovanja je Bog, neotuđiva je, ne može se dijeliti i

ne može se ničim drugim ograničiti. Vjera je vrijednost koja može biti i veća (suverenija) u odnosu na vrijednost vlastitog života i to je istorijska konstanta. Vezivanjem suverenosti (po Bodenu) za vladara (a ne za papu kao crkvenog poglavara) nije oslobodilo vladara da i dalje bude pod uticajem Crkve. U srednjovjekovnim državama vladar je svoj sistem neprikosновенosti održavao kroz nekoliko elemenata; kroz podršku crkvenih vjerodostojnika koji su uticali da vjernici prihvate suverenost vladara kao prirodno stanje po milosti Božijoj; kroz podršku plemstva kome je vladar davao povlašteni položaj u društvu i državi; kroz vojnu silu i sistem represije i kažnjavanja neposlušnih i kroz držanje podanika u strahu od drugih država i vjera pa vladar je tu da štiti vjeru i narod od neprijatelja (Grubić, Flanjak, 2015:28). Suverenost vladara u dvostrukom smislu: suverenost od bilo kakve odgovornosti za svoje postupke i suverenost da njegova volja postaje zakon za stanovnike-podanike bila je moguća u okvirima feudalne organizacije države. Razvojem društva iz feudalnog u buržoasko-kapitalističko pozicija suverenost vladara više nije bila održiva i ona je prenesena na drugi subjekt. U Francuskoj revoluciji suverenost je sa kralja na nasilan način prenesena na naciju kao političku zajednicu koja objedinjava narod u okviru već postojeće države. U Američkoj revoluciji je takođe na nasilan način suverenost prenesena sa Kralja na politički pokret slobodnih ljudi koji stvara novo slobodno društvo i novu državu. Suverenost kao neograničenost, nezavisnost, nedjeljivost, vrhovnost je kao takva ostala i prihvaćena, ali je nastala borba oko nosioca-subjekta suverenosti. Teorije o suverenosti, direktno ili posredno, su ovo pitanje poimale na različite načine. Za razumijevanje ovog pitanja važno je razjasniti teorijsko značenje pojma „prirodno stanje“.

Za prirodno stanje Hejvud kaže da je to situacija u kojoj ne postoji politička vlast i bilo kakvih zakona koji bi određivali ponašanje pojedinaca (Hejvud, 2004:175). Tomas Hobs se bavio prirodnim stanjem isključivo kao teorijskom konstrukcijom da bi kroz njega „pokazao nužnost političkog društvo” (Piirimäe, 2006:3). U ovakvoj konstrukciji „rat je u prirodnom stanju neizbježan, ali nužno bez prikazivanja ljudi na način da im je urođena ljubav prema ratu ili da su potpuno nerazumni, jer se cijeli njegov filozofski projekt temelji na čovjeku koji je dovoljno razuman da slijedi zakone razuma da bi mogao izabrati vladara i pokoriti mu se radi uspostavljanja mira” (Piirimäe, 2006:3).

Za Loka prirodno stanje podrazmijeva „stanje savršene slobode u određivanju svojih radnji i raspolaganju svojim posjedima i osobnostima kako drže pogodnim u granicama prirodnog zakona, bez traženja dopuštenja od nekog drugog čovjeka ili ovisnosti o njegovoj

volji” (Locke, 2013:173). Političko društvo „postoji jedino tamo gdje se svaki član društva odrekao ove prirodne vlasti i predao je u ruke zajednice u svim slučajevima kad se može zbog zaštite obratiti zakonu koji je ta zajednica donijela”, a čovjek u prirodnom stanju čuva svoje prirodno date atribute: život, slobodu i vlasništvo (Locke, 2013: 232-233).

Prirodno stanje i prirodni zakon su svojstvo čovjeka koje on ima rođenjem „od Boga dato“ i nijedan drugi subjekt ovo stanje nije čovjeku podario. Suština prirodnog stanja je sloboda čovjeka i kako je ona data od Boga ona je suverena vrijednost i vrhovnija je od volje vladara. Kada se vrijednost kao sloboda shvati kao nešto najviše i najvrijednije tada je odgovoran svako onaj ko tu slobodu ugrožava i onemogućava pa i sam vladar. Definisanjem slobode kao vrhovne vrijednosti čovjeka vladar kao suveren se postavlja u odgovornost prema slobodi, odgovoran je ako tu slobodu ugrožava i onemogućava. Iz prirodnog stanja slobode proizašao je princip „vladavine prava“ u smislu suverenosti ljudskih prava. Kada se ova prava ugroze od vladara čovjek ima prirodno pravo da se pobuni protiv vladara, jer je sloboda vrhovnija od vladareve volje pa je pravo a i dužnost slobodnog čovjeka da se pobuni protiv vladara koji ugrožava slobodu. U kontekstu suverenosti prirodnih ljudskih prava nastali su politički argumenti za opravdavanje američke revolucije. U Deklaraciji o nezavisnosti navodi se da su „svi ljudi rođeni jednaki, i da su obdareni od strane Tvorca neotuđivim pravima, među kojima su pravo na život, slobodu i potragu za srećom“ (Declaration of Independence, July 4th 1776, preamble). Ovdje se jasno vidi da koncept suverenosti čovjeka kroz prirodna prava svakog pojedinca ima za konsekvencu ograničenost vlasti – i to kako vlasti vladara-monarha tako i naroda samog, tj. – većine. Džon Stjuart Mil u svom djelu „O slobodi“ navodi da: „Sam narod može smišljati da ugnjetava jedan dio cjeline ... tako valja da i protiv narodnog zloupotrebljavanja vlasti ima zaštite. Zato je važno ograničiti vlast vlade nad pojedincem”. Ovaj stav, da čak i demokratska većina može biti „tiranska“ tj. nelegitimna, je ključna za razumjevanje nekih od važnih argumenta za secesiju, naročito onih koji prihvataju mogućnost unilateralne secesije.

Ovdje dolazimo do složenih odnosa i procesa, jer se prirodna ljudska prava realizuju i in konkretno primjenjuju kroz djelovanje pravne države. U suštini pravna država je ona koja svojim legalitetom i ukupnom moći štiti ljudska prava i obezbjeđuje da se ona primjenjuju u praksi. Pojedinaac, kao građanin kao suverena i slobodna jedinka trebao bi da ima pristup mehanizmima države (pravosudni mehanizam) da može svojom voljom kroz institucije države zaštititi i ostvariti svoja prirodna ljudska prava. S obzirom na to da je država i njen politički sistem obuhvata

složenost različitih interesa društvenih grupa pojedinac je ograničen za ostvarivanje svojih sloboda i prava. Moć artikulacije i ostvarivanja interesa je kod društvenih grupa veća nego kod pojedinca. Ostvarivanje ljudskih prava i sloboda kao vitalni interes pojedinca-slobodnog građanina je moguć ako je ustavom garantovano i omogućeno kroz državne institucije posebno pravosudne. Individualna ljudska prava teško se mogu ostvarivati bez legalne ustavne moći kojoj je podređeno djelovanje državnih institucija. Sloboda i pravo građanina kao takvog bez realne ustavne i institucionalne moći je izložena opasnostima tipa "bjekstva od slobode" (From,1986). Radi ostvarivanja svojih interesa slobodni pojedinci mogu da se udruže u društvenu grupu slobodnih ljudi. Formiranjem ove društvene grupe postoji mogućnost da se izgubi ili redukuje sloboda pojedinca i on postaje član kolektiviteta koji je objedinjenim zajedničkim ili jedinstvenim vrijednostima. Pojedinac, može u nemogućnosti da sam ostvari svoju slobodu i prava da se priključi već postojećoj društvenoj grupi i prihvati njene zajedničke vrijednosti i interese. Suštinsko je pitanje kod koncepta vladavine prirodnog prava kako najvišu vrijednost prava i sloboda pretočiti u moć kojom se ta prava mogu artikulirati i ostvarivati. Supremacija prirodnih prava i pojedinca kao slobodne individue mogu se ostvariti jedino kroz pravnu državu čija je moć izvedena iz ustava u kome su slobode i prava normirane kao najviše vrijednosti. Ovaj stav je kamen temeljac moderne ustavnosti i savremenog shvatanja države (bar na „Zapadu“).

Promišljajući o suverenosti vladara i njegove vlasti Šarl Monteskije je izložio princip podjele vlasti. „U svakoj državi ima tri vlasti; zakonodavna vlast, izvršna vlast u stvarima koje spadaju u međunarodno pravo i izvršna vlast u stvarima koje spadaju u građansko pravo ... kada su zakonodavna i izvršna vlast objedinjene u istoj osobi ili u istom upravnom tijelu, slobode nema jer postoji bojazan da će taj monarh ili senat donositi tiranske zakone ... slobode nema ni ako sudska vlast nije odvojena od zakonodavne i izvršne“ (Monteskije, 2011:128). Na ovaj način podjele vlasti ona ne bi bila koncentrisana kod jednog subjekta nego kod tri, jer „vlast može da se oslabi u samom svom izvoru i razbije tako da jedan dio ograničava drugi, a da pri tom cjelokupna vlast bude ograničena i strogo definisana kako ne bi zadirala u sferu individualne i društvene slobode" (Čavoški, 1981:184) .U odnosu podjele vlasti ključ je u raspodjeli vlasti onih koji je vrše "ako bi isti čovjek ili tijelo uglednika, bilo plemića bilo ljudi iz naroda, vršilo pomenute tri vlasti, naime vlast donošenja zakona, vlast izvršavanja javnih odluka i vlast suđenja za zločine ili u sporovima privatnih lica" (Monteskije, 2001:113) tada bi oni bili suvereni. Monteskije je podjelu shvatao kao princip ograničavanja, međusobne kontrole i ravnoteže moći.

Za sudsku vlast navodi da ukoliko bi "bila spojena sa zakonodavnom vlašću, vlast nad životom i slobodom građana bila bi samovoljna jer bi zakonodavac bio i sudija. Ako bi, pak, bila spojena s izvršnom vlašću, sudija bi mogao imati snagu ugnjetača" (Monteskije, 2001:121). Politička sloboda je ostvariva samo u sistemu podjele vlasti, koje funkcionišu skladno, ali kao odvojene grane.

Princip podjele vlasti znači njeno ograničavanje, a ne dijeljenje. Jedan subjekt treba da donosi zakone, drugi da sudi po tim zakonima da ih primjenjuje i treći da upravlja državom i javnim poslovima na osnovu važećih zakona. Podjela vlasti kao raspodjela moći na tri dijela tako da jedna moć ograničava drugu što bi trebalo da spriječava monopol i zloupotrebu državne vlasti kao moći. Princip podjele vlasti je u teoriji i praksi opšteprihvaćen i temelj je demokratskih političkih sistema jer tri vlasti zavise jedna od druge i sve zajedno čine jednu manje-više suverenu državnu vlast. Zakonodavna vlast, koja je ujedno i najviše narodno predstavništvo, donošenjem zakona definiše normativni okvir upravno-izvršnoj i sudskoj vlasti. Sudska vlast primjenjuje zakone i izriče sankcije za njihovo kršenje, ali je suštinsko pitanje, ko bira sudije, jer može personalno da utiče na sudsku vlast. Upravno izvršna vlast vrši javne politike i upravlja državnim poslovima čime može da utiče na materijalni položaj sudske vlasti, ali i predlaže zakone zakonodavnoj vlasti. Svojstvo predlagача većine zakonodavnih akata upravno-izvršna vlast je zadobila što u vladama i javnim administracijama vladaju profesionalni i stalno zaposleni stručnjaci koji imaju kapacitet kreiranja zakonodavnih rješenja. Narodno predstavništvo kao zakonodavna vlast sastaje se s vremena na vrijeme i ima deficit administrativni-upravnog profesionalizma. Podjela državne vlasti ne znači podjelu njenog jedinstvenog i suverenog karaktera, nego predstavlja ravnotežu između više subjekata koji autonomno vrše dijelove državne vlasti.

Žan Žak Ruso u svom djelu „O društvenom ugovoru” definiše koncept „opšte volje”. „Nije opšta volja zajednička volja u smislu prostog agregata pojedinačnih volja, nego je njihova unutrašnja determinanta, koja postavlja opštu ličnost kao izraz suvereniteta naroda, koji je osnova državnosti i društvenosti. Opšta volja treba da obezbedi uspostavljanje novog prirodnog stanja, kao građanskog stanja, te puni razvoj intelektualnih i moralnih moći čovjeka. Suverenitet mora biti nedjeljiv i neotuđiv, što Rusoa vodi u poricanje Montesjkjeove ideje o podjeli vlasti“ (Perović, 2004:79). Ruso uvodi princip narodne suverenosti, koja se izražava kao predstavnička vlast. Narodna suverenost podrazumijeva da je narod suveren, u ovom smislu da svaki pojedinac

nosi segment te suverenosti. Narod je suveren po svom izvornom prirodnom svojstvu (usaglašen opšti interes) a onda na državnu vlast delegira svoju suverenost. Usaglašen opšti interes po svom prirodnom svojstvu znači da „suvereni narod, dakle pošto je sastavljen od pojedinaca koji ga sačinjavaju, nema niti može da ima interes suprotan njihovom interesu“ (Ruso, 193:38). Može se reći da država ima suverenost i da nosioci državne vlasti vrše suverenu vlast ne kao svoje svojstvo nego kao mandat dobijen od naroda. Ako je narod po prirodnom stanju suveren i tu suverenost delegira na državu, narod kao vlasnik suverenosti ima pravo da je oduzme državnoj vlasti ako ova vlast bude vladala suprotno interesima naroda.⁴

No, bez obzira na ovako različita gledišta u pogledu pojma suverenosti, možemo reći da se on uobičajeno koristi da bi označio subjekta koji je vrhovni u svojoj oblasti djelovanja, nad kojim dakle nema nikakve druge vlasti (Avramov, Kreća, 2008:96). “Kao takva suverenost bi obuhvatala: nezavisnost državne vlasti koja je izražena kroz slobodu donošenja odluka i djelovanja u odnosu na bilo koju drugu vlast unutar ili izvan njene teritorije, a, u prvom redu u odnosu na bilo koju drugu državu, suprematiju državne vlasti, što znači da je državna vlast u okviru svoje državne teritorije viša od bilo koje druge vlasti ili faktora, i konačno, pravnu neograničenost državne vlasti, tj. punu slobodu u stvaranju i primjeni prava“ (Savić, 2017: 59).

„Nezavisnost državne vlasti prema spolja manifestuje se kao samostalnost države u donošenju pravnih propisa i u isključenju svakog stranog miješanja u unutrašnje stvari neke države, primjenom načela jednakosti i ravnopravnosti država. Ova osobina državne vlasti zasnovana je na monopolu za fizičko nasilje. Ukoliko državna vlast izgubi taj monopol, prestaje, samim tim, biti državna vlast, a onaj koji je zasnovao novu državnu vlast, posjeduje nov monopol, i pravno posmatrano, samostalan je u donošenju odluka ... Nadmoć (suprematija) državne vlasti predstavlja svojstvo državne vlasti da je najjača i najviša u odnosu na vlast različitih organizacija i zajednica unutar svoje teritorije. To podrazumijeva da su ostali nosioci vlasti njoj podređeni i da država monopolom za fizičku prinudu može natjerati sve ostale na poštovanje svojih zapovijesti“ (Savić, 2017: 59). Ova je relacija važna za odbranu temeljnog teorijskog stava koji zastupamo u ovoj disertaciji - naime da je za povlačenje pristanka na državnu zajednicu od strane secesionista nužna saglasnost centralne vlasti, jer objašnjava hijerarhiju koja je uspostavljena državom i čije osporavanje traži analogan proces. Ona

---

⁴ Ovo je jedan od krucijalnih argumenata pro secesije, koji koriste gotovo svi secesionistički pokreti kada govore o supremaciji prava naroda nad suverenitetom države.

objašnjava „šta“ je nastalo formiranjem državne zajednice, „kako“ je to nastalo, te iz toga daje naznake kako može biti ukinuto ili redukovano. „Pravna neograničenost državne vlasti izražava, sintetički, prve dvije karakteristike suverenosti. Tako, ona označava svemoć državne vlasti da, u slobodi izbora prilikom odlučivanja, može bez pravnih ograničenja donositi kakav hoće pravni propis za regulisanje društvenih odnosa na svojoj teritoriji. Prema tome, suverenost bi se mogla odrediti kao bitno svojstvo državne vlasti koje se ogleda u njenoj pravnoj neograničenosti. Međutim, iako pravno neograničena, državna vlast je faktički ograničena: prirodnim ili društvenim ograničenjima, postojanjem drugih država itd. Vrhovna vlast države i odlučivanje najviših državnih organa zavisi od volje politički djelatnog stanovništva, uključujući tu i opoziciju. Ona, potom, zavisi od ustavnih propisa o uređenju države i kataloga ljudskih prava. Mnoga od tih ograničenja potvrđena su međunarodnim propisima OUN, Savjeta Evrope; Evropske unije i drugih organizacija i zajednica“ (Savić, 2017: 60).⁵

Suština ovog koncepta suverenosti je da, posmatrano u krajnjim instancama, suverenitet ostaje u narodu, tj. svakom pojedincu koji je član date političke zajednice (države). On to postaje svojom voljom, na osnovu onog što se u kontraktualističkoj teoriji naziva „pristanak“ (consent)⁶. Međutim, on time formira državnu vlast koja je de facto nosilac suverenosti u okvirima „ovlaštenja“ koja su joj data ustavom. Ona ne može samosvojno proširiti ovlasti ili uzurpirati oblasti koje joj nisu date na upravljanje i regulisanje (ili čak niti ne mogu biti date – poput prirodnih prava ljudi). Ali u okvirima kojima je ovlaštena, država je de facto suverena dok god građani zadržavaju stav pristanka na tu državu. „Teorijski posmatrano, ovakav koncept republikanizma postavlja strogi zahtjev pred političku zajednicu – naime, ona mora da ima kapacitet da postane i bude 'predmet želje' svakog pojedinca koji je čini. To je rigorozni nozikovski 'uslov za utopiju' koji je zapravo iskaz o jednoglasnosti: takav svijet iz koga niko ne bi preferirao da izađe, ili, još jače: takav svijet od koga niko ne može zamisliti bolji. Kada

---

⁵ „Govoreći o suverenosti na međunarodnom planu, odnosno o odnosima i saradnji među državama, moramo reći da je suverenost uzdignuta na jedno od osnovnih načela tih odnosa. Na osnovu ovog načela, države su pravno jednake, odnosno nepodređene jedna drugoj, iako suverenost izgleda znatno drugačije. Naime, ako prihvatimo gledišta nekih autora kao i međunarodna načela o tome da se može govoriti o unutrašnjoj suverenosti državne vlasti, tj. o njenoj supremaciji, kao i o nezavisnosti i ravnopravnosti državne vlasti u odnosima sa drugim državama, pogotovo s obzirom na današnja zbivanja u međunarodnoj zajednici, već na prvi pogled, možemo uočiti da je suverenost državne vlasti, kao takva, ugrožena, dovedena u pitanje, te da se mnogi od Kelzenovih stavova, protivno važećim međunarodnim principima, u punoj mjeri potvrđuju kao tačni. Jer, između pravne slobode i faktičke neslobode, smještena je spoljna suverenost državne vlasti, i to je posebno značajno za male države i narode“ (Savić, 2017: 60).

⁶ U ovoj disertaciji koristimo taj pojam shodno objašnjenju koje je dato u: Savanović, 2019: 94 i dalje.

Rousseau kaže, naoko paradoksalno, kako 'suveren, samim time što jeste, uvijek je i ono što treba da bude' on naglašava da političko tijelo, formirano na bazi voluntarističkog pristanka svih koji ga sačinjavaju, ne može biti u suprotnosti sa preferencijama tih pojedinaca koji su ga kreirali. To je ono što Rousseau naziva opšta volja [volonté générale] i koju razlikuje od volje svih [volonté de tous] (Savanović, 2019:124).“ S obzirom da secesija predstavlja neku vrstu „povlačenja“ prethodno date saglasnosti na političku zajednicu (državu) ovo je očito ključni aspekt cijele stvari. Kako se može povući pristanak na vlastitu volju? „Opšta volja je više od proste akumulacije svih pojedinačnih volja. S obzirom na to da suverenitet nije ništa drugo do opšta volja svih on ne može biti otuđen – suverenitet je i neotuđiv i nedjeljiv. To je sveukupnost građana koji imaju istu volju o nekom setu fundamentalnih normi. Na taj način dobijamo republikansku preradu glavne apsolutističke premise o nužnoj nedjeljivosti suverena – kada Hobbes i Bodin argumentuju kako je nužan atribut suverena nedjeljivost, te da je u tom kontekstu irelevantno da li je u pitanju jedan čovjek ili neko političko tijelo, oni su sasvim u pravu. Ali republikanski odgovor na ovaj logički zahtjev je ustav kreiran pod principom jednoglasnosti – kao ono mjesto gdje je koncentrisana volja svakog člana ponaosob dobila formu jedne jedinstvene volje. Ustav je ta 'institucija' koja je suverena, a kroz njega narod – tj. svako individualno. Overlapping konsenzus ne treba shvatati kao isključivo aritmetički. Doktrina o narodnom suverenitetu je standardna retorika u savremenom političkom diskursu, ali se zapravo vrlo često ne razumije njeno pravo značenje ili se, što je jednako loše, tretira kao u najboljem slučaju nejasna i alegorijska figura, koja često može biti maska za ugnjetavanje: brojni despotski režimi i tirani pozivali su se na 'volju naroda' koja stoji iza njih. Jednoglasnost, konceptualno posmatrano, jeste interpretacija 'Mi'-ustavotvorca kroz princip saglasnosti. Jednoglasnost, sadržinski posmatrano, jest minimum konsenzusa o bazičnim normama. Tek kada je taj minimum ... moguće dostići, može se govoriti o tome da postoji neka opšta volja i može se kreirati politička zajednica. Ako nema nekog minimuma koji može zadobiti pristanak svih, tada nije moguće kreirati političku zajednicu. Stoga opšta volja reflektuje jednoglasnost, a ne pravilo većine. Opšta volja se ne mora, naravno, verifikovati stvarnim glasanjem, mi naprosto imamo intuitivnu svijest o tome da su neke norme 'istine', a ta svijest je i formalno iskazana kada smo odlučni da se podvrgnemo nekom ustavnom aranžmanu i političkom, moralnom, i svakom dugom svjetonazoru koji stoji u pozadini tog ustava kao njegovo fundamentalno, najosnovnije, značenje“ (Savanović, 2019:126). Dakle, suverenitet se odnosi na volju

svakog ko živi pod određenim ustavom da želi da živi pod tim ustavom (tj. u toj državi). Secesija predstavlja promjenu te volje. Ako je suverenitet formalizovan u obliku ustava i, dakle ima formu države, onda je jasno da povlačenje pristanka zahtjeva saglasnost onog dijela „opšte volje“ – u praksi iskazanoj u liku centralnih vlasti države, koji „ostaje“ u državi. To je ključno utemeljenje za kardinalni uslov legitimnosti prema kontraktualističkoj teoriji secesije: saglasnost ostalih u državi, tj. saglasnost centralne vlasti. I objašnjava zašto ustavni sudovi država po definiciji osporavaju legalitet secesije u slučajevima gdje ta saglasnost ne postoji (npr: Katalonija, Veneto), a odobravaju ga tamo gdje ta saglasnost postoji (npr. Crna Gora).

2.2 Samoopredjeljenje naroda

Ovaj pojam je vezan za odnos naroda i države gdje se narod kao politička zajednica – nacija sa svojom voljom odredi naspram postojeće ili buduće države. U suštini samoodređenje naroda je ostvarivanje njegovih interesa i vrijednosti u realnim okolnostima postojeće države i ono može imati različite varijacije, ali suština ostaje ista. „Samoopredjeljenje naroda proizilazi iz suverenosti, jer samo onaj ko je suveren može da se samoopredjeljuje, da određuje svoju političku sudbinu naspram države i drugih naroda. Samoopredjeljenje naroda je njegovo originerno pravo koje mu nije podario nijedan drugi subjekt, već ga narod ima kao svoje autohtono svojstvo“ (Nešković, 2013:61). U kontekstu samoopredjeljenja naroda pojavljuje se nekoliko njegovih svojstava i faktora koji utiču da ovaj proces nastane i determinišu njegov krajnji ishod. U kojoj formi se narod samoopredjeljuje da li narod kao politička zajednica ili narod kao skup slobodnih individua. Očigledno je riječ o političkoj zajednici, koja se može različito poimati. Pa čak kada se i radi o većini sabranih pojedinaca njihovo organizovanje oko istih ciljeva i vrijednosti čini ih političkom zajednicom. Takođe je bitno pitanje; koji narod u formi političke zajednice može da se samoopredjeljuje, da li svaka zajednica koja nastanjuje teritoriju određene države. Odgovori koji se nude su različiti. Narod koji se samoopredjeljuje treba biti: dovoljno brojan da čini političku snagu u državi, da dominira brojčano na određenoj kompaktnoj teritoriji države, da je autohton na području države, da je suveren u smislu vrijednosnog identiteta u političkoj zajednici i da ima jedinstvene ciljeve. Osim navedenih osobina tvrdi se da narod kao politička zajednica treba da ima vođstvo sa jedinstvenom podrškom i spremnost na izazove koje nosi proces samoopredjeljenja, pogotovo kada se radi o

negativnom samoodređenju prema postojećoj državi. U spoljnjem kontekstu kod analize samoopredjeljenja treba uzeti u obzir stav susjednih kao i drugih država posebno sa aspekta njihove moći i uticaju u međunarodnim odnosima i u Organizaciji Ujedinjenih Nacija.

Kod samoopredjeljenja naroda u suštini se radi o realnoj, unutrašnjoj i spoljnoj moći naroda kao političke zajednice koji ima svoje objedinjujuće vrijednosti i interese i spremnost da uredi postojeću ili stvori novu državu u skladu sa svojim vrijednostima i interesima. Radi se o složenom i nerijetko konfliktnom odnosu naroda kao političke zajednice i države. Država svojom moći nastoji da održi stabilnost postojećeg poretka dok narod svojom moći nastoji da preuredi postojeći ustavo-pravni poredak ili da stvori svoju novu nezavisnu državu u krajnjem ishodu. Samoopredjeljenje naroda je sučeljavanje dvije moći (državne i narodne) u kome je bitno postići političke ciljeve. U navedenom kontekstu samoopredjeljenje naroda može da uključi i oružane sukobe na principu „cilj opravdava sredstvo“. Odnos moći često je u prvom planu gdje se pojavljuju različiti subjekti koji imaju ili zadobivaju moć da budu faktori presudnog uticaja u ovome procesu.

2.3 Oblici i subjekti samoopredjeljenja

U smislu teorijskog određenja samoopredjeljenja naroda izazovno je i teško da jedna teorija obuhvati svu različitost realnih oblika samoopredjeljenja naroda. Praktične modalitete karakteriše specifičnost. Oblici i subjekti samoopredjeljenja su različiti zavisno od različitih realnosti u kojima se odvijaju. Promjenama realnih okolnosti mijenjaju se i oblici i subjekti pri čemu cilj ostaje isti.

Oblici samoopredjeljenja su determinisani realitetom države i njene organizacije i položaju, društvene grupe nacije, etničke grupe, nacionalne manjine u tom realitetu. Kada jedan dominantni narod- nacija stvori svoju državu on tada svoje nacionalne interese legalizuje kroz organizaciju države i njen ustavno - pravni sistem. Kada se nacionalni interesi institucionalizuju kao državni tada dominantna nacija može organizovati državu na građanskom principu jer svojom brojčanom dominacijom nacija može ostvarivati svoje interese i kroz građansku državu. U navedenom obliku dominantna nacija je dužna da obezbijedi prava nacionalnih manjina i etničkih grupa u okviru postojeće države i ova prava ne mogu ugrožavati postojeću državu i njenu organizaciju. Prava manjina uglavnom svode na pitanja identiteta, kulturnih posebnosti i

ukupne komunikacije i održanja unutar manjinske grupe, ali bez državotvornih političkih prava. Kod ovog modela ideologija jednog dominantnog naroda - nacije postaje opšta vrijednost u državi⁷.

Kada u jednoj državi postoji više naroda - nacija koji su autohtoni i suvereni i na osnovu toga su prinuđeni da zajedno organizuju državu i njenu vlast na način da su ravnopravni državotvorni subjekti. Svi ti narodi⁸ nastoje da ostvare svoje ideologije i kroz ustavno-pravni sistem legalizuju svoje nacionalne interese i tako dolazi do prožimanja ideologija i njihove suprostavljenosti koja se razrješava kroz federativni oblik države i konsocijalni politički sistem. U navedenom modelu društvo i država funkcioniše kroz pluralizam i koegzistenciju ideologija na principu „jedinstvo u različitosti“. Država koju je organizovalo više subjekata naroda - nacija obično ima federalno uređenje i konsocijalni politički sistem.

Situacije u kojima se dvije ili više država udruže u jednu državu nastaje konfederalna zajednica koja se transformiše ili u jedinstvenu državu ili se države razdvoje na samostalne istom voljom naroda na osnovu koje su se i udružile. Stvaranje nove jedinstvene države nastaje kao viši oblik integracije naroda i različitih društvenih grupa, naroda i nacija, dok dezintegracija nastaje kao posljedica nedostatka kohezivnih vrijednosti i faktora da se stvori jedinstvena država. U ovome slučaju samoopredjeljenje naroda i dezintegracija državne zajednice postaju jedinstven proces. Kada postoji više autohtonih i suverenih političkih zajednica (uglavnom etničkih) koje ne mogu da stvore svoje samostalne države tada ove zajednice stvaraju zajedničku državu. Ovakav oblik državne organizacije je decentralizovan u formi federativne države sa konsocijalnim i konsenzusnim političkim sistemom države (primjeri u Bosni i Hercegovini, Švajcarskoj, Belgiji). „Sloboda udruživanja uključuje sposobnost udruživanja sa drugim osobama koje slobodno pristaju na to kao i odvojiti se od nekog. Ako je disocijacija implicitna u načelu slobode udruživanja, sloboda udruživanja ne može podrazumijevati pravo na udruživanje s drugima protiv njihove volje (Moore, 2001:170). Istorijske realnosti ukazuju da samoopredjeljenje naroda može da se odvija kroz državu. Jedna država koja je matična za narod - naciju prisajedinjuje druge teritorije na kojima dominiraju pripadnici matičnog naroda nacije i stvara se

---

⁷ Vidjeti o tome: Wellman, Christopher Heath: A Theory of Secession: The Case for Political Self-Determination.; Miller, David: On Nationality; Miller, David. 2003. Secession and the Principle of Nationality; Buchanan, Allen: Justice, legitimacy and self-determination;

⁸ Kako smo u uvodu naglasili, u odgovoru na pitanje subjekta secesije redukovaćemo naš pristup na način da izbjegavamo neteritorijalno organizovane secesionizme, i nehomogene političke zajednice, jer to omogućava da pojednostavimo naše istraživanje i jasnije istaknemo zaključak.

jedinstvena proširena država koja obuhvata cjelinu matičnog naroda – nacije. (primjer Pruske u stvaranju Njemačke države).

Subjekti samoopredjeljenja mogu biti i nacionalni pokreti koje objedinjavaju više organizacija koje predstavljaju narod-naciju i oni su integrisani jednim zajedničkim ciljem da se stvori jedinstvena nacionalna država koja će obuhvatiti narod/naciju. Državotvorna društvena grupa iskazivala se u različitim formama: oslobodilački pokret od kolonijalizma (primjeri novih država u Africi i Aziji, primjer stvaranja Italije). Realne istorijske okolnosti determinišu oblik i način djelovanja subjekata samoopredjeljenja. Zajednička karakteristika ovih subjekata je da legitimno izražavaju nacionalne interese i da na osnovu toga imaju podršku dvotrećinske većine naroda.

2.4 Pravni okvir samoopredjeljenja

Pravo na samoopredjeljenje regulisano je mnogobrojnim dokumentima prije svega deklaracijama. Tako *Deklaracija OUN* u svom 5. članu definiše teritorijalni integritet i navodi se da „zaštita međunarodnog prava državi, njenoj teritorijalnoj cjelovitosti (dakle zaštita od secesije, separacije, otcjepljenja) nije data bezuvjetno, ta zaštita - to iz Deklaracije izričito slijedi - daje se državi pod pretpostavkom da u njoj vlada stanovit, danas međunarodnim pravom dovoljno određeni režim“ (Ibler, 1992:53-80).⁹ *Deklaracija o prijateljskim odnosima UN-a* iz 1970 godine tretira samoopredjeljenje, a navodi se sljedeće: „Ništa u prethodnim paragrafima neće biti tumačeno kao da ovlašćuje lii podstiče bilo kakvu akciju koja bi imala za cilj da razori ili ugrozi, potpuno ili djelimično, teritorijalni integritet ili političku nezavisnost bilo koje suverene i nezavisne države, koja se ponaša u skladu s načelom ravnopravnosti i samoopredjeljenja naroda... i kojom otuda upravlja vlada koja predstavlja cjelokupan narod teritorije bez obzira na razlike u pogledu rase, vere ili boje“ (Vidanović, Milanović, 2005:37). Istorijske okolnosti su uticale da se narod samoopredijeli za život zajedničkoj državi sa drugim narodima, ali može da zadržava stalnu težnju da na teritoriji zajedničke države formira svoju nacionalnu nezavisnu državu kada to realne okolnosti dozvole (primjeri osamostaljena Hrvatske,

---

⁹ Kada na jednoj državnoj teritoriji postoji manjinska društvena grupa (uglavnom etnička zajednica) a tada se ova zajednica može pozitivno da samoopredijeli prema postojećoj državi (Nešković, 2013:40). Ovakva zajednica može da ima određen stepen ustavno-pravne autonomije (primjer Južnog Tirola u Italiji, Olandskih ostrva u Finskoj i sl).

Slovenije, Makedonije kao bivši jugoslovenskih republika- federalnih jedinica). Pariskom poveljom Evropske organizacije za bezbjednost i saradnju (OEBS), kaže se da: „Potvrđuju jednaka prava narodima i njihovo pravo na samoopredjeljenje u saglasnosti sa Poveljom Ujedinjenih nacija i sa relevantnim normama međunarodnog prava, uključujući one koje se odnose na teritorijalni integritet država“ (Dagard, Raič, 2005:80). David Miller nabroja šest uslova koje treba ispuniti prije nego što se odobri samoopredjeljenje: (1) ta grupa mora biti nacija sa identitetom koji se očigledno razlikuje od identiteta koji je najviše zastupljen u toj državi; (2) ovaj entitet mora biti u stanju da vrši vlast nad teritorijom koju želi da zauzme; (3) većina grupe mora na referendumu odobriti zahtjev za secesijom; (4) poštovanje (novih) manjina mora biti zagantovano u njegovom institucionalnom sistemu; (5) moraju se poštovati principi distributivne pravde i (6) grupa koja tvrdi da se samoopredjeljuje mora imati teritoriju i resurse iz kojih se može stvoriti održiva politička zajednica (Miller,2003:69-75). U *Atlanskoj povelji*, koju su potpisali 1941. godine Ruzvelt i Čerčil, navedeno je da se „poštuje pravo svih naroda da izaberu oblik vladavine pod kojim će živjeti i žele da povrate suverena prava i samoupravu onim narodima koji su njih nasilno bili lišeni“ (*Atlanska povelja*, član 3). *Deklaracijom o pravima čovjeka i građanina* koja je donesena 1789. godine definisala je da: ljudi su „slobodni i jednaki u pravima“, „načelo suvereniteta svake države počiva isključivo na narodu“ (Carpentier, Lebrun, 1999:186). Ova Deklaracija je donešena u cilju smanjivanja ovlašćenja kralja i rušenja monarhije. Specifičnost narodne suverenosti kod francuske revolucije je u tome što je elita (tadašnje vođe revolucije) narodnu suverenost transformisala u nacionalnu suverenost. Stanovnici, narod je objedinjen opštom, natkrovljujućom vrijednošću i interesima a te vrijednosti francuske nacije koju tumači nacionalna elita (Avramov, Kreća, 2008:96-97). Suverenost sa svojstvima vrhovnosti, neograničenosti, nezavisnosti, nedjeljivosti nije moguće vezati za volju konkretnog subjekta, volja pojedinca, grupe. Da bi suverenost bila opšteprihvaćena ona je vezivana za opšteprihvaćenu vrijednost, na primjer slobodu, vjeru itd. Svaki vršilac suverene državne vlasti u donošenju odluku i vladanju se poziva na opšteprihvaćenu vrijednost: u ime Boga, u ime slobode, u ime ljudskih prava itd. U istoriji države i prava borba je vođena oko toga ko će biti nosilac- subjekt suverenosti, ko je taj ko ima pravo da koristi suverenost (kralj, car, sultan, narod, nacija, oslobodilački pokret, država, vjerska zajednica itd.). Od feudalizma do savremenog doba isti je princip „ja vladam u interesu naroda i prava čovjeka, ili ranije u milosti Božijoj“ ali isto tako „ja nisam protiv države i vlasti kao takve nego sam protiv toga što ova vlast

i ova država ugrožava suverene vrijednosti slobode. Čovjek-građanin zajedno sa drugim ljudima ima pravo i obavezu da se pobuni protiv takve države i vlasti“ (Savanović, 2019:295-296).

Radikalni oblik samoopredjeljenja naroda pojavljuje se kada jedna društvena grupa-zajednica ne želi više da živi u postojećoj državi, nego želi da formira svoju nezavisnu državu na teritoriji dotadašnje države što u krajnjem ishodu može da bude secesija i nastanak nove države ili priključenje dijela teritorije drugoj susjednoj (matičnoj) državi. Pod radikalnim oblikom samoopredjeljenja ovdje se smatra secesija. „Otcjepljenje dijela neke države radi stvaranja posebne države ili pripajanja nekoj drugoj, već postojećoj državi“ (Krivokapić, 2011:197). Teritorijalni integritet, kao opšte prihvaćeno načelo međunarodnog prava, predstavlja tretirano je i u *Deklaraciji Generalne skupštine OUN* iz 1970. godine i kaže se da se ovo pravo odnosi na one države – „koje se ponašaju u skladu s naprijed proglašenim načelo ravnopravnosti i samoopredjeljenja naroda i koje imaju vladu koja predstavlja cjelokupni narod tog područja, bez razlika u pogledu rase, vjere ili boje“ (Krivokapić, 2011:197). Uspostavljanje nove države „nije pitanje poštovanja prava i nekih pravnih procedura države prethodnice, nego faktičko pitanje“ (Degan, 2000:197) „Iz priznatih izvora međunarodnog prava slijedi da se pravo naroda na samoopredjeljenje normalno ostvaruje kroz unutrašnje samoopredjeljenje – nastojanja jednog naroda da ostvari politički ekonomski, socijalni i kulturni razvoj u okviru postojeće države. Pravo na spoljašnje samoopredjeljenje....postoji samo u najekstremnijim slučajevima a i tada u strogo definisanim okolnostima“ (Savjetodavno Mišljenje po pitanju nezavisnosti, Vrhovni sud Kanade, 1998). Deklaracije koje smo naveli korespondiraju sa teorijskim stanovištima. Na primjer Jane Stromseth nalazi dvije situacije u kojima se razlozi za jednostrano otcjepljenje čine posebno ubjedljivim. Prvo, „otcjepljenje može biti opravdano da bi se ispravila nepravda koja je ranije učinjena, odnosno kad druga grupa ima legitimno pravo na zahtijevanje dijela teritorije koju je pogrešno pripojila druga država“. Drugo, „secesija može biti opravdana kako bi se poništila sadašnja represija kada „druga grupa“ ili manjina trpi sistemsku represiju u postojećoj državi i uskraćuju joj se jednake mogućnosti da učestvuje u političkom procesu ili su izloženi neprekidnim grubim kršenjima ljudskih prava“ (Stromseth, 1993:44). Posljednji oblik secesije mnogi su naučnici označili kao krajnji lijek ili krajnje utočište kada sve druge manje radikalne opcije zakažu. Pod ovim okolnostima pojavljuje se „pravo“ da se otkáže pristanak - jer je u pitanju preživljavanje ljudi ili manjina - pa čak i upotreba sile može se razmotriti kao legitimna u takvoj situaciji (Murswiek, 26-79). Prema ovom pristupu samoopredjeljenje je opšte pravo koje

uključuje i secesiju. Konkretno, tvrdi da bilo koja grupa ima moralno pravo da se otcijepi sve dok njihovo otcjepljenje ostavi postojeću državu u stanju da izvršava sve potrebne političke funkcije (Wellman, 2005:1). „Iako blizanačke doktrine državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta trenutno su pod dramatičnom ponovnom procjenom, i premda većina teoretičara sada priznajte da grupa može imati zakonsko pravo na otcjepljenje kada pretrpi ozbiljne i dugogodišnje nepravde od svoje države, i dalje je vrlo kontroverzno sugerisati da grupa ima pravo odvojiti se čak i kad se njegova država ni na koji način nije prema njemu odnosila nepravedno“ (Wellman, 2005:1). Štaviše, većina onih koji zagovaraju primarno pravo na otcjepljenje pretpostavlja da takvo političko samoodređenje mora doći zbog nacionalističkih razloga. „Stoga je moje gledište dvostruko kontroverzno: ne samo da dopušta jednostranu podjelu savršeno legitimnih država, ona ne nalaže da separatisti pripadaju drugačijoj kulturnoj grupi“ (Wellman, 2005:1).

Deklaracijom Generalne skupštine UN-a samoopredjeljenje predstavlja pravo naroda „da bez spoljašnjeg uticaja, slobodno odredi politički status“ (*Povelja Ujedinjenih nacija*). Za samoopredjeljenje navodi se sljedeće po članovima: Član 1. Ciljevi Ujedinjenih nacija su.... razvijanje među nacijama prijateljskih odnosa zasnovanih na poštovanju načela ravnopravnosti i samoopredjeljenja naroda.... Član 55. U cilju stvaranja uslova stabilnosti i blagostanja koji su neophodni za miroljubive i prijateljske odnose između nacija, zasnovane na poštovanju načela ravnopravnosti i samoopredjeljenja naroda, Ujedinjene nacije rade na unapređenju: a) povećanja životnog standarda, punog zaposlenja i uslova za ekonomski i socijalni napredak i razvoj; b) rješavanja međunarodnih ekonomskih, socijalnih, zdravstvenih i srodnih problema i međunarodne kulturne i prosvjetne saradnje; i v) sveopšteg poštovanja i uvažavanja ljudskih prava kao i osnovnih sloboda za sve bez obzira na rasu, pol, jezik ili vjeru. Prvi pasus *Završnog akta evropske Konferencije o bezbjednosti i saradnji 1975. godine* kaže: „Države članice će poštovati teritorijalnu cjelovitost svake države članice“, sljedeći član nastavlja, „U skladu s pravilima će se države članice uzdržavati svake radnje, koja nije u skladu sa ciljevima i principima Povelje Organizacije ujedinjenih naroda, protiv teritorijalne cjelovitosti, političke nezavisnosti ili jedinstva država članica, te ponajprije protiv svake prijetnje ili upotrebe sile“.

Moguće je navesti i druge dokumente koji na manje-više sličan način tretiraju ovo pitanje. Bitno je registrovati da se radi o dokumentima deklarativnog karaktera, koji nemaju snagu pravnih normi, što onda otežava njihovu jasnu primjenu u praksi. Ipak, ovi dokumenti

imaju jasnu instruktivnu strategiju kako tretirati situaciju secesije i zahtjeva za samoopredjeljenje kada se pojave u praksi.

3. Studija slučaja – Veneto

Republika Italija ima ukupnu površinu 301 230 km², sa 60 589 445¹⁰ stanovnika i GDP per capita 30 580 \$¹¹. Veneto regija ima površinu 18 391 km², sa 4 527 684 stanovnika i 33 700 \$¹² GDP per capita.

3.1 Istorijski pregled

Dijelovi države svoje interese i svoju specifičnost iskazuju kroz državu i kroz autonomnu poziciju regije u okviru države. U složenim procesima odnosa regionalnih i unitarnih elemenata države nerijetko dolazi do protivrječnosti koje se iskazuju kao unutrašnji problemi države ili kao problemi koji prevazilaze kapacitet države i pojavljuju se kao secesionistički procesi. Slučaj Veneta je u praktičnom smislu jako zanimljiv za istraživanje, zbog svojih specifičnosti. Ovu regiju karakteriše bogata istorija Mletačke republike, kulturna tradicija, zatim postojanje jezika koji je priznat od strane UNESCO, ali ne i od strane Italije, ekonomska pitanja, međunarodni

---

¹⁰ *National demographic estimate*. <https://demo.istat.it/> . Pristupljeno 19.5.2022.

¹¹<https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/world-economic-outlook/databases#sort=%40imfdate%20descending> . Pristupljeno 19.5.2022.

¹² <https://www.statista.com/statistics/658274/gross-domestic-product-gdp-per-capita-of-italy-by-region/> . Pristupljeno 19.5.2022.

odnosi itd. U ovom dijelu pažnju ćemo usmjeriti na istorijski aspekt kako u vrijeme Mletačke republike tako i u procesima nastajanja Italije kao jedinstvene države i međunarodnog subjekta.

Istorija državnosti Veneta kao Mletačke republike je vrlo duboka i jaka, sa mnogim institucijama koje su originalni izum mletačkog političkog genija. Na primjer, diplomatija je u Mletačkoj republici bila jako razvijena, imali su „organizovanu diplomatsku službu, regulisanu posebnim uredbama, detaljnim pravilima i pravilnicima, koja je bila uzorna škola za cijeli tadašnji svijet. Mleci su prvi u Evropi počeli da upućuju svoje stalne diplomatske predstavnike u druge države i da primaju stalne diplomatske predstavnike drugih država (Dašić, 2012:98). Od 13. vijeka je krenuo razvoj diplomatije, održavali su veze sa drugim državama preko svojih konzula (Dašić, 2012:98). Diplomacija se tretirala kao trajna, a ne privremena djelatnost i upravo zbog toga se ova diplomatija smatra za kolijevku moderne diplomatije (Dašić, 2012:98). „Venecijanska diplomatija je među prvima upotrebljavala šifre za slanje i primanje diplomatskih poruka. Čuveni su izvještaji mletačkih poslanika, poznati pod imenom *Relazione Venete*, koji predstavlja ne samo bogatu riznicu za diplomatsku istoriju, nego i kulturnu i socijalnu sliku Mletačke republike“ (Dašić, 2012:99). Diplomacija Venecije je služila kao uzor za formiranje diplomatskih mreža u i većim državama Evrope, kao na primjer u Francuskoj (Dašić, 2012:100).

Od sredine 14. vijeka pa do kraja 16. vijeka trajao je period koji se označava kao renesansa (preporod), a dominantno je vezan za Italiju (Dašić, 2012: 97). Ovaj period obnove ubrzao je razvoj gradova u svim aspektima kulturnog života (nauka, filozofija, umjetnost), kao i razvoj zanata i trgovine (Dašić, 2012:98). Razvoje Mletačke republike je tekao u skladu sa razvojem trgovine. U 14. vijeku imala je monopol nad Jadranskim morem, ali postupno su se pojavljivali i drugi akteri, Katalonci, Francuzi i Osmanlije. Nastavila je da bude u najvećoj mjeri pomorska Republika i u 15. vijeku, a njezine kolonije su bile i dalje pod njezinom kontrolom (Lane, 2007:225). „Mletačka (venecijanska) republika, sa glavnim gradom Venecijom, postala je u 14. i 15. Vijeku moćna trgovačka sila diljem najvažnijih svjetskih tržišta. Ona je bila najcivilizovanija država svoga doba. U 15. Vijeku pod njenu vlast pali su gradovi Padova, Vićenca, Verona, Breša, Bergamo i drugi. Proširila se i na istočni Jadran“ (Dašić, 2012:98). Opet 15. vijek je označio izvjesnu borbu za prevlast na moru, Venecija je nastojala da održi prevlast na moru, a jaki suparnici su joj bili Osmanlije (Lane, 2007:257-261). Ovaj period je bio i svojevrsan početak krize, moć Mletačke republike polagano slabi u diplomatskim i trgovačkim odnosima (Goldstein, 2007: 180-182). Republika Venecija (La Serenissima) je pala 1797. godine

(Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:224). Ugovor iz Campo Formija označio je mirovno rješenje između Francuske i Austrije, a u suštini je Venecija ovim dogovorom pala pod upravu Austrije (Treaty of Campo Formio, 2021). Napoleon je poklonio Austriji mletačko područje, a ovaj čin je stavio tačku na 1100 godina mletačke nezavisnosti (Treaty of Campo Formio, 2021). Napoleonovom pobjedom nad Austrijom (02. decembra 1805. godine) Austrijanci su po odredbama mirovnog ugovora u Požunu morali u roku od šest nedjelja Francuskoj izručiti imovinu koja je stečena ugovorom iz Campo Formija, a prema njemu su date primorske pokrajine priključene Francuskoj Kraljevini Italiji (Bralić, Eshebach, 2008:213). Bečkim kongresom (1814-1815) Venecija je vraćena Austrijancima i to je bio jedan od rijetkih slučajeva koji se nije vratio u stanje prije 1789. godine slijedeći princip legitimiteta, a Austrijancima pod upravu je vraćen i dio Regno Lombardo-Veneto (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:224). U razdoblju pred ujedinjenje u Italiji, neredi u martu 1848. doveli su do kratke obnove Venecijanske Republike, do jula je regija Veneto ponovno bila pod Austrijancima, sa izuzetkom grada Venecije, koji je pao godinu dana kasnije (26. avgusta 1849.) (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:224). Veneto je ostao pod Austrijskom upravom do konačnog priključenja novoj Italijanskoj državi 1866. godine, kao rezultat Bečkog mira i naknadnog plebiscita, koji i danas kritikuju određeni venetistički pokreti (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:224). Venecija je postala dio Italije, pet godina nakon ujedinjenja nacije, kada je Austrougarsko carstvo nakon Trećeg italijanskog rata za nezavisnost predalo region Veneto (Ghosh, 2012).

Da bi se danas razumjeli nacionalistički i secesionistički pokreti u Italiji, potrebno je uzeti dužu perspektivu izgradnje i razvoja italijanske države (Hepburn, 2015:7). Napori Cavoura, Mazzinija i Garibaldija da ujedine Italiju 1860-ih nisu bili u stanju da prevaziđu označene regionalne varijacije, identitete i nejednakosti koje su karakterisale poluostrvo prije i poslije stvaranja italijanske države (Hepburn, 2015:7). Cavour je ostao zapamćen po izjavi „napravili smo Italiju, sada moramo napraviti Italijane“ (Hepburn, 2015:7). Međutim, ove regionalne tendencije zadržale su se i nakon *Risorgimenta* i nastavljaju da se prožimaju kroz italijansku politiku i danas, uprkos činjenici da je Italija dostigla najveći nivo političke, kulturne i jezičke integracije do sada u svojoj istoriji (Hepburn, 2015:7). Izbor između stvaranja centralizovane unitarne države ili savezne države bio je ključno pitanje u političkim raspravama tokom decenija nakon ujedinjenja (Hepburn, 2015:7). Konkretno, nakon perioda fašističke centralizacije, profederalisti u poslijeratnom periodu tvrdili su da je za održavanje jedinstva italijanske države

potrebno priznati dijelove koji su je činili (Hepburn, 2015:7). Ovakav prijedlog je naišao na jaka suprotstavljanja antifederalistima, Italija je sastavljena od dosta dijelova i prema njima nameće se potreba za centralizovanjem političkog sistema da bi se spriječila secesija (Hepburn, 2015:7).

3.2 Veneto u kontekstu savremene Italije

Danas je Italija regionalna država Ustavom definisana da je čine: „opštine, provincije, gradovi, regioni. Opštine, provincije, gradovi i regije su autonomni entiteti koji imaju svoje statute, ovlašćenja i funkcije u skladu sa principima utvrđenim u Ustavu“ (Ustav Italije, član 114). Regiju možemo poimati kao „zaokružen prostor, istorijsko, kulturno, ekonomski i politički relativno homogen i/ili relativno izdvojen u odnosu prema nekoj nadređenoj (geografskoj i/ili državnoj) cjelini. Geografsko određenje regije uključuje prostorno-teritorijalnu dimenziju, tj. jasno odredive prirodne granice koje zaokružuju neku teritoriju i čine ga jedinstvenom geografskom cjelinom“ (Maldini, 2014:128). *Deklaracijom Skupštine evropskih regiona* region se definiše kao „organ javnog prava ustanovljen na nivou neposredno ispod nivoa države, sa političkom samoupravom“ (Deklaracije skupštine evropskih regiona, član 1, stav 1). Regionalne države su složene i njihovo funkcionisanje podrazumijeva „mehanizme koji će omogućiti ispoljavanje razlika, zatim mehanizme koji će, kroz usmjeravanje i koordinisanje, smanjivati efekte razlika i mehanizme koji će obezbediti integritet cijelog državnog i društvenog organizma“ (Pajvančić, 2009: 4-5). Iako je Italija još Ustavom iz 1948. godine određena kao regionalna država regije su postale funkcionalne tek 1970 godine, bez obzira što su ranije uspostavljene Ustavom (Mulino, 2009:31). „Na tragu austro-nemačkih teorija i španskog koncepta integralne države formiran je državni poredak čiji su konstitutivni elementi: a) klasična, nedjeljiva, jedinstvena država i b) regioni. Objedinjujući ideje liberalne, demokratske i parlamentarne države i izričito pominjući načelo socijalne države, kao i načelo jedinstva države, ustavna konstrukcija političkog sistema Italije definiše načelo regionalne države prividno protivrečnim određenjima iz Člana 5. Ustava“ (Komšić, 2007: 18).

Da bi se obezbijedio autonomni status regiona u okviru Italije ova klauzula je uvrštena u Ustav u članu 5. koji glasi „Republika je jedinstvena i nedjeljiva, priznaje i unapređuje lokalne autonomije; uvodi u službama koje zavise od države, najširu administrativnu decentralizaciju; usklađuje načela i metode svoga zakonodavstva sa potrebama autonomije i decentralizacije“

(Ustav Italije, Član 5). Regionalna država podrazumijeva „podjelu vlasti (raspodjelu nadležnosti) između organa centralne vlasti, lokalnih vlasti i regionalnih vlasti. Podjela kompetencija između različitih nivoa organizacije vlasti (vertikalna podjela vlasti) predstavlja ujedno i specifičan vid ograničenja vlasti, jer u okviru, u osnovi istovrsne funkcije državne vlasti uspostavlja više nosilaca vlasti među kojima su kompetencije podijeljene i razlikuju se po sadržaju, obimu i kvalitetu“ (Pajvančić, 2009: 6).¹³

Italijanski ustav iz 1948. godine predstavljao je kompromis između nacionalističke i secesionističke komponente, a prema njemu Italija nije ni unitarna ni savezna država ona je „regionalistička država“ (Kjellberg 1985:131). Osnovano je dvadeset regija kao administrativni entiteti sa ograničenim zakonodavnim ovlaštenjima, od kojih je pet uživalo „posebnu autonomiju“ - Sardinija, Sicilija, Valle d'Aosta, Trentino Alto-Adiđe i Furlanija-Julijska krajina (Hepburn, 2015:7). Razlozi za razdvajanje „posebnih“ i „običnih“ regiona bili su politički: „oni koji nisu povoljan tretman pokazali su separatističke, iredentističke ili autonomaške tendencije, sedamdesetih godina 20. vijeka uspostavljen je regionalni sistem, a nakon jednog vijeka centralizacije, Italija je konačno postala regionalna država“ (Clark, 1984 iz Hepburn, 2015:7). Model regionalizacije koji je primjenjiv na Italiju jeste političko – teritorijalni, a region se definiše kao teritorijalna jedinica koja u sistemu podjele vlasti ima određen stepen autonomije i političke samouprave, odnosno on je „izraz posebnog političkog identiteta“ koji „usvaja oblik političke organizacije koji smatra najpovoljnijim“ (Stepanov, Žolt, 2002: 130-131). Region se u ovom smislu definiše i *Deklaracijom skupštine evropskih regiona* gdje se kaže da je on „izraz posebnog političkog identiteta“ (Deklaracije skupštine evropskih regiona, Član 1 stav 4). Prema ovoj deklaraciji „Region ima pravo da aktom samoorganizovanja (konstitutivni akt) regulišu sopstvenu organizaciju i nadležnost“ (Deklaracije skupštine evropskih regiona, Član 1 stav 3). Akt samoorganizovanja je najčešće ustav, statut ili neki drugi akt, a u slučaju regiona Italije to je statut. U sistemu države ti akti čine „dio pravnog poretka države na najvišem nivou“ (Deklaracije skupštine evropskih regiona, Član 1 stav 3).

---

¹³ Endrju Hejvud je napravio setove argumenata koji predstavljaju razloge za centralizaciju: 1) nacionalno jedinstvo; 2) usaglašenost; 3) jednakost i 4) blagostanje Hejvud, 2004: 305). Dalje navodi da “postoje granice do kojih je moguće ili poželjno sprovesti centralizaciju” i u prilog decentralizaciji nudi četiri razloga, koji su: 1) participacija u političkom životu; 2) otvorenost institucija, bliskost sa ljudima i uvećanje demokratske odgovornosti; 3) legitimnost vlasti i 4) sloboda, podjela vlasti i stvaranje mreže kontrola i ravnoteža (Hejvud, 2004: 306-307).

Italija je, dakle, podijeljena u 20 regija, od čega pet sa posebnim uslovima (Ustav Italije, Poglavlje V dijela II, str 53). Navedeni član Ustava glasi: „Jedinstvena i nedjeljiva Republika priznaje i podstiče lokalnu samoupravu. U državnim službama sprovodi administrativnu decentralizaciju u najširem smislu riječi, prilagođava principe i metode zakonodavstava prema potrebama lokalne autonomije i decentralizacije“ (Ustav Italije, Član V). Decentralizacija predstavlja „sredstvo vertikalne diobe vlasti i ograničenja političke moći i organizacijski model povećanja učinkovitosti javne uprave. Razlog decentralizacije je, dakle, i politički i tehnički, pa se mnoga pitanja pojavljuju povezana, no u prvi plan gotovo bez iznimke izbijaju pitanja teritorijalne podjele, broja jedinica i stupnjevanje. Ustroj vlasti prirodno dijeli vlast na središnju (centralnu) i lokalnu, ili pak ima više razina vlasti. To onda pojačava dojam o složenosti. Raspon vertikalne veze i raspon kontakta rješiv je samo organizacijskim stepenima i fizičkom dislokacijom“ (Kregar, 2011:1).

Veneto u okviru Italije nema status posebne regije i ubraja se u red uobičajenih regija, zajedno sa još 15 jedinica koje imaju takav status. Prema Ustavu Italije regioni su „su samoupravne sa sopstvenim statutima, ovlašćenjima i funkcijama u skladu sa načelima definisanim Ustavom“ (Ustav Italije, član 114, stav 2). Za zagovornike secesije Veneta ustavna podjela Italije na regije nije zadovoljavajuća, jer u ustavim rješenjima Veneto nema poseban status. Status obične regije za rezultat je dao njihovu odvojenost od ostatka države, kao i separatističke težnje koje su stalno prisutne na političkoj sceni.

Ustav Italije je izmijenjen i dopunjen 1999. i 2001. godine, a ove izmjene su povećale regionalnu autonomiju i redefinisale položaj Veneta u pravnom sistemu (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:224-225). Reforma iz 2001. imala je za posljedicu hlađenje teritorijalnih tenzija, od tada se Veneto usredsredio prvenstveno na novi tekst člana 116. italijanskog Ustava, koji dozvoljava regionima (putem državnog zakona usvojenog u dogovoru sa regionom) određene oblike i uslove autonomije (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:230). Član 116. glasi: „Daljnji oblici i posebni uslovi autonomije koji se tiču poslova navedenih u trećem stavku člana 117 i poslova navedenih pod drugim stavom istog člana pod slovom 1), a odnosi se na organizaciju mirovnih sudova, n) i s), mogu se dodijeliti državnim zakonom ostalim Regijama, na inicijativu te iste Regije, a nakon savjetovanja sa lokalnim tijelima i u skladu sa načelima iz člana 119. Zakon odobravaju apsolutnom većinom Zastupničkom domu i u Senatu na osnovu dogovora između same Države i same Regije“ (Ustav Italije, Član 116, stav 3).

Veneto je bila jedna od posljednjih italijanskih regija koja je odobrila novi statut 2012. godine, (Regional Statute law no. 1 of April 12, 2012.) trinaest godina nakon reforme iz 1999. godine. Gotovo u isto vrijeme, odobren je regionalni izborni zakon (EL) (Regional law no. 5 January 16th, 2012.) (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:225). U Statutu Veneta iz 2012. godine u članu 1. se navodi „Veneto je autonomna regija, prema ovom Statutu, u skladu sa Ustavom Republike i principima Evropske unije. Veneto čine mletački narod i teritorije provincija Belluno, Padova, Rovigo, Treviso, Venecija, Verona i Vicenza. Veneto, svjestan zajedničke historije, održava veze sa Mlečanima u svijetu, favorizujući kontinuitet odnosa i mišljenja i unapređujući razmjenu i veze sa zemljama u kojima žive“ (Statut Veneta, Član 1., stav 1,2,5).

Regionalne reforme su na neki način stvorile institucionalni kontekst za regione i lokalne zajednice, ispostavilo se da je izvor kulturnog identiteta i političkog legitimiteta u Italiji ostao na lokalnom nivou i da ga nikada nije bio na nivou centralne države nakon ujedinjenja (Woods, 2013:199). Koliko god ovaj zaključak izgledao prejak, on ipak ima utemeljenje u stvarnom osjećaju Venecijanaca (Savanović, 2018).

3.3 Elementi secesije

Separatisti iz Veneta se ponose historijom Venecije, koja je bila nezavisna država u periodu od 7 do 18. vijeka, kao jedna od najbogatijih pomorskih republika na svijetu tadašnjeg vremena, kao i sa njihovom kulturom i jezikom (Hepburn, 2015:10). U prvom regionalnom statutu (član 2 zakona 340/1971), stanovnici Veneta su priznati kao narod, ali je i to bilo nedovoljno da ugasi separatističke težnje (Hepburn, 2015:10). Neki naučnici tvrde da je „stvaranje regionalne vlade omogućilo promjenu u stavovima Italije ... sve dalje od političkog centra i prema regionalnim entitetima“ (Woods 1992: 60).

Secesionisti na različite načine argumentuju svoje pravo na otcjepljenje. Slučaj Veneta ćemo posmatrati kroz četiri već postavljena indikatora, a to su: ekonomski, historijski, indikator pravna/međunarodna pozicija i indikator saglasnosti. Svaki od ovih markiranih argumenata ćemo analizirati u nastavku rada, što će nam omogućiti širu perspektivu u sagledavanju problematizovane tematike.

Indikator međunarodna/pravna pozicija: Italija je visoko decentralizovana država i u svom sastavu ima 20 regija, Ustavom Republike Italije je definisan određen stepen samostalnosti

regija, kao i mogućnost održavanja referenduma u svakoj od njih, o pitanjima koja su definisana ovim aktom. Veneto spada u red običnih regija, kojih ima 15 prema Ustavu. One imaju određenu autonomiju, ali nemaju status i privilegije kao pet regija „koje raspolažu posebnim oblicima i uslovima samouprave na osnovu specijalnih statuta prihvaćenih ustavim zakonom“ (Ustav Italije, član 116, stav 1).

Saglasnost: Ovaj indikator se odnosi na postojanje odobrenja u bilo kojem obliku za otcjepljenje. Nakon odluke Ustavnog suda Italije¹⁴ jasno je da secesionistički pokret nije prihvaćen. Referendum za otcjepljenje je proglašen neustavnim, a regionalni zakoni koji su bili okvir za provođenje izjašnjavanja protivustavnim.

Potreba za regionalizmom se u ovom slučaju javlja kao pokret koji se bori za bolji položaj u političko – administrativnom i socioekonomskom kontekstu. (Hueglin, 1986:448-449). Cilljevi organizovanja su usmjereni na socioekonomsku autonomiju, politički federalizam ili potpuni separatizam, motivi su pretežno kulturni, ekonomski ili politički (Hueglin, 1986:448-449).

Politička stvarnost Veneta istorijski je povezana sa strankom/pokretom Lega Nord, a ona ima neke svoje posebnosti: dijeli slične političke interese sa strankom Liga Veneta i ima tendenciju da bude makroregionalna stranka (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:228). Liga potiče iz nekoliko nezavisnih pokreta koji su u fokus svog djelovanja stavili kulturni, jezički i etnoregionalni identitet (Hopkin, 2004:7). Najistaknutiji od njih bio je Liga Veneta, koji je izgrađena na dugoj tradiciji venecijanskog istorijskog i jezičkog identiteta (Hopkin, 2004:7). Kako su pokreti rasli, tako je i bilo prepoznato da bi partikularističke težnje predstavljale kočnicu za rast na izborima, pod vođstvom Umberta Bosija iz Lombardijske lige došlo je do ujedinjenja što je dovelo do formiranja Severne lige (Hopkin, 2004:7). Lega Nord (LN) je osnovana 1980-ih godina i to nije bila prva politička stranka koja je promovisala određene teritorijalne zahtjeve u sjevernoj Italiji (Brunazzo, Roux, 2013:3). Sjeverna liga (Lega Nord) je dijelom nastala iz nezadovoljstva regionalnih političkih pokreta koji su tražili otcjepljenje (Raos, 2012:26). Nastala je inkorporiranjem koalicija sjevera koje su zagovarale secesije određenih oblasti kao što je Liga Veneta, Liga Lombarda, a kao jedinstvena stranka počinje sa postojanjem tek 1991. godine (Raos, 2012:26). „LN je najuspješnija regionalna stranka u Evropi. Riječ je o čistoj

---

¹⁴ Judgment no. 118/2015

regionalističkoj stranci za razliku od etnoregionalističkih stranaka u Kataloniji, Škotskoj, Baskiji i drugdje, koja je uspjela kanalizovati nezadovoljstvo birača na sjeveru Italije i stvoriti novi politički identitet.“ (Raos, 2012:25). Njen teritorijalni program povezan je u nekim slučajevima sa određenim regionima (Veneto, Lombardija), a ponekad sa sjevernim područjem bez preciznih kulturnih ili geografskih granica (Padanija, koja se od 1997. godine pojavljuje u imenu stranke) (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:228). „Separatističke tendencije LN doživjele su vrhunac 1996. kad je osnovan parlament Padanije koji je donio padanski ustav, te je osnovana čak i padanska fudbalska reprezentacija“ (Raos, 2012:28).

Istorijski posmatrano ovi pokreti imaju svoje prethodnike već na samom početku postojanja savremene Italijanske republike. Negdje sa završetkom Drugog svjetskog rata bili su aktivni pokreti Union Valdotaïne (UV) u Val d'Aosti (Masseti, Sandri 2012) i Sudtiroler Volkspartei (SVP) u Alto Adige/Sudtirool, koji su u nekoj mjeri razvili ideju da će sjeverna Italija ekonomski i moralno osjetiti posljedice zbog ekonomskog tereta Juga (Brunazzo, Roux, 2013:3). Jedan od ideologa LN je već 1945. godine napisao da „Padania“ „ima specifičan *raison d'être*, sopstvena istorijska ekonomska i produktivna - pa čak i lingvistička - fizionomija, tako da može tražiti - za njen puni razvoj, takođe u korist cijele nacije - za jasan i specifičan položaj u novoj Italiji u nastajanju. Italijansko jedinstvo neće moći da se stvori na drugoj osnovi. (...) Cijela Sjeverna Italija (...) čini geografsko, ekonomsko, etničko i duhovno harmonijsko jedinstvo koje zaslužuje da se njime upravlja samo po sebi“ (Brunazzo, Roux, 2013:4)

Na regionalnim izborima 1990. godine LN je dobila 5,91% i nakon parlamentarnih izbora 1992. godine postala je glavni igrač italijanske nacionalne i regionalne politike, a od 2000. godine stranka je uvijek bila dio regionalne vlade u okviru koalicije desnog centra: prvo podržavajući predsjednika Galana (Forza Italia: 2000-2005 i 2005-2010), a kasnije podržavajući izvršnog direktora Lucu Zaia (2010- 2015. i aktuelno zakonodavno tijelo) (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:228). Lega Nord je drugačija od tradicionalnih etno-regionalističkih partija, na evropskim i nacionalnim izborima predstavlja liste u svim italijanskim regionima (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:228). Opšti je utiska da je LN desničarska stranka i uglavnom je uključena u partijsku dinamiku italijanske države, nakon 1994. godine, na svim parlamentarnim izborima (osim 1996.) predstavila se u koaliciji sa strankama širom države. 1994. i 2001. godine nije imala autonomnu listu, već je bila dio širih koalicija, poput Polo delle liberta i Casa delle liberta, zajedno sa snažno centralističkim strankama (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:228). LN je

do 1998. godine bila na proevropskoj poziciji, a onda su se naglo preorjentisali na evroskeptičnu (Huysseune, 2010:63). Mnogi naučnici povezuju ovaj nagli preokret sa ulaskom Italije u Ekonomsku i monetarnu uniju (EMU), jer je LN zagovarala da sjeverna Italija treba odvojeno da pristupi, a to im je bio i jedan argumenata za secesiju (Huysseune, 2010:63). Ova stranka je do 1998. godine isticala u prvi plan da Italija zbog državnog duga, kao i zbog tereta dotiranja Juga, nije u mogućnosti da uđe integralno u EMU, već da bi u tom kontekstu integracija u EMU trebala da se odvija odvojeno za Sjever i Jug, a odvojena integracija bi bila argument za secesiju i alternativu koja bi mogla biti predstavljena kao ekonomski atraktivna i politički neophodna (Huysseune, 2010:63).

U diskursu LN postoje tri osnovne pretpostavke koje čine stubove njihove ideologije: i) kulturno identitetsko stanovište jer postoji sjevernjački narod (iz „Padanje“) i sastoji se od nekoliko regionalnih elemenata koji dijele osnovne zajedničke odlike a razlikuju se od ostatka Italije; zajednički istorijski korijeni, relativne lingvističke specifičnosti, isti etos dobrih radnika i tradicija lokalne slobode; ii) iz ekonomska perspektiva, sjever, u okviru Italije, je gubitnik jer proizvodi mnogo, a plaća previše poreza pružajući Jugu novac koji se ne koristi dobro; iii) politički, Italijanska država izvor je problema zbog svoje nesposobnosti da dobro vlada jer korumpirana politička klasa ne uzima u obzir stvarne potrebe građana sjevera. Kao posljedica toga, sjevernim regionima je potrebna politička emancipacija pod minimalnim oblikom federalizam koji se može pretvoriti u secesiju ako zahtjevi sjevera ne budu ispunjeni; Nezadovoljni su: fiskalnom politikom, državnim centralizmom, integracijama u Evropsku uniju i to je već njihov prepoznatljiv politički program (podržan od same stranke i mnogih satelitskih organizacija poput sindikata, časopisa, omladinskih organizacija i tako dalje) (Brunazzo, Roux, 2013:4). Diskurs LN o konstruisanju nacionalnog identiteta za sjevernu Italiju uključuje dvije dimenzije, sa jedne strane, socioekonomsku modernost regiona i, sa druge strane, njegov duboko ukorijenjeni kulturni identitet (Huysseune, 2010:65).

Iz ekonomske perspektive LN tvrdi da je Veneto diskriminisan u fiskalnom i ekonomskom sistemu, u tom duhu je korišćen slogan *Roma ladrona* (lopovski Rim) koji na najprostiji način izražava suštinu ekonomske politike Rima prema Venetu (Hopkin, 2004:7, Savanović, 2018:36)

Politički diskurs Lige je ono što je stavlja u nezgodan položaj u vlasti, jer to je stranka protesta (Hopkin, 2004:8-9). Slogani koji su korišćeni u kampanjama su teški i često

predstavljaju uvredu, a u nekom dijelu i antidržavnu retoriku, a pri tom od institucija u Rimu dobijaju finansije za stranačku organizaciju (Hopkin, 2004:8-9).

Lega Nord je dug vremenski period dio desničarske koalicije koja je okupljena oko stranke Forza Italija Silvija Berlusconi, koja se u okviru svog programa djelovanja bori za veću regionalnu autonomiju.¹⁵ Jedan od zanimljivih aspekta u koaliciji LN i FI jeste njihov politički pristup teritorijalnom pitanju (Hopkin, 2004:24). Stranka FI je dijelom stvorena da premosti teritorijalne podjele između konzervativnih glasača na sjeveru, koji traže prenošenje vlasti i federalizam, i konzervativnih glasača na Jugu, koji su uglavnom manje raspoloženi za decentralizaciju zbog potencijale opasnosti davanja novca siromašnijim regijama (Hopkin, 2004:24). Međutim, kad FI učestvuje u vršenju vlasti, sa ostalim političkim partijama, to je na neki način stavlja u nezahvalan položaj, jer je dužna da balansira između „sjevera“ i „juga“ koji imaju po brojnim bitnim pitanjima različite stavove (Hopkin, 2004:24). Zanimljiv primjer balansiranja jesu ustavne reforme koje su kandidovane u parlamentu, s jedne strane radi se na reformi koja omogućava „devoluciju“, kroz koju će postojeće italijanske regije dobiti isključivu odgovornost u oblasti zdravstva, obrazovanja i lokalne policije, kao i da sjever finansira više standarde pružanja usluga u svojim regionima, ali i da ostvari fiskalnu ekonomiju (Hopkin,

---

¹⁵ Forza Italia (FI) po mnogo čemu je drugačija od LN iako dijeli sa Ligom snažnu populističku, čak i demagošku tendenciju u političkom diskursu, njeno porijeklo i organizacija su veoma različiti (Hopkin, 2004:11). Specifična je po svom nastanku, to je bio projekat Silvija Berlusconi, koji je imao za cilj da ostvari lični profesionalni uspjeh (Kasapović, 2011:384). Postoje različita tumačenja faza nastanka i razvoja FI, jedna grupa teoretičara navodi da su postojale dvije faze, a druga tri. Period od 1994-1996. godine se smatra kao faza „*partito leggero*“, gdje u suštini postoje labavije strukture unutar stranke (Kasapović, 2011:384). Pojavili su se na političkoj sceni 1994. godine, a insistirali su na tome da nisu stranka nego politički pokret (Kasapović, 2011:384). U ovoj fazi stranka je djelovala kao mašinerija koja treba da obezbijedi dobar rezultat za svog predsjednika, a funkcionisanje unutar stranke nije bilo u skladu sa praksom demokratskih stranka (Kasapović, 2011:384). Imali su 26 filijala, kandidate za izbore je birala marketinška agencija, morali su da ispune tri osnovna uslova: „nisu smjeli biti prestari, trebali su imati iskustva u privatnom biznisu i nisu smjeli imati prethodna politička iskustva i veze sa starim strankama“ (Kasapović, 2011:384). Svakako neobičajena praksa za izbor kandidata, koja je na političkoj sceni Italije bila novitet. Druga faza razvoja je od 1996. do 2001, donešen je novi Statut stranke (1997. godine), prema ovom dokumentu najviše tijelo stranke je Nacionalni kongres, a prvi put se sastao 1998. godine (Kasapović, 2011:386). Statutom su dodijeljena široka ovlaštenja predsjedniku stranke Silviu Berlusconi, koja je on obilato koristio, čak se navodi da je strankom vladao poput monaha (Kasapović, 2011:387). Za treću fazu analitičari navode pobjedu na izborima koji su se održali 2001. godine, a u ovoj fazi oživljava primarni koncept izbornih odbora, koji su imali za zadatak da odaberu podobne kandidate u skladu sa senzibilnim zahtjevima ovog stranačkog tijela (Kasapović, 2011:387). Postupak su provodili „head hunters“, a „kandidati su birani prema strukovnoj sposobnosti, vezanosti za lokalnu zajednicu, elokventnosti i potpunoj odanosti Berlusconi“ (Kasapović, 2011:387). Što je predstavljalo u nekom smislu i povratak na izvorni način biranja kandidata, koji je obilježio prvu fazu nastanka.

2004:25). Dalje, da bi zadovoljila interese stranaka u koaliciji, reforma sadrži – uglavnom simbolično - upućivanje na „nacionalni interes“, takođe, nudi se i jačanje izvršne funkcije, a posebno funkcije ovlašćenja premijera (Hopkin, 2004:25). Ukratko, FI je u ovim reformama igrala ulogu medijatora pokušavajući na taj način da omogući za koalicione partnere određene benefite, istovremeno ograničavajući sebe na manje vidljivih dobitaka (Hopkin, 2004:25). Djelovanje Lige Nord je svakako stvorilo snažan animozitet u sjevernim regionima protiv centralne vlasti (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:229). Ti animoziteti su se izražavali od zahtjeva za redefinisanjem modela autonomije do radikalnih secesionističkih prijetnji (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:229). U nekom smislu ustavne reforme 1999. i 2001. godine mogu se tumačiti kao odgovor na pritisak Veneta (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:229).

3.4 Argumenti za secesiju

Savremeni secesionistički pokreti su najčešće ekonomski inspirisani, a upravo ovaj argument je dominantan u secesionističkom diskursu bogate regije Veneto. Secesionisti navode da je otcjepljenje potrebno, jer je Italija visoko centralizovana država, a bez tereta ovakvog uređenja Veneto bi bio efikasnija, racionalnija politička organizacija, napuštanje ovakve zajednice bi donijelo benefite u ekonomskom smislu (Savanović, 2018:36). Glavni argument za pokretanje inicijative o otcjepljenju je ekonomski. Lideri secesionističkog pokreta su naveli nezadovoljstvo sa upravljanjem novca centralne vlasti, u smislu davanja novca za poreze koji se u najvećoj mjeri usmjerava na siromašni jug. Veneto je jedna od bogatijih regija u okviru Italije, pri tome insistiraju i na kulturnoj različitosti od ostatka države. Poslije svjetske ekonomske krize u periodu od 2008 – 2011. godine Italijanska vlada je u pokušajima da suzbije krizu kao rješenje nametnula izdvajanja iz bogatijih regija, gdje se javlja disbalans u ekonomskom smislu i poreska diskriminacija (Savanović, 2018:35). Pod diskriminatorskom preraspodjelom podrazumijevaju se poreski tokovi, regulatorne politike ili ekonomski programi koji proizvode trajnu štetu nekim grupama, dok drugim donose korist (Buchanan, 1991: 40). U slučaju Italije zakonska regulativa je omogućila velika izdvajanja Veneta za državnu kasu, koja im se ne vraćaju u tom obimu. Kada se u obzir uzme godišnja računica dobiju se podaci da Veneto u državnu kasu ima uloga oko 70 milijardi evra, a da natrag dobije oko 50 milijardi (Giannangeli, 2012). Društveni bruto proizvod *per capita* u Venetu je 14%, što je veće od državnog prosjeka (Giannangeli, 2012). Stručnjaci

kažu da bi Veneto bila najbogatija država u Evropskoj uniji, ukoliko bi došlo do samostalnosti (Giannangeli, 2012). Prema podacima koje je Paolo Bernardini iznio Veneto je pod velikim fiskalnim pritiskom, koji iznosi „60%, ponekad čak i 70%“ i da je „jedan od najvećih fiskalnih pritisaka na svijetu“ (Savanović, 2014: 1012, Savanović, 2018:36). Secesionisti tvrde da bi ukoliko bi došlo do otcjepljenja, umjesto sadašnje uštede koja je na nivou od 14 milijardi evra, Veneto ostajalo oko 35,4 milijardi evra godišnje, a poreska stopa koja je sad na nivou od 22% bila bi niža od 15% (Savanović, 2018:36). Težnja Veneta za secesijom osnažila je usred nacionalnih ekonomskih politika iz Rima i usred insistiranja na hiljadugodišnjoj istoriji i dostignućima u umjetnosti i trgovini (Lyman, 2014).

Indikator kulture se može posmatrati iz dva osnovna aspekta, sa jedne strane postojanje kulturne diskriminacije od centralne države, a sa druge tvrde da imaju kulturno i istorijsko pravo na otcjepljenje (jer imaju drugačiju kulturu, jezik i istoriju od Italijanske). Veneto secesionisti koriste oba. Tvrde, na primjer, da njihov jezik (dijalekt) nije dovoljno zastupljen. Isto tako Venecijanci se ponose onim što nazivaju „La Serenissima“, odnosno Mletačkom republikom - pomorskom silom iz srednjeg vijeka, koja je bila „centar intelektualnih, umjetničkih i komercijalnih inovacija u Evropi više od hiljadu godina sve dok se posljednji dužd, odnosno vođa, nije predao Napoleonovim trupama 1797. godine“ (Lyman, 2014). Venecijanci imaju kulturne tradicije, svečanosti, običaje, folklor i način oblačenja koji je za njihov region karakterističan (Hepburn, 2015:10). U Venetu se kultura i identitet smatraju ekskluzivnom identifikacionom karakteristikom naroda i koriste se kao marker za odvajanje Venecijanaca od 'drugih' (Hepburn, 2015:10).

Zaštita kulturno – istorijskog identiteta je inkorporirana u zakonske okvire regije Veneto. Najznačajniji akt u ovom pogledu je Zakon br. 8 / 2007, u članu 5. definisana je proslava dana osnivanja Veneta (25. mart), a zastupljen je i dio koji se bavi promovisanjem i očuvanjem mletačkog jezika (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:226). Regionalni statut Veneta u članu 2. navodi da „samouprava mletačkog naroda odvija se na načine koji odgovaraju karakteristikama i tradiciji njegove istorije, a region doprinosi unapređenju kulturnog i jezičkog nasljeđa pojedinih zajednica“ (Statut Veneta, član 2). Djelovanje Lige Veneta je usmjereno na „reafirmaciju naše kulture, naše istorije, našeg jezika“, a ova stavka je uvedena i u program rada (Hepburn, 2015:10). Obzirom da mletački jezik ne uživa nikakve zakonske mehanizme zaštite, u pokušaja očuvanja regionalni parlament je podnio zahtjev za priznavanje kao zvaničnog regionalnog jezika

(Perrino, 2013, 574-576). Ipak, mletački jezik, veneto dijalekt, ne pripada grupi jezika koja pripada jezičkim manjinama, a prema tome nije nema ni posebnu zaštitu u smislu upotrebe jezika u školama i javnim institucijama (Ustav Italije, član 6.; zakon br. 482/1999). Odlukom Ustavnog suda (159/2009, 170/2010 i 88/2011.) regionalne institucije mogu uspostaviti nekakve mehanizme za zaštitu lokalnih jezika kao dijela kulturne baštine određene teritorije, međutim, za njih ne vrijede normativi koji se odnose na istorijske jezičke manjine, koji su u nadležnosti Palamenta Italije (Turp, Sanjaume – Calvet, 2016:226).

3.5 Referendum u Venetu

U italijanskom Ustavu postoji dio koji se odnosi na pravo na referendum, a predstavlja demokratski način neposrednog izjašnjavanja već godinama. Prema Ustavu postoji pravo na tri vrste referenduma: i) „referendum o ukidanju, djelimičnom ili kompletnom, nekog zakona ili pravnog akta“ (Ustav Italije, član 75, stav 1); ii) ustavni, referendum o zakonima o reviziji Ustava i ostali ustavni zakoni, zakon koji je podvrgnut referendumu ne može biti proglašen ako nije prihvaćen većinom važećih glasova (Ustav Italije, član 138, stav 1,2,3,4); teritorijalni – ustavnim zakonom može se, nakon savjetovanja sa Regionalnim vijećima naložiti ujedinjenje postojećih Regija ili stvaranje novih., nakon prihvatanja na referendumu od strane većine stanovništva i nakon savjetovanja sa Regionalnim vijećem može se dopustiti odvajanje od Regije i pripajanje drugoj Regiji (Ustav Italije, član 132, stav 1,2). Dalje, statut svake regije treba da bude u skladu sa Ustavom Italije, koji određuje „oblik vlasti i osnovna načela organizacije i funkcionisanja“ (Ustav Italije, član 123, stav 1). Statutom regija je određen način na koji se ostvaruju prava inicijative i referenduma o regionalnim zakonima i administrativnim odredbama i objavljivanje regionalnih zakona i propisa (Ustav Italije, član 123, stav 1). Građani se mogu konsultovati na referendumu u vezi sa statutom, a statut koji je predmet glasanja na referendumu ne može biti objavljen, ako nije odobren većinom važećih glasova “ (Ustav Italije, član 123, stav 3).

Regija Veneto je u junu 2014. godine donijela zakonodavne okvire za sprovođenje konsultativnog referenduma. Usvojen je zakon 15/2014 kojim je započeta institucionalizacija odnosa za postizanje daljih oblika autonomije regije Veneto (Regional law 15/2014). Prema ovom normativnom rješenju predviđeno da se započnu pregovori sa centralnom državom a

predsjednik regionalnog vijeća je dobio ovlaštenja da stupi u pregovore sa Vladom u vezi održavanja referenduma koji je usmjeren na spoznaju volje glasača po ovom pitanju (Regional law 15/2014). Ako pregovori ne budu uspješni, zakon je precizirao da predsjednik mora da raspiše referendum sa pet pitanja o strukturi autonomije regiona (Regional law 15/2014). Poslije ovog zakona donesen je još jedan, zakon broj 16/2014 pozivajući se na Rezoluciju br. 44 (član 3.3), a kojim je najavljeno održavanje referenduma (Regional law 16/2014). Ovaj zakon predstavlja okvir za jednostrani čin otcjepljenja, jer definiše da će se desiti bez konsultacija sa centralnom vlašću i navodi se da su predsjednik regiona i regionalnog savjeta obavezni „da hitno uspostave institucionalne odnose sa Evropskom unijom i institucijama Ujedinjenih nacija koje garantuju odgovarajuće izvršenje referenduma“ i obe „su dužne da zaštite pred bilo kojim institucionalnim autoritetom, nacionalno i međunarodno, pravo na samoopredeljenje naroda Veneta“ (Regional law 16/2014, stav 1,3).

Regionalno vijeće je 2006. godine predstavilo nacrt zakona Parlamentu Italije da im se odobre dodatni oblici i uslovi autonomije, a koji su u skladu Ustavom (član 116.). Ovaj dokument je naišao na negativne reakcije institucija Italije i od tada se kumulira nezadovoljstvo Veneta koja je u krajnjoj liniji izazvala žustriju borbu secesionista u smislu artikulisanja interesa građana putem referendumskog izjašnjavanja. Ne postoji eksplicitna veza između određenih institucionalnih reakcija koje su se desile na državnom nivou povodom predloženog regionalnog konsultativnog referenduma o davanju veće autonomije Venetu, ali su napravljeni minimalni pomaci (Fasone, 2015:3). Primjer pozitivnog trenda jeste prijedlog zakona o ustavnim amandmanima kojim je izvršna vlast prvobitno predvidjela ukidanje člana 116, stava 3, tekst koji je Senat odobrio potvrdio je priliku za promociju „diferenciranog regionalizma“, odnosno omogućeno je običnim regionima, uz saglasnost nacionalnog parlamenta, da kao svoju isključivu zakonodavnu nadležnost uzmu neka odabrana područja koja se nalaze u okviru državne nadležnosti (Fasone,2015:3).

Dalja procedura referenduma je išla dinamikom koja je definisana normativnim okvirima Veneta. Prema regionalnom zakonu referendum raspisuje predsjednik Regionalnog savjeta po pitanju: „Da li želite da Veneto postane nezavisna i suverena republika? Da ili Ne?“ (Regional law 16/2014, član 1). Da bi se konsultativni referendum smatrao uspješnim potrebno je da sa „DA“ glasa natpolovična većina od ukupnih važećih glasova (Regional law 16/2014, član 2). Na stranici plebiscito.eu je organizovan onlajn referendum, u periodu od 16 - 24. marta 2014.

godine. Tokom ovog perioda moglo se glasati o pitanju budućeg položaja regije Veneto u Italiji na referendumsko pitanje „Želite li da Veneto postane nezavisna i suverena savezna republika?“ (plebiscito.eu). Prema podacima platforme na kojoj se izjašnjavanje održalo validnih glasova je bilo 2.360.235 to je 63,25% onih koji imaju pravo glasa, za opciju samostalnosti glasalo je 2.102.969 odnosno 89,10% od ukupnog broja izašlih, negativan odgovor je dalo 257.266 ili 10,90%. glasača (plebiscito.eu).

Ustavni sud Italije se bavio pitanjem konsultativnog referenduma u Venetu. Navodi se da su razmatrali pitanje „osnovnih izbora na ustavnom nivou, koji su kao takvi isključeni iz djelokruga regionalnih referenduma prema sudskoj praksi Ustavnog suda kao i oblasti oporezivanja za koje Veneto statut ne dozvoljava održavanje konsultativnih referenduma“ (Judgment no. 118, 2015:1). Presudom broj 118 iz 2015 godine Ustavni sud je naveo da: je intervencija udruženja „Indipendenza Veneta“ neprihvatljiva; da je regionalni zakon 16/2014 neustavan; da je zakon Veneta 15/2014 sa članom 2 (1) br. 2), 3), 4) i 5) protivustavan. Navedenim je referendum koji je održan u periodu od 16-24. marta proglašen neustavnim, a određena zakonodavna rješenja Veneta vezena za izjašnjavanje su markirana kao protivustavna.

Referendum se održao i 2017. godine, a glasalo se o postizanju šire autonomije regije, politički lideri su naveli da je to dobar način da se koriguju odnosi između centralne i regionalne vlade. Organizatori su naglasili da se glasa samo o većim ovlašćenjima u oblasti imigracija, zdravlja, obrazovanja i infrastrukture, te da nije u pitanju izjašnjavanje o secesiji (Rubino,2017). Tražena su ovlašćena koja već imaju pet regija Italije: Friuli Venezia Giulia, Sardegna, Sicilia, Trentino-Alto Adige i Valle d'Aosta.

U Venetu je oko 90% stanovništva glasalo na izjašnjavanju za samostalnost 2014. godine. Ovaj referendum je centralna vlada odbacila kao neustavan, ali se kroz sam referendum jasno pokazalo da postoji volja određenog dijela stanovništva za samostalnošću. Poslije završetka referenduma i očigledne podrške opciji za izlazak iz Italije očekivano otcjepljenje se nije dogodilo. Samo postojanje volje određenog dijela stanovništva za otcjepljenjem nije dovoljan uslov, ukoliko ne postoji mogućnost da se ona realizuje u okviru pravnog sistema matične države. Kapaciteti ustavnog uređenja i političkog sistema Italije omogućavaju da regija Veneto poveća svoja autonomna prava i ostvari specifičnosti i interese u okviru Italije kao regionalne države. Zahtjevi Veneta za povećanjem autonomije u oblasti javnih politika i regionalnih pitanja iskazuju se u okviru pozitivnog samoopredjeljenja naspram postojeće države. Elementi

negativnog samoopredjeljenja u smislu pravno validne i međunarodno priznate secesije i ugrožavanja teritorijalnog integriteta Italije i njenog ustavnog poretka još uvijek ne postoje u regiji Veneto. Međutim, trebamo imati u vidu, neosporno je da se ovim činom poslala jaka politička poruka Italiji i činjenica je da će se ovo pitanje biti aktuelno na političkoj sceni ili da će se periodično pojavljivati u formi zahtjeva za većim ovlašćenjima.

4. Studija slučaja – Katalonija¹⁶

Španija ima ukupnu površinu 505 990 km², sa 47 450 795 stanovnika i GDP per capita 46 413 \$¹⁷. Katalonija ima površinu 32 108 km², sa 7 727 029¹⁸ stanovnika i 46 024 \$¹⁹ GDP per capita.

4.1 Istorijski pregled

Kroz istoriju su postojala nastojanja da se Španija izgradi kao unitarna država, ali su pokušaji za izgradnjom unitarističke nacije rezultirali neuspjehom (Keating, 1999:5). Prva španska država je formirana u obliku federacije dvije kraljevine: Kastilje i Aragona. Aragon je bio konfederacija, a Katalonija je u ovom sastavu doživjela politički razvoj, uživala je u veliku autonomiju (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:67). Za vrijeme krune Aragona nastala su dva nova carstva zahvaljujući katalonskom osvajanju i naseljavanju, Valensija i Majorka (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:67). Ove tri države su se održale do španskog rata za nasljedstvo koji se desio poslije smrti španskog kralja Charlesa II (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:67). Nakon ujedinjenja Španija je pod vlašću Karla V bila vezana za Sveto Rimsko carstvo, što je

---

¹⁶ Ovo poglavlje je skraćena i prerađena verzija adekvatnog poglavlja iz master rada „Teorija secesije: studija slučaja Katalonija i Škotska“ (Krnetić, 2017).

¹⁷<https://www.imf.org/external/error.htm?URL=https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2022/April%7D> . Pristupljeno 19.5.2022.

¹⁸<https://www.idescat.cat/indicadors/?id=anuals&n=10328&lang=en&tema=xifpo>. Pristupljeno 19.5.2022.

¹⁹<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/weorept.aspx?sy=2017&ey=2017&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=56&pr1.y=14&c=184&s=PPPEX&grp=0&a=> . Pristupljeno 19.5.2022.

označilo period sa više centara moći i preklapajućim suverenitetima (Keating, 1999:5). Manjinske nacije, Baskija, Galicija kao i Katalonija bile su usmjerene da gledaju prema spolja, tako da je Katalonija u srednjem vijeku i ranom modernom periodu bila mediteranska trgovačka država (Keating, 1999:5).

Rat za španski presto počeo je 1701. godine, a sadržavao je u sebi i međunarodnu dimenziju (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:67). Francuska i saveznici okupljeni oko nje podržavali su Burbone, koji su podržavali Filipa V, a Aragoni su podržavali kandidata iz Habsburške kuće, nadvojvodu Čarlsa (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:67). Poraz Habzburga kod Almanse (1707), ugovor iz Utrechta (1713) osvajanja Barselone (1714) i Majorke (1715) doveli su do umanjivanja suvereniteta ovih teritorija i njihovih političkih institucija, kao i progon katalonskog jezika i kulture. Nakon 1714. godine katalonske samoupravne institucije su potisnute (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:67).

4.2 Katalonija u kontekstu savremene Španije

Prvi značajniji korak u smislu regionalizacije i decentralizacije napravljen je Ustavom Španije iz 1931. godine, kada je priznat određeni stepen autonomije „istorijskim regijama“ (Perović, 2010:517). Nakon toga je težnja katalonaca za samostalnošću kontinuirano prisutna. Liga regionalista, koja je formirana 1901. godine, usmjerila je djelovanje na postizanje samostalnosti Katalonije. U sklopu djelovanja Lige regionalista nastala su dva nacrtta katalonskog statuta. Prvi je nastao 1919. godine, napravili su ga katalonci koji su emigrirali u Havanu, a nakon toga su izradili i projekat Ustava 1928. godine (Milošević, Ivanji, 2012). Statut koji je usvojen 1932. godine je imao određene elemente autonomije i sadržavao je zakonodavna ovlašćenja (Sanjaume - Calvet, Pérez Lozano, 2016:68). U vrijeme autoritarne vladavine Franciska Franka Katalonija je pružala žestok otpor. Kada je Franko došao na vlast (1939. godine) zabranio je upotrebu katalonskog jezika i ukinuo je autonomiju koju su do tada uživali (Milošević, Ivanji, 2012). Vladavina Franka je za Kataloniju značila težak period. „Katalonija je pretrpjela surov sistematski pokušaj kulturnog uništenja. Katalonski narod je bio izložen kako individualnoj, tako i kolektivnoj diskriminaciji, na snazi su bile i sankcije za kulturno izražavanje“ (Krnetić, 2017:44). upotreba katalonskog jezika dozvoljena je tek 1950. godine.

Španski Ustav iz 1978. godine podrazumijeva specifično uređenje države. U pitanju je regionalna država koja ima specifične odnose između države i autonomnih jedinica – regiona. „Država je teritorijalno organizovana u opštine, pokrajine i autonomne zajednice koje budu obrazovane. Sve ove jedinice određenu uživaju autonomiju u upravljanju u smislu nadležnosti koje su im zagarantovane (Ustav Španije, Član 137). Regioni uživaju određenu autonomiju i u drugim evropskim državama i to je materija koja je u načelu definisana *Deklaracijom skupštine evropskih regiona*. Prema ovom dokumentu svaki region ima pravo da aktom uredi sopstvenu organizaciju pri tome je taj dokument „dio pravnog poretka države na najvišem nivou“ (*Deklaracije skupštine evropskih regiona*, Član 1, stav 3).

Drugi statut Katalonije usvojen je 1979. godine, odmah poslije usvajanja Ustava Španije. Usvajanje ovog Statuta označio je novi period za Kataloniju u smislu postojanja određenog nivoa autonomije, oporavak političke moći, obnavljanje institucija, a katalonski jezik je postao suzvaničan sa španskim (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:69). Prvi regioni u Španiji koji su dobili statute su Katalonija i Baskija, tako da su već 1980. godine raspisani prvi izbori za regionalne parlamente (Pajvančić, 2009:504). Usvojeni katalonski statut je u skladu sa ograničenjima Ustava Španije. Stanovnici Katalonije su dobili status nacije, dok se katalonski jezik počeo upotrebljavati u institucijama ove regije. U oblasti fiskalne politike dobili su osnov da prikupljaju poreze, kao i da pregovaraju sa španskom vladom u ovoj oblasti (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:71). Katalonci su dobili i širi okvir djelovanja u spoljnoj politici, pripala su im veća ovlašćenja koja su prenesena sa centralnog nivoa na regionalni (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:71)

Regionalni sistem u Španiji ima svoje specifičnosti. Postoji lista ovlašćenja koja su prenijeta na regionalni nivo, ali praktičnu ulogu u ustavnim reformama regioni nemaju. Za promjenu Ustava centralna vlast ne treba da traži pristanak, jer je realna moć u okviru državnih organa vlasti. Regioni su priznati kao „istorijske regije“, ustavna odrednica kaže da se „Ustav zasniva na neraskidivom jedinstvu španske nacije, zajedničke i nedjeljive zemlje svih Španaca“ (Ustav Španije, Član 2), iako je unutrašnje samoopredeljenje priznato „pravom na autonomiju nacionalnosti i regiona“ (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:69). Regioni koji su formirani u okviru Španije predstavljaju „institucionalne regionalizacije koja podrazumijeva uvođenje regiona u strukturu vlasti kao političkih entiteta koji u sebi sadrže i svojstvo decentralizovanih organa vlasti ali prevashodno svojstvo političke autonomije“ (Pajvančić, Radović, Popović i dr.

2000:33-40). Ustav predviđa da „država može donijeti zakone kojima će se ustanoviti neophodna načela za usklađivanje normativnih propisa autonomnih zajednica, čak i u slučaju materija datih im u nadležnost, ako to zahtijeva opšti interes. Generalni kortes cijeni ovu neophodnost apsolutnom većinom u svakom domu“ (Ustav Španije, Član 5, stav 3). Prema ustavu regioni imaju široke okvire što se tiče finansijske politike, a i zakonodavne vlasti. Fiskalna autonomija je garantovana zakonodavnim okvirom, a član kojim je definisano ovo polje glasi: „prihode autonomnih zajednica sačinjavaju: 1. porezi koje država djelimično ili potpuno ustupi; prirezi na državne poreze i drugi oblici učešća u prihodima države; 2. sopstveni porezi, takse i posebni doprinosi; 3. doprinosi iz fonda za kompenzacije među različitim područjima i druga davanja na teret opšteg budžeta države; 4. prihodi od sopstvene imovine i privatnopravni prihodi; 5. proizvodi kreditnih operacija“ (Ustav Španije, član 157, stav 1). Deklaracija skupštine evropskih regija definiše da se unutar okvira države osigurava pravo regiona da „prikupljaju poreze i odrede izvore prihoda od poreza“, a dalje se navodi da „utvrdi kriterijume za određivanje sopstvenih poreza, nameta i taksi“ (Deklaracije skupštine evropskih regiona, Član 5, stav 3).

Formalno Španija je unitarna država, ali funkcioniše po principu autonomnih zajednica, sastoji se od 17 autonomnih zajednica, 50 provincija i 8098 opština (Perović, 2010:506). Prema Ustavu „politički oblik španske države je Parlamentarna monarhija“ (Ustav Španije, Član 1, stav 3). U ovom Ustavu ne stoji decidno odrednica da je u pitanju federalni model države. Luis Moreno u svom radu *Decentralization in Spain* navodi da je od 80-ih Španija u *top-down* decentralizaciji, što znači da se decentralizacija usmjerava od vrha centralne vlasti (Moreno, 2002:400). Ovakav sistem je karakterističan po dvostepenoj organizaciji vlasti, jedan na nivou centralne države, drugi na nivou regiona, a svaki nivo je omeđen ustavnim normama (Moreno, 2002:400).

Ustav određuje i koje to organe treba da imaju regioni. Statuti na nivou regiona su u velikoj mjeri doveli do ujednačenosti što se institucija tiče. „Institucionalna struktura autonomnih zajednica zasniva se na zakonodavnoj skupštini, tj. regionalnom parlamentu, izabranom opštim glasanjem po sistemu srazmernog predstavnštva, koji obezbjeđuje predstavnštvo različitih područja regiona; savjetu vlade sa izvršnim i upravnim funkcijama i predsjedniku koga među svojim članovima bira skupština a imenuje kralj; Predsjedniku pripada rukovođenje savjetom vlade, najviše predstavljanje odgovarajućeg regiona kao i redovno predstavljanje države u datoj zajednici, predsjednik i članovi savjeta vlade su politički odgovorni pred skupštinom; Visoki sud

pravde, ne dirajući u nadležnost koja pripada Vrhovnom sudu, nalazi se na čelu Sudske organizacije na području regiona (Ustav Španije, Član 152, Stav 1). Sa stanovišta materijalnih nadležnosti, zakonodavna i upravna autonomija organa regiona je potpuna. Zakoni regiona su izjednačeni sa zakonima države, pa je sistem španskih autonomija u tom pogledu ravan federalizmu“ (Perović, 2010:508).

Regioni imaju nadležnosti u više oblasti, neke od njih su: organizacija sopstvenih institucija samouprave; izmjene granica opština koje spadaju u njihovo područje i funkcije koje odgovaraju državnoj upravi u pogledu lokalnih jedinica; uređivanje područja, urbanizam i stanovanje; javni radovi na sopstvenom području a od interesa za region; željeznica i drumovi čija se mreža u cjelini nalazi na području regiona; poljoprivreda i stočarstvo; šume i šumske eksploatacije; muzeji, biblioteke i muzički konzervatorijumi od interesa za region; kulturno blago od interesa za region; socijalna pomoć; zdravlje i higijena...(Ustav Španije, član 148). Ustavom su eksplicitno navedena ovlašćenja regiona, a ono što nije navedeno kao takvo spada u nadležnost centralne države.

Član 149. Ustava Španije navodi koje su oblasti direktno u nadležnosti centralne države, a obuhvata: državljanstvo, imigraciju, emigraciju, strance, politiku azila; međunarodne odnose; odbranu i oružane snage; pravosuđe; monetarnu politiku; carinski i tarifni režim, spoljnu trgovinu; organizaciju banaka i osiguranja; javne finansije i državni dug; trgovačku mornaricu i nacionalnost brodova; pristaništa i aerodrome od opšteg interesa; transport, telekomunikacije; javne radove od opšteg interesa; statistiku u državne ciljeve.. (Ustav Španije, član 149, stav 1). Sve oblasti koje nisu u nadležnosti države pripadaju autonomnim zajednicama na osnovu njihovih konstitutivnih akata, a državni zakon će u svakom slučaju biti dopunski zakon autonomnim zajednicama (Ustav Španije, član 149, stav 3).

Statut Katalonije u Preambuli referiše se na kontinuitet postojanja karakteristične kulture, istorije i tradicije katalonskog naroda. Od 1359. godine se izražava volja za samoupravom, koja je formalno iskazivana kroz Generalitet stvoren od strane Carvera Corts (Organski zakon 6/2006 od 19. jula o reformi Statuta autonomije Katalonije, Preambula). Poslije 1714. godine bilo je raznih pokušaja za obnovu institucija Katalonije, prekratnica je bila 1914. Mancomunitat²⁰, a

---

²⁰ administrativna jedinica koja je obuhvatala cijelu Kataloniju, u smislu dobrovoljne konfederacije četiri provincije, cilj je da katalonske institucije djeluju iz jednog centra

obnova Generalitata²¹ praćena je Statutom 1932. godine, posebno uspostavljanje Generalitata 1977. godine i Statut iz 1979. godine „što se odvijalo istovremeno sa povratkom demokratije, donošenjem Ustava 1978. godine i Statutom autonomija“ (Organski zakon 6/2006 od 19. jula o reformi Statuta autonomije Katalonije, Preambula). Dalje Preambula definiše da je Katalonija kao odraz osjećanja i želja određena kao nacija sa ogromnom većinom. Statut Katalonije je u skladu sa Ustavom Španije i datim nadležnostima. Član 1. Statuta navodi: Katalonija, ostvaruje svoju samoupravu, koja je osnovana kao autonomna zajednica u skladu sa Ustavom i ovim Statutom, koji predstavlja njen osnovni institucionalni zakon (Statut Katalonije, Član 1). Politički okvir Statuta propisuje da se odnos koji ima Generalitet prema državi temelji na principima institucionalne lojalnosti, zatim principima autonomije, bilateralizma i multilateralizma (Statut Katalonije, Član 3, stav 1). Dalje, ovaj okvir definiše da Katalonija ima određeni politički i geografski značaj u državi Španiji i Evropskoj uniji i inkorporira vrijednosti, principe i obaveze koje se podrazumijevaju, jer je i ona dio (Statut Katalonije, Član 3, stav 2).

Statutom je definisana upotreba katalonskog jezika, ima prednost upotrebe u organima državne uprave, u medijima, a odvija se i nastava na ovom jeziku (Statut Katalonije, Član 6, stav 1). Katalonski jezik je zvanično u upotrebi u Kataloniji, zajedno sa kastiljanskim, odnosno službenim jezikom Španije, pri tome su organi vlasti dužni obezbijediti upotrebu oba ova jezika (Statut Katalonije, Član 6, stav 2). Napori katalonski vlasti su usmjereni na postizanje statusa službenih jezika u Evropskoj uniji „kako bi uspostavili njegovo prisustvo i upotrebu u međunarodnim organizacijama i međunarodnim ugovorima sa kulturološkim ili lingvističkim sadržajem“ (Statut Katalonije, Član 6, stav 3). Katalonski jezik se još naziva oksitanski, a u službenoj je upotrebi u Kataloniji, a to je potvrđeno Statutom i zakonima (Statut Katalonije, Član 6, stav 5).

4.3 Elementi secesije

Bogata istorija Katalonije i postojanje katalonskog jezika jesu jedan od argumenata koji secesionisti koriste da bi dali jaćinu svojim zahtjevima za otcjepljenje. Katalonski identitet se razvijao kroz srednji vijek i znaćajna je okosnica njihovog nacionalnog pokreta. Dolaskom Franka na vlast 1939. godine katalonski jezik je zabranjen, što je bio pokušaj sistemskog

---

²¹ Vlada Katalonije

uništavanja važnog dijela katalonskog identiteta (Krnetić, 2017:43). Novo doba u smislu obnavljanja katalonske kulture i jezika se dogodio poslije smrti Franka. „Katalonski jezik je zabranjivan i poslije 40 godina represije kultura je zamalo u potpunosti izgubljena „ (Jones, 2015:49). Tek 1950. godine oksitanski jezik se počeo upotrebljavati u pozorištima, a u upotrebu je sistemski vraćen 1983. godine Zakonom o normalizaciji jezika. Usvojen je jednoglasno u katalonskom parlamentu, a ovim aktom se pokušala oživjeti upotreba jezika, naglašeno je da se oksitanski koristi u svim državnim medijima, definisan je kao primarni jezik u školama i subvencionisana je nastava za nastavnike u državnim školama koji su preporučivali nastavu na katalonskom (Jones, 2015:49). Kasnije je usvojen Zakon o jezičnoj politici (Llei de política lingüística iz 1998.) koji je također predvidio korištenje katalonskog jezika u svim značajnim socijalnim interakcijama, dajući mu preferencijalan tretman i u javnom i u privatnom sektoru, iako je istodobno zadržao individualno pravo upotrebe i katalonskog i kastiljanskog (Lulić, 2019:85). Ovim mjerama je izvršena revitalizacija katalonskog jezika u javnoj sferi, kao aktivnost na izgradnji zajedničkog nacionalnog identiteta. Jezik se počeo izučavati u osnovnim i srednjim školama čime je postao dostupan od prvog momenta socijalizacije učenika. Katalonska kulturna politika, opširna kampanja promovisanja i isticanja potrebe korišćenja jezika, dala je rezultate. Narasla je svijest građana u smislu upotrebe jezika u svakodnevnom diskursu. Vladine mjere su zasigurno učinile dominantnim katalonski jezik.

Zajednički jezik kataloncima predstavlja kohezivni faktor i okosnicu nacionalnog identiteta. Zagovornici secesije upravo zbog postojanja jezika, koji je različit od jezika ostatka države, insistiraju na kulturnoj različitosti. Oni ovu distinkciju upotrebljavaju kao jedan od bitnih argumenata za otcjepljenje. Postojanje katalonskog jezika ukazuje na jaku povezanost sa katalonskim identitetom koji je na ovoj teritoriji dominantniji od Španskog.

Katalonija je bogat region još od 18. vijeka, zahvaljujući dobrom trgovačkom položaju, i blizini mora (Scotoni, 2001:398). Imali su izuzetno razvijenu poljoprivredu, trgovinu, industriju i turizam. Katalonija jeste i dalje jedan od bogatijih regiona, a uvijek je prednjačila u odnosu na Španiju u ekonomskom smislu. Kod nekih autora i zagovornika secesije najpoznatiji i najvažniji razlog katalonskog nacionalizma je ekonomski odnos regije i centralne države (Jones, 2015:46). Katalonci su u svojoj borbi za otcjepljenje u najvećoj mjeri ekonomski inspirisani. Insistiraju na ekonomskom disbalansu, gdje su veće izdavanja regiona u centralnu kasu, nego u obrnutom smjeru. Prema važećem zakonodavstvu Generalitet nema punu fiskalnu autonomiju, centralna

vlast vrši kontrolu nad tokovima novca (Lulić, 2019:90). Katalonci u svom programu za secesiju navode da je ovo jedan od glavnih razloga zbog kojeg se teži secesiji (Jones, 2015:52-54).. Prema proračunima veća su izdavanja ovog regiona u centralnu kasu, od iznosa koji se ulaganjem centralne vlasti u različitim oblicima vrati Kataloniji. Nakon ekonomske krize 2007. godine u Španija je imala veliku nezaposlenost, u poređenju sa drugim evropskim zemljama ona je bila na drugom mjestu. Nezaposlenost u Španiji 2010. godine je bila 20,4 %, a nezaposlenost u Kataloniji je bila na 16,53%, što je značajno niže u odnosu na državni nivo (Lulić, 2019:90). U 2017. godini GDP Katalonije je činio petinu španskog, a najniži je bio 2009. godine sa 19% učešća, GDP po glavi stanovnika je viši od evropskog prosjeka (Romero,2021). Katalonci su izračunali da ulaganje u centralnu državu iznosi oko 16 milijardi evra, u procentima to je oko 8% regionalnog GDP -a, Španija usljed drugačijih proračuna navodi da je ulaganje oko 10 milijardi evra ili 5% regionalnog (Mendušić, 2017). Finansijski disbalans je glavni motiv za uvođenje revidiranog Statuta o autonomiji, a glavni je razlog nezadovoljstva pokreta za secesiju (Jones, 2015:47).²²

4.4 Politički subjekti

Katalonske stranke, koje zagovaraju secesiju se mogu podijeliti na dvije struje: independističku (zagovaraju samostalnost Katalonije) i federalističku (Krnetić, 2017:46). Stranke koje zagovaraju samostalnost ili independističke stranke su: Demokratska konvergencija (desnica) i Republikanska ljevica (Esquerra Republicana, ERC) i Kandidatura za narodno jedinstvo (Candidatura d'Unitat Popular, CUP) (La metamorfosis de los partidos catalanes, El pais). Stranke koje zagovaraju federalističku opciju jesu Socijalistička stranka (Partit dels Socialistes, PSC) i Koalicija stranke zelenih (Iniciativa per catalunya verds, Demokratska unija Katalonije (Partit Democràta Europeu Català) (Krnetić, 2017:46-47). Convergencia Democratica de Catalunya (Democratic Convergence of Catalonia). Ova stranka je osnovana 1974. godine, a sastavljena je od nekoliko katalonskih liberalnih partija, ujedinili su se 1976. godine, a registrovali 1977. godine (Roller, 1999:113-114). Odmah poslije formalne registracije učestvovali su na izborima 1978. godine predvodeći koaliciju Pacte Democratic per Catalonia, i

---

²² Ipak, katalonski secesionisti svjesni su i problema koje bi nezavisnost donijela, bar u početnoj fazi. Izlazak iz Španije bi značio i napuštanje evrozona, kao i uvođenje sopstvene valute.

osvojili su 11 mandata, od koji pet direktno za CDC (Convergencia Democrática de Catalunya, sajt partidos politicos). CDC je 1979. godine potpisao sa Unijom stvaranje koalicije Convergencia i Unio, a dostigla je vrh 1986. godine, kada je 13 od 18 poslanika bilo iz CDC-a (Convergencia Democrática de Catalunya, sajt partidos politicos). Na izborima 2003. godine CiU je postao opozicija u Kataloniji, to je za rezultat imalo promjenu na vrhu CDC-a, Artur Mas je zamijenio Pujola na mjestu predsjednika stranke (Lansford, 2012:1341). CiU je 2011. godine dostigao novi istorijski vrhunac dobijanjem gradonačelnika Barselone i po prvi put nadmašivanjem PSC-a (Lansford, 2012:1341).

Esquerra Republicana, ERC. Ova stranka je bila pod sjenkom Konvergencije, a posljednja je legalizovana poslije Frankovog režima, učestvovala je na izborima 1977. godine u sklopu koalicije „Eskuerra de Catalonia” (Zvanični sajt ERC). Iako je dugo bila zabranjivana, postala je jedna od glavnih katalonskih stranaka koje zagovaraju otcjepljenje. Sastavni dio ERC-a činile je nekoliko ljevičarskih partija, a izvedena je iz Macijinog prvobitnog separatističkog Estat Catala nakon 1931 Conferencia d'Esquerres Catalanes (Konferencija katalonske ljevice) (Roller, 1999:83). Na izborima, 1931. godine ova stranka je osvojila 47% glasova, dok je *Liga regionalista*, koja je do tada bila jaka opcija, osvojila samo 20% glasova (Roller, 1999:83). Tim izborima ERC se pozicionirala kao najmoćnija stranka. Djelovanje ove stranke je bilo usmjereno na jačanje nacionalističkog pokreta Katalonije, uveli su novo tumačenje katalonskog identiteta vezujući lojalnost prema želji da se dijeli zajednička vizija ekonomske i socijalne reforme (Roller, 1999:83). Tek 1989. godine ova stranka je zvanično u svoj program inkorporirala prosuverenističke postulate i u svom manifestu definisala ciljeve nezavisnosti (Lecrat, Antunes, Tusseau, Williams, 2017:15). ERC je bila dio vlade u periodu od 18. juna 1984. do februara 1987. godine. Drugi mandat su imali 2003. godine, a treći 2015. godine u okviru koalicije za nezavisnost Junts pel Si (JkS) - Zajedno za da.

Candidatura d'Unitat Popular, CUP. Candidatures d'Unitat Popular (CUP) je ideološki određena kao ljevica, to je politička stranka koja zagovara samostalnost Katalonije. CUP je usmjeren na opštinsku politiku, a na lokalnim izborima izlaze sa nizom samostalnih kandidatura (Lecrat, Antunes, Tusseau, Williams, 2017:16). Stranka je na izborima 2012. godine osvojila tri poslanika od 135, a na izborima 2015. godine 10 poslanika (Candidatura d'Unitat Popular, n.d). Stranka je teritorijalno rasprostranjena na gradove ili četvrti, izuzetno je decentralizovana, odluke se donose u skladu sa principima deliberativne demokratije na lokalnom i nacionalnom

nivou (Candidatura d'Unitat Popular, n.d). Suština funkcionisanja CUP-a je proces donošenja odluka koji se odvija po modelu direktne demokratije „odozdo prema gore“ (Candidatura d'Unitat Popular, n.d). Čitavo djelovanje CUP-a je usmjereno na promovisanje participativne demokratije, izjašnjavanja o značajnim državnim pitanjima putem referendumima. CUP u ekonomskom smislu djeluje socijalistički, sa planiranom ekonomijom zasnovanom na solidarnosti (Candidatura d'Unitat Popular, n.d).

Partit dels Socialistes, PSC. Neki analitičari kažu druga po važnosti stranka u Kataloniji je Socijalistička stranka, lijevi centar i profederalistička stranka (Lecrat, Antunes, Tusseau, Williams, 2017:15). Ova stranka se zalaže za federalizam, kao način upravljanja. PSC je stvorena u julu 1978. godine, a objedinila je tada u svoj sastav tri postojeće stranke: PSC-Congrés, PSC-Reagrupament i Federació Catalana del PSOE (Colomé, 1996:10). Stvorena je kao stranka koja je drugačija od PSOE, ali imaju povezanost sa njima kroz težnju za federativni model organizacije vlasti. PSC je, iako se ujedinio sa PSOE, uspio da održi svoju autonomiju i glasačko tijelo na državnom nivou. Odnos ove dvije stranke je jako kompleksan, u Protokolu o ujedinjenju koji su potpisale 1978. godine, ne razjašnjava se vrsta odnosa na nivou udruženih stranaka, odnos ovih stranaka treba se postaviti tako da imaju autonomiju jedna od druge. PSC je sestrinska stranka PSOE, a zalaže se za saveznu reformu Ustava koja zagovara multinacionalnost španske države (Zvanični sajt PSC). Mada, ova stranka je imala određena odstupanja u svojoj politici. Prvo su zastupali stanovište da odlučuju o Kataloncima, zatim su odustali od tog načela i formalno u izbornom programu 2015. godine. Taj potez ih je koštao podjela unutar dotad jedinstvenog pokreta.

Iniciativa per Catalunya Verds ICV. Iniciativa per Catalunya Verds je stranka lijeve orijentacije i djelovanje je usmjereno na profederalizam, osnovana je kao izborna koalicija 1995. godine. ICV je federacija komunističkih i socijalističkih partija koja se okupila 1987, kao naslednicom Partido Socialista Unificado de Cataluna (PSUC). Prelomni su bili izbori 2003. godine, koji su označili kraj nacionalističkog desnog centra predvođenog CiU (Converge`ncia i Unio´, Konvergencija i Unija). PSC (Partit dels Socialistes de Catalunya, Partija socijalista Katalonije), ERC (Eskuerra Republicana de Catalunya, Republikanska levica Katalonije) i ICVEUiA formirali su koalicionu vladu, jer je, između ostalih razloga, Katalonska stranka zelenih skoro je udvostručila svoj udeo u odborničkim mjestima (sa pet na devet) (Riera, Riusb, 2009:123). Dalje, na izborima 2006. godine je ICV sa ostalim partnerima (EUiA i Esquerra

Unida i Alternativa, United and Alternative Left) ostvarila uspjeh i u uvjerljivo osvojila glasove za sljedeće angažmane (Riera, Riusb, 2009:123).

Demokratska unija Katalonije (Partit Democràta Europeu Català). Ova stranka je svojim programom određena kao nacionalistička stranka desnog centra u španskom sjeveroistočnom regionu Katalonije. Zagovara secesiju Katalonije od Španije. Do 2016. godine je bila poznata pod imenom Convergencia Democratica de Catalunya (CDC, ili Demokratska konvergencija Katalonije), a danas je Partit Democrata Europeu Catala (PDeCat, ili Katalonska evropska demokratska stranka) (Progressive Spain, 2016). PDeCat je formirala koaliciju sa Demokratskom unijom (Unio Democratica) Convergencia i Unio (Konvergencija i unija, ili CiU) koja je upravljala Katalonijom od 1980-2003 pod vođstvom suosnivača CDC-a Jordija Pujola i ponovo od 2010-2015. pod njegovim nasljednikom Arturom Masom, do raspada koalicije u julu 2015. zbog pitanja katalonske nezavisnosti (Progressive Spain, 2016). Ova koalicija je prekinula saradnju 2015. godine. Nakon toga je PDeCat predvodila formiranje regionalne koalicije Junts pel Si (JkSI, ili Zajedno za da), u koju su ušli Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), Democratas de Cataluna, Moviment d'Eskuerres stranke i drugi pokreti. Izašli su na političku scenu sa jedinstvenom platformom koja je usmjerena na postizanje samostalnosti Katalonije od Španije.

4.5. Referendum u Kataloniji

Katalonski Statut iz 1979. godine izmijenjen je na referendumu 2005. godine, na koji je izašlo 49% birača, a „za“ izmjene je glasalo 49% birača (Lulić, 2019:84). Ustavni sud Španije se uključio u problematiku oko revizije katalonskog Statua. Odlukom br. 31/2010 Ustavni sud Španije proglasio je četrnaest članaka za neustavne, sa naročitim naglaskom na dijelove Preambule, koji Katalonce definišu kao „naciju“, a katalonski jezik stavljaju iznad španskog (Sentencia del Tribunal Constitucional sobre el Estatuto de Autonomía de Cataluña de 2006). Navedeno je da ove odrednice nisu u saglasnosti sa Ustavom Španije iz 1978. godine, insistirajući na činjenici da je Ustav Španije viši pravni akt u odnosu na Statut.

Prije izbora 2012. godine u Barseloni su izbile velike demonstracije. Svjedoci ovog događaja navode da je na ulicama Barselone oko 600 000 demonstiranata, koji zahtijevaju samostalnost Katalonije (Sulzmann, Fazlagić-Šestić, 2012). Razlog okupljanja inspirisan je

ekonomskim razlozima. Demonstranti tvrde da je Katalonija u dugovima zbog siromašnih pokrajina, koje se finansiraju od novca katalonaca. Arturo Mas, premijer Katalonije, je zatražio da se riješi ovaj finansijski disbalans. Zbog ove neravnomjerne raspodjele Katalonija je bila primorana da uzima novac iz španskog fonda, pri tome su imali uslov da deficit, onih koji traže pomoć, ne smije biti veći od 1,5% (Sulzmann, Fazlagić-Šestić, 2012).

Sve stranke iz Katalonije su uzele učešće u ovim demonstracijama, osim PP-a i španskog nacionalističkog građanskog prava - stranke građanskog prava (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:75). Ove demonstracije su direktno uticale na broj osvojenih glasova političkih partija na izborima. Na izbore se izašlo pod geslom manifesta „pravo na odluku“. Povele su se značajne rasprave o samom ovom terminu, neki ovaj slogan tumače kao zalaganje za održavanje trenutne političke autonomije, dok drugi izričito podržavaju nezavisnost Katalonije. Ipak, jasno je da je na političkom dnevnom redu dominantno pitanje odbrane katalonskog suvereniteta, što nije poštovano odlukom španskog Ustavnog suda o Statutu autonomije (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:76).

Izbori održani u novembru 2012. godine su stavili na sto pitanje secesiju Katalonije, po prvi put od tranzicije ka demokratiji u drugoj polovini 1970 – ih godina. Izbori su pokazali da čak 80 % poslanika u Parlamentu Katalonije podržava samoopredjeljenje (Lecrat, Antunes, Tusseau, Williams, 2017:22). Na glasanju u Parlamentu 107 od 135 poslanika je podržalo referendum kao način da se spozna javno mnjenje po pitanju nezavisnosti, kao i efikasnom načinu da se usmjeri masovni pokret nezavisnosti „odozdo prema gore“ kroz institucije (Lecrat, Antunes, Tusseau, Williams, 2017:22).

Na regionalnim izborima 2012. godine: CiU je osvojila 50 od 135 mandata (za 12 manje nego dotad); ERC – separatistička stranka, osvojila je 21 mandat čime je udvostručila broj dotadašnjih mandata i time se pozicionirala kao druga stranka u Parlamentu; Socijalisti su osvojili 20 mjesta; narodnjaci 19; ostalih 25 mandata su podijeljeni između dvije manje separatističke stranke (Stojmenović, 2012). Stranka CiU je osvojila najveći broj glasova i time dobila legitimitet za realizovanje izbornog manifesta u smislu organizovanja referenduma. Period od 2012-2015. godine je bio usmjeren na ispunjavanje predizbornih obećanja i politike „prava na odluku“.

Stranka CiU, iako manjinska u Vladi, dobila je podršku od ERC-a za održavanje referenduma o pitanju nezavisnosti. U Parlamentu Katalonije su postigli „Pakt za slobodu, koji je

omogućio period stabilnosti, jer su bili okupljeni oko jedne ideje. Podršku su dobili i od krajnje lijevice, nezavisnog CUP-a; zelene / komunističke alijanse, ICV-EuiA, čiji poslanici nisu izašli u korist ili protiv nezavisnosti, ali su podržavali referendum i PSC-PSOE koji su podržali referendum pod uslovom da ga odobri centralna španska Vlade i držali su se strogo načela ustavnosti (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:76). Dalje, 2013. je stvoreno vijeće Consell Assesor per la Transició Nacional (CATN) čija je glavna funkcija davanje savjetodavnih mišljenja koja su vezana za referendum o nezavisnosti (Decreto 113/2013, de 12 de febrero). U sklopu svojih nadležnosti CATN je izdao „Bijelu knjigu“ o nacionalnoj tranziciji sadržanu od 18 izvještaja. Prvi izvještaj se odnosio na „Legitimaciju procesa samoopredjeljenja“ koji se odnosio na pravne mehanizme kojima bi se moglo postići sticanje prava na održavanje referenduma (Libro blanco de la Transición Nacional de Cataluña, 2014). Svi izvještaji i mišljenja CATN-a su od strane španske vlasti odbijena, pod različitim tumačenjima i argumentima.

U institucionalnoj borbi koja je uslijedila katalonski Parlament je usvojio Deklaraciju o suverenosti i pravu na odlučivanje katalonskog naroda, a dobio je podršku 64% članova vijeća (Declaració de Sobirania i del dret a decidir del poble de Catalunya, 2013). Ovim dokumentom je najavljeno da se nastavlja borba zvaničnih institucija Katalonije za nezavisnost, a zatraženo je i održavanje referenduma 2014. godine (Resolució 5/X del Parlament de Catalunya, per la qual s'aprova la Declaració de Sobirania i del dret a decidir del poble de Catalunya). Ustavni sud Španije je proglasio da ova Deklaracija nema nikakve pravne snage, odnosno da je neustavna i odbijen je i prijedlog katalonaca za održavanjem referenduma o samostalnosti (Sentencia 42, 2014). Obzirom da je odbijena inicijativa za održavanjem referenduma Katalonije, ovaj zahtjev je preformulisan u „neformalan“, kao neka vrsta konsultativnog referenduma, koji ne proizvodi pravno dejstvo na državu (Toyer, 2014). Katalonske vlasti su pozvale na konsultacioni referendum, ali obzirom da je Ustavni sud Španije i ovaj poziv proglasio neustavnim, konsultacije su djelom organizovali volonteri, ali je prećutno podržan od strane katalonske vlade (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:77).

Ipak je 2014. godine održan konsultativni referendum, sa samo dva pitanja o katalonskoj nezavisnosti: „Da li želite da Katalonija postane država?“ i „Da li želite da ova država bude nezavisna?“. Od ukupnog broja izašlih na referendum 80,72% je na oba pitanja dalo odgovor „da“ (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:77). Katalonski lideri, koji su zagovarali

referendum krivično su gonjeni od strane španskih centralnih vlasti. Upravo to je bio razlog da autonomaši ne odustanu od borbe za samostalnu Kataloniju.

Na izborima 27. septembra 2015. godine vodeće stranke po pitanju samostalnosti Katalonije (CiU i ERC) su na izbore izašli kao koalicija „Zajedno za da“; CUP i ICV--EuiA zadržali su sopstvenu strukturu, mada su formirali koaliciju sa novom ljevičarskom španskom strankom Podemos i drugim grupama za izbore (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:76). Stranke koje se zalažu za samostalnost Katalonije su na ovim izborima osvojile većinu glasova. Od ukupno 135 mjesta u regionalnom Parlamentu osvojili su 72 mjesta, procentualno izraženo to je 53% od ukupnih glasova odnosno 1,9 milion glasova od ukupno četiri miliona listića (Catalonia vote: Pro-independence parties win elections, 2015). Opozicione stranke u novom parlamentu podijeljene su na one koje odbijaju katalonsko samoopredjeljenje i nezavisnost: C's; socijalisti i PP (trenutna vladajuća stranka u Španiji); i oni protiv jednostrane nezavisnosti, ali podržavajući referendum o tom pitanju: „Katalonija da možemo“ (koalicija koja uključuje katalonski ogranak Podemosa, postkomuniste ICV-EUiA i nekoliko nezavisnih kandidata) (Sanjaume-Calvet, Pérez Lozano, 2016:7-78).

Sljedeće referendumsko izjašnjenje Katalonci su predvidjeli za 1. oktobar 2017.godine, kao izraz odlučnosti u borbi za sticanje nezavisne države, bez obzira na različite pritiske od strane centralne države (Krnetić, 2017:55). Referendum je najavio katalonski predsjednik Carles Puigdemont, pozivajući se na “pravo naroda na samoopredjeljenje”. Prema anketama koje su neposredno prije izbora urađene 44,3% ispitanika je za samostalnost, 48,5% je za ostanak u postojećim okvirima, a 70% ispitanika je za održavanje referendum (Krnetić, 2017:56). Na ovom referendum je izašlo 2,25 miliona birača od ukupno 5,3 miliona registrovanih glasača, a 90% izašlih je glasalo za nezavisnost (Lulić, 2019:87). Referendum nije protekao pod mirnim okolnostima, jer je centralna država pokušala represijom da spriječi održavanje izjašnjenja. Došlo je do sukoba policije i glasača, oduzimani su glasački materijali, rušen je elektronski sistem glasanja, doslovno se na sve načine pokušao spriječiti izlazak na referendum (*Greenfield, 2017*).

Mnoge međunarodne organizacije su upozorile zvaničnike Španije na teška kršenja osnovnih ljudskih prava. Centralna vlast je naišla i na osude prekomjerne upotrebe sile u cilju fizičkog sprječavanja izlaska na referendum. *Human Rights Watch* je u svom izvještaju naveo da je upotrijebljena prekomjerna sila od strane civilne garde ili nacionalne policije protiv mirnih

demonstranata (*Human Rights Watch*, 2017). Dalje, *Amnesty International* je imao slične zamjerke. Španska policija je upotrijebila preveliku silu u cilju sprječavanja „prava na izražavanje“ kao i „prava na mirno okupljanje“ (*Amnesty International Spain*, 2017/2018). Prema njihovom tumačenju, bez obzira što je pravo na izjašnjavanje suprotno odluci Ustavnog suda Španije, katalonci imaju pravo da na miran način izraze svoje nezadovoljstvo, kao i pravo na održavanje izjašnjavanja po pitanju samostalnosti (*Amnesty International Spain*, 2017/2018).

Katalonski lider Carles Puigdemont je proglasio nezavisnost 10. oktobra 2017. godine, a 27. oktobra je katalonski parlament proglasio samostalnost (Minder, 2017). Kao odgovor na rezoluciju o samostalnosti Španija je aktivirala član Ustava koji joj je omogućio da preuzme kontrolu nad kompletnom katalonskom teritorijom. Član 155. španskog Ustava navodi: „1. Ako se jedna autonomna zajednica ne povinuje pravilima koja Ustav i drugi zakoni nameću, ili postupa na način koji ozbiljno narušava opšti interes Španije, Vlada, na zahtjev predsjednika autonomne zajednice, i u slučaju da nije prisutan, uz odobrenje apsolutne većine Senata, može usvojiti potrebne mjere kako bi ga prisilio na izvršenje pomenutih obaveza, ili za zaštitu pomenutog opšteg interesa. 2. Za izvršenje mjera predviđenih u prethodnom odjeljku, Vlada može dati uputstvo svim nadležnim organima autonomnih zajednica” (Ustav Španije, Član 155). Nakon aktiviranja člana 155. centralna država je raspustila sve institucije Katalonije i povratila kontrolu nad teritorijom. Marijano Rajoi, nakon što je raspustio parlament Katalonije i najavio krivično gonjenje Puigdemonta i njegovih bliskih saradnika, naredio je da se regionalni izbori održe u decembru (Minder, 2017). Puigdemont je sa svojim saradnicima napustio Španiju i otišao u Belgiju iz uvjerenja da neće dobiti pravično suđenje pred pravosudnim organima (Minder, 2017). Na ponovljenim izborima potvrdili su se rezultati sa prethodnih, što je dalo legitimitet snagama koje zagovaraju otcjepljenje. Stranke koje su procesionistički orijentisane osvojile su 53% glasova, od 135 mjesta u Parlamentu osvojili su 70 (Lulić, 2019:89). Sva protekla dešavanja su uticala na stvaranje tenzija između Španije i Katalonije. Teritorija Katalonije je bila u svakom smislu pod upravom Španije. Situacija je počela da se smiruje nakon dolaska nove katalonske Vlade na čelu sa Quimom Torrom u junu 2018. godine (Lulić, 2019:89).

4.6 Argumenti za secesiju

Osnovni argumenti za secesiju u slučaju Katalonije su ekonomski i kulturni aspekt, pravna/međunarodna pozicija i saglasnost.

Kroz ekonomski aspekt Katalonija dominantno pokazuje da ima moralno pravo da iskazuje secesionističke namjere. Mjerenjem osnovnih parametara jasno se nameće činjenica da je ova regija naprednija u odnosu na ostatak zemlje. Kontribucija Katalonije u ukupnom GDP -u države je na petom mjestu, takođe, GDP *per capita* Katalonije je veći od evropskog prosjeka. Veća im je zaposlenost u odnosu na Španiju, a prostom računom izdvajanje za centralnu kasu je veće od iznosa koji im se vrati. Takođe, ranije, kroz istoriju, ovo područje bilo je uvijek napredno zahvaljujući svome geostrateškom položaju. Imali su razvijenu trgovinu, zahvaljujući prirodnim predispozicijama, kao i poljoprivredu, industriju. Ekonomski disbalans je osnovna argumentacija na kojoj ovaj region gradi svoju političku borbu za postizanjem samostalnosti. Ova argumentacija je uključena u političke platforme stranaka koje se bore za sticanje nezavisnosti.

Kroz indikator kulture katalonci ukazuju na kontinuirano ugrožavanje njihove pozicije u Španiji. Njihov glavni argument je da ne mogu da upražnjavaju svoje kulturne specifičnosti. Katalonski jezik je dugo bio zabranjivan u centralnoj državi. Period kad je bio Francisko Franko na vlasti je označen kao mračni period katalonske kulture. On je 1939. godine zabranio upotrebu jeziku i ukinuo njihovu autonomiju. Upotreba jezika je bilo pod tolikom represijom da je dok su se “poslije Drugog svjetskog rata Evropom širile slobodne ideje, u Španiji se završavalo u zatvoru zbog govora na katalonskom jeziku” (Ćurko, 2013:45). U upotrebu je vraćen tek 1983. godine, kad je usvojeno normativno rješenje koje reguliše pitanje normalizacije upotrebe jezika. Trenutno rješenje koje je važeće u ovom region jeste da su postavljene dvojezične table, u smislu očuvanja jezika. Katalonski se koristi samo u ovom regionu. Jezik i pismo jednog naroda ukazuje na njihovu identifikaciju sa nacionalnim bićem, a u ovom smislu i na jasnu kulturnu distinkciju od ostatka države. Postojanje katalonskog identiteta je dovoljan argument za kulturnu različitost, kao i forsiranje ove različitosti za sticanje teritorijalne nezavisnosti.

Pravna pozicija ovog regiona je omeđena primarno Ustavom Španije. Ova država je u svom najvišem pravnom aktu odredila da ima 17 autonomnih zajednica i 50 provincija. Takođe, tačno je određeno u kojim oblastima regionu imaju nadležnosti. Definisane nadležnosti su

najvećim dijelom u oblastima poljoprivrede, stočarstva, socijalne zaštite itd. Dok su pitanja državljanstva, monetarne politike, carinskog režima, javnih finansija itd. u nadležnosti centralnog nivoa vlasti. Pored Ustava Španije, koji definiše osnove državnog uređenja, Katalonija je, takođe, usvojila i svoj normativni dokument. Nedugo poslije Ustava Katalonija je donijela Statut 1979. godine, koji je usaglašen sa njim. Djelokrug djelovanja katalonskih institucija je u skladu sa ovlašćenjima po Ustavu i Statutu. Kada je ovaj Region 2017. godine krenuo u borbu za samostalnost i poslije održanog referenduma proglasio svoju nezavisnost, Španija je demonstrirala svoju supremaciju aktiviranjem člana 155. Ustava. Činjenica je da regioni imaju određen spektar ovlašćenja, ali oni nemaju dovoljnu snagu da bi se u njima odlučivalo o suštinskim državnim kategorijama (kao što je bilo kakva teritorijalna promjena).

Da bi bilo kakva teritorijalna jedinica (grad, region, entitet) mogla uspješno da ostvari svoje namjere u odvajanju dijela državne teritorije čini se da je neophodan uslov saglasnost centralne države. U katalonskom nacionalnom biću postoji velika većina koja želi da ima samostalnu državu. Već 2015. godine su u katalonskom parlamentu pobijedile stranke koje su snažno zagovarale samostalnost. Partije koje su osvojile povjerenje glasača i mandat da se ide u stvaranje samostalne države su 2017. godine krenule u konkretne korake u smislu realizacije ovog projekta. Referendum koji se organizovao te godine je dao legitimitet za dalje korake i proglašenje same nezavisnosti. Međutim, iako su ispoštovana sve procedure u smislu izjašnjavanja volje građana do otcjepljenja nije došlo, jer se centralna država snažno usprotivila i aktivirala sve pravne mehanizmi u cilju zaštite teritorijalnog suvereniteta. U kontekstu samostalnosti Katalonije bila je neophodna saglasnost centralne države koja je izostala.

5. Studija slučaja - Kosovo²³

Srbija ima ukupnu površinu 88 499 km², sa 7 186 862 (bez KiM)²⁴ stanovnika i GDP per capita 6 533 \$²⁵. Kosovo ima površinu 1 809 933 km², sa 1 809 933²⁶ stanovnika i 4 287 \$²⁷ GDP per capita.

5.1 Istorijski pregled

Ideja nezavisnog Kosova od samog je početka konektovana sa tzv. idejom „Velike Albanije“. „Velika Albanija“ je dobila svoju formu već 1878. godine, prije Berlinskog kongresa kada je osnovana „Albanska“ ili „Prizrenska“ liga, koja je podrazumijevala da u svom sastavu ima „Albaniju, Kosovo i Metohiju, dijelove Grčke, Makedonije, Crne Gore i Srbije“ (Nešković, 2013:110).²⁸ Iako je Liga ubrzo doživjela neuspjeh ideja o „Velikoj Albaniji“ unutar

---

²³ Ovo poglavlje uključuje skraćenu verziju teksta „Političke teorije secesije: neki aspekti problema Kosova“ koji je u fazi objavlivanja u časopisu Politeia, br.22. Fakulteta političkih nauka Banjaluka.

²⁴ <https://www.stat.gov.rs/> . Pristupljeno 19.5.2022.

²⁵ <https://tradingeconomics.com/serbia/gdp-per-capita>. Pristupljeno 19.5.2022.

²⁶ <https://countrymeters.info/en/Kosovo>. Pristupljeno 19.5.2022.

²⁷ <https://www.macrotrends.net/countries/XKX/kosovo/gdp-per-capita>. Pristupljeno 19.5.2022.

²⁸ Porta je podržavala ovu Ligu neposredno nakon osnivanja, jer su mislili da će ona djelovati u skladu sa njihovim interesima. „Liga je imala izrazito antihelenski i antislovenski karakter, a cilj joj je bio očuvanje

nacionalnog albanskog korpusa nastavila je da živi a 1943. godine stvorena je Druga prizrenka liga. Suština djelovanja ovog pokreta je bila ista kao i prvi put, ali nije opstao dugo, već 1944. godine se ugasio jer je strateški bila vezana za sile osovine poražene u Drugom svjetskom ratu (Stojanović, Blagojević: 2017:127). Bez obzira što je formalno bila ugašena Druga Prizrenka liga aspiracije su ostale jake što je za rezultat dalo osnivanje Treće Prizrenske lige, 1946. godine. Ideja o kreiranju velike države koja bi u svom sastavu imala albanski narod je dakle ostala da živi u političkom prostoru. Ideja o kreiranju „Velike Albanije“ je ugrožavala teritorijalni suverenitet susjednih država, a „osnovane su mnogobrojne ekstremno nacionalističke organizacije, koje su imale veoma značajan uticaj na oblikovanje političkih prilika u Albaniji, Makedoniji, kao i na području Kosova i Metohije“ (Filipović, Cvetković, 2019:115). Nacionalističke težnje Albanije se nisu smirivale za doba socijalističkih republika Albanije i SFRJ , a odnosi između dvije države su se usljed toga konstantno pogoršavali. Enver Hodža, tadašnji vrhovni vođa Albanije, je bez ikakve zadržke otvoreno pokazivao pretenzije na teritoriju Kosova i Metohije. „Na području Kosova i Metohije poslije Drugog svjetskog rata došlo ekonomskog i socijalnog preobražaja uz pomoć tadašnje Jugoslavije, tenzije Albanaca nisu jenjavale, a sukobi su postajali sve masovniji i brutalniji“ (Filipović, Cvetković, 2019:119).

Drugim zasjedanjem AVNOJ-a 1943. godine definisani su konstitutivni narodi, Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci i Crnogorci (Zapisnik sa Prvog zasjedanja ZAVNOBiH, 1943:73). Albanci, kao dio etničke zajednice na Kosovu i Metohiji, nisu određeni kao konstitutivni narodi. Istim ovim Odlukama nije definisano ni da je Kosovo federativni entitet. Buduća organizacija Jugoslavije će se temeljiti na federativnim entitetima, koji će se udružiti u Demokratsku Federativnu Jugoslaviju, a to ne podrazumijeva da je Kosovo i Metohija posebna cjelina. „Državnost albanske etničke zajednice nije imala političko i pravno uporište u odlukama AVNOJ-a, koje su značile ustavnu osnovu nakon 1945. godine“ (Nešković, 2013:112). Prvi put

---

turske vladavine i sticanje autonomije za Albance u njoj“ (Staletović, 2003:3). Kasnije su izgubili tu podršku zbog obraćanja predstavnicima Velike Britanije, gdje su tražili da se formira međunarodna komisija kojom bi se riješilo pitanje albanskog nacionalnog interesa (Stojanović, Blagojević: 2017:121). Odlukama Berlinskog kongresa Albanci su pogoršali odnose sa Srbima, Crnogorcima kao i sa Grcima. U početku su imali podršku Turske, koja je poslije nekog vremena shvatila da iako progone Srbe i rade dijelom u njihovom interesu, ipak nisu lojalan partner. Iako je Turska naoružala njihovu vojsku, mladi Albanci nisu željeli da vojni rok služe u njihovoj vojsci (Stojanović, Blagojević: 2017:122). Shvativši da nemaju partnera u Albancima Turci su se potrudili da ugase njihove megalomanske aspiracije. Uputili su Derviš-pašu da uništi Prizrensku Ligu 1881. godine, što je on i uradio efikasno (Stojanović, Blagojević: 2017:123).

se Autonomna kosovsko-metohijska oblast spomenula u Zakonu o administrativnoj podjeli Srbije. U članu 2. je navedeno je da će se status Autonomne pokrajine Vojvodine i Autonomne kosovsko-metohijske oblasti regulisati posebnim zakonskim rješenjima (Službeni glasnik Srbije, 1945:425). Ova oblast je i zvanično uspostavljena „Zakonom o ustanovljenju i ustrojstvu Autonomne kosovske-metohijske oblasti“ koji je stupio na snagu 1945 godine, ali i dalje ova oblast nije imala pun legalitet. Nastavilo se sa kreiranjem ove oblasti, tako da je ona kao Autonomna kosovsko-metohijska oblast uvedena zajedno sa Autonomnom pokrajinom Vojvodinom u Ustav 1946. godine, ali svakako u sastavu Ustava Srbije. Kasnije je kao Autonomna oblast uvedena i u Ustav Srbije 1947. godine. Najviši nivo autonomije ova oblast je stekla 1953. godine, kad je donesen Ustavni zakon, a formalno je bila ograničena Ustavom Srbije. Odnos između pokrajinskih i republičkih organa je bio regulisan na sljedeći način: „a) republički organi vlasti imaju samo ona prava koja su utvrđena Ustavom i zakonima, koja se uglavnom svode na nadzor nad zakonitošću akata; b) pokrajinski i oblasni organi vlasti su dužni da ostvaruju propise i mjere republičkih organa vlasti ukoliko ti akti i mjere ne diraju u autonomna prava; c) pokrajinski i oblasni organi vlasti imaju pravna sredstva za zaštitu autonomnih prava i uopšte za zaštitu svojih ovlašćenja ako su ona izvršena u saglasnosti sa zakonom i određenim pravima“ (Đorđević,1964:384). Ustavom iz 1963. godine članom 108 definisano je da je „Republika državna socijalistička demokratska zajednica“, a članom 111 „osnivanje ili ukidanje autonomne pokrajine stupa na snagu kad se potvrdi u Ustavu Jugoslavije. U Socijalističkoj Republici Srbiji postoje autonomne pokrajine Vojvodina i Kosovo i Metohija, koje su 1945. godine ustanovljene odlukom Narodne skupštine Narodne Republike Srbije na osnovu izražene volje stanovništva tih područja“ (Ustav SFRJ iz 1963, 36-37). Dalje, u članu 112 se kaže da je svaka autonomna pokrajina pod direktnom supremacijom Ustava Srbije, čime se potvrđuje njezin teritorijalni suverenitet nad ovim teritorijama. Poslije usvajanja Ustava iz 1963 Autonomna Pokrajina Kosovo i Metohija Narodni odbor je proglasio Statut. Ovaj Statut je imao 109 članova, a izmjene su bile formalnog karaktera. Pored nadležnosti koje su već imali u oblasti privrede, prosvjete, kulture, dobili su i „pokrajinske nadležnosti u vezi Odjeljenja Vrhovnog suda u Prištini“ (Vukadinović, 2020:276). Ustav iz 1963. godine je označio veće nadležnosti za Autonomnu Pokrajinu Kosovo i Metohiju, koje su već postavljene Ustavnim zakonom iz 1953. godine.

Ustav SFRJ iz 1963. godine je mijenjan i dopunjavan različitim amandmanima 1967., 1968., 1971. godine, a uvršteni su u konačni tekst Ustava iz 1974. godine. Novi Ustav je odredio uređenje bazirano na federalnim pretpostavkama. Ostvarivanje prava naroda je definisano „u socijalističkim republikama, i u socijalističkim autonomnim pokrajinama u skladu sa njihovim ustavnim pravima, a u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji — kad je to, u zajedničkom interesu, ovim ustavom utvrđeno” (Ustav SFRJ iz 1974. godine, uvodni dio). Pokrajine su ovim postale konstitutivne u SFRJ, a nedugo poslije su dobile i sopstvene ustave. U Uvodnom dijelu dozvoljeno je i pravo na samoopredjeljenje do konačnog otcjepljenja, na osnovu izražene volje naroda. Okolnosti su se izmijenile za Srbiju donošenjem novog normativnog okvira. Pokrajine su postale konstitutivni dijelovi SFRJ-a, a samim tim je i smanjen uticaj Srbije na njihovoj teritoriji. U procesu donošenja odluka Srbija je morala da konsultuje i svoje pokrajine, koje su uživale u većim ovlašćenjima. Članom 2 definisano je da „Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju sačinjavaju Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Socijalistička Republika Makedonija, Socijalistička Republika Slovenija, Socijalistička Republika Srbija, kao i Socijalistička Autonomna Pokrajina Vojvodina i Socijalistička Autonomna Pokrajina Kosovo koje su u sastavu Socijalističke Republike Srbije, Socijalistička Republika Hrvatska i Socijalistička Republika Crna Gora” (Ustav SFRJ iz 1974. godine, Član 2). Iz ovog člana je jasno da su pokrajine ostvarile veće ingerencije. Postale su dio Jugoslavije, izvučene su u nekom smislu iz konteksta koji se tiče samo Srbije. Iako su dio Srbije sa ovim izmjenama postaju pitanje i Jugoslavije. Glavna izmjena u Ustavu iz 1974. godine jeste promjena u sastavu federacije, gdje se eksplicitno navodi i postojanje dvije pokrajine. Separatisti sa Kosova su ovakvu situaciju iskoristili za dalje korake u smislu potkopavanja nadležnosti Srbije i ostvarivanja svojih težnji. Članom 5. Ustava SFRJ definisana je i teritorija države, koja podrazumijeva teritoriju svih saveznih republika. „Teritorija republike ne može se mijenjati bez pristanka republike, a teritorija autonomne pokrajine — ni bez pristanka autonomne pokrajine. Granica Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije ne može se mijenjati bez saglasnosti svih republika i autonomnih pokrajina. Granica između republika može se mijenjati samo na osnovu njihovog sporazuma, a ako se radi o granici autonomne pokrajine — i na osnovu njene saglasnosti“ (Ustav SFRJ iz 1974. godine, Član 5.). I ovaj Ustav je kasnije mijenjan sa različitim amandmanima 1981. i 1988. godine, koji su se odnosili i na organizaciju SFRJ. Izmjene iz 1981. godine su podrazumijevale amandmane od I-VIII a sadržavali su „principe o kolektivnom radu,

odlučivanju i odgovornosti. Idejno-politička argumentacija ovih amandmana je počivala na tezi da je individualizacija funkcija odlučivanja i upravljanja u sukobu sa prirodom društvene svojine, društvenim samoupravljanjem, delegatskim sistemom i ravnopravnošću naroda i narodnosti”(Amandmani na Ustav iz 1974. godine, Arhiv Jugoslavije). Dalje izmjene su se desile amandmanima IX-XLVIII iz 1988. godine. Odnosile su se na „proširenje osnove za jedinstveno jugoslovensko tržište i u izvjesnoj mjeri zakonodavna prava federacije“ (Amandmani na Ustav iz 1974. godine, Arhiv Jugoslavije).

5.2 Kosovo u kontekstu savremene Srbije

Događaji koji su se poslije Ustava 1974. godine dešavali upućivali su na svojevrsnu krizu u SFRJ. Savezne države su već 1989. godine počele donositi amandmane na svoje ustave, a samim tim i jačati svoj položaj. Hrvatska i Slovenija su donosile izmjene ustava u cilju lakšeg sticanja samostalnosti, jačale su nadležnosti svojih država u odnosu na saveznu. Srbija nije imala namjeru da izađe iz SFRJ i imala je drugačije namjere sa ustavnim izmjenama. Ona je u cilju vraćanja suvereniteta nad cijelom teritorijom donijela ustavne amandmane 1989. godine kojim su se redukovala ovlašćenja pokrajina. Dotadašnje zakonodavne nadležnosti pokrajina su ukinute i vratile su se u pravni sistem Srbije. Kosovo je 1990. godine na Skupštini tijesnom većinom usvojilo nove izmjene i redukovali su svoja ovlašćenja. Pozicija Srbije je dodatno učvršćena novim ustavom iz 1990. godine. Članom 6. Ustava Autonomna pokrajina Vojvodina i Autonomna pokrajina Kosovo su određene da imaju samo teritorijalnu autonomiju (Ustav Republike Srbije iz 1990 godine). Ovlašćenja koje su imali u SFRJ su značajno umanjena, ukinuta im je nadležnost u okviru donošenja zakonodavnih normativa. Ovakve izmjene su isprovocirale revolt kod kosovskih Albanaca i počeli su da bojkotuju institucije Republike Srbije. U nastojanjima Srbije da stanje vrati na nivo prije ustava iz 1974. godine nastala je kriza. Kosovski Albanci su poslije smanjena njihovih prava počeli da „ignorišu i bojkotuju srpsku državu u političkom smislu“ (Vasiljević, 1994:77). Kao odgovor na smanjivanje ovlašćenja proglašen je Ustav Republike Kosovo. Ovome je prethodilo jednostrano proglašenje otcjepljenje u julu 1990. godine, a tražili su da imaju status kao što su ostale republike u zajednici imale. Skupština Kosova, koju je Srbija raspustila, usvojila je 7. septembra 1990. godine „Ustav Republike Kosovo“, poznatijeg kao Kačanički ustav (Hajrullahu, 2016:73-74). Poslije

proglašenja Ustava i „Republike Kosovo“ organizovan je referendum. Na ovom referendumu koji je proveden 87% Albanaca se izjasnilo da su za nezavisno Kosovo (Orlović, 2007:38). Albanci su bojkotovali u političkom smislu institucije Republike Srbije i težili samostalnosti. Dalje je donesena Rezolucija Skupštine Kosova, kojom su pokušali da Kosovo pozicioniraju kao saveznu republiku, a proglašena je kao suverena i nezavisna. U Rezoluciji se navodi: „Kosovo kao suverena i nezavisna država sa pravom konstitutivnog učestvovanja u savezu suverenih republika (u Jugoslaviji), na osnovu slobode i pune ravnopravnosti suverenih republika koje su u savezu“ (Rezolucija br. 06/91 Skupštine Republike Kosovo). Potom su u maju 1992. godine održani predsjednički i parlamentarni izbori, Ibrahim Rugova je osvojio mandate predsjednika. U periodu od 1990-1999. godine Kosovo je bilo unutrašnje pitanje Srbije, a Albanci su kontinuirano nastojali da ga izvuku iz ovog konteksta.

Evropska zajednica je u okviru razgovora sa državama članicama donijela Deklaraciju o „Smjernicama za priznavanje novih država u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu“ (1991. godine) gdje su izradili vodič o priznavanju novih država na teritoriji Istočne Evrope. Posebna Deklaracija o Jugoslaviji je sadržala načela koja se tiču smjernica za priznavanje država na teritoriji Jugoslavije. Naročit naglasak u ovim deklaracijama je na „poštovanju nepovredivosti granica, koje mogu biti izmjenjene samo mirnim putem i uz uzajamnu saglasnost“ (Orlović, 2007:43). Pitanje Kosova je ostavljeno tek da se riješi, jer ostalo nejasno po kojem principu će se rješavati ovaj problem. Nesumnjivo je da teritorijalno ono dio Srbije, ukoliko bi se međunarodna zajednica odlučila da ovaj problem rješava po etničkom ključu to bi moglo izazvati domino efekat i u ostalim dijelovima svijeta u smislu ispostavljanja secesionističkih zahtjeva ovog tipa. Međunarodnim pravim svaka država je teritorijalno suverena i teritorijalno nepovrediva. Čak i rješenja Evropske zajednice, prema usvojenim Deklaracijama, su stavila u prvi plan nepovredivost granica, koje se mogu mijenjati samo ako postoji dogovor i saglasnost. Pri tome, Deklaracije govore o republičkim granicama, a ne tretira problematiku pokrajina, koje su faktički teritorijalni dio republika (Vojvodina i Kosovo i Metohija su teritorijalno dio Srbije).

Kriza je kulminirala 1999. godine, kada je problem između Kosova izvučen iz okvira Republike Srbije. Desio se ratni sukob kosovskih Albanaca i Srbije, koji je ubrzo postao povod za NATO intervenciju 1999. godine. Intervencija NATO-a je izazvala mnoge polemike u stručnoj javnosti po pitanju legaliteta njihove akcije, napad se desio bez saglasnosti Savjeta bezbjednosti. Međunarodno humanitarno pravo ne daje pravo na jednostrane intervencije, jer nije

u skladu sa opštim međunarodnim principima uplitanje u vojnom smislu u pitanja međunarodno priznate države bez saglasnosti SBUN. „Nakon što je utvrđeno da nije bilo pravnog opravdanja za intervenciju na Kosovu u skladu sa Poveljom UN-a, može se postaviti pitanje da li se pravo na intervenciju razvilo u sklopu međunarodnog običajnog prava. Obzirom da ugovorne odredbe prevladavaju nad međunarodnim običajnim pravom, običajno pravilo kojim se dozvoljava intervencija nije bilo dovoljno da nadjača odredbe člana“ (J. Holzgrefe/R.O. Keohane, 2003 iz Alić, 2018:325).

Ova intervencija se završila potpisivanjem Kumanovskog sporazuma (9. juna 1999. godine) koji je predstavljao vojno – tehnički sporazum između Međunarodnih snaga bezbjednosti i Vlade Srbije. Usvojena je Rezolucija 1244, Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija, kojom je definisano rješavanje problema sa Kosovom u međunarodnom kontekstu. Rezolucija je od strane Srbije protumačena kao napor za očuvanje teritorijalnog suvereniteta. U uvodnom dijelu Rezolucije se navodi „ponovo potvrđujući privrženost svih država članica suverenitetu i teritorijalnom integritetu SR Jugoslavije i drugih država regiona, kako je navedeno u Helsinškom dokumentu i aneksu 2” (Rezolucija SB UN 1244, 1999). Prema ovom dijelu teksta se može tumačiti da je Rezolucija 1244 usmjerena na očuvanje cjelovitosti teritorije SR Jugoslavije i da se njome garantuje teritorijalni integritet. Daljim odrednicama je definisano da će Kosovo biti autonomno, ali u okvirima Jugoslavije. U članu 10. piše: „Ovlašćuje generalnog sekretara da uz pomoć odgovarajućih međunarodnih organizacija, uspostavi međunarodno civilno prisustvo na Kosovu, kako bi se obezbedila privremena uprava na Kosovu, pri čemu će narod Kosova moći da uživa suštinsku autonomiju u okviru SR Jugoslavije, i koje će obezbediti prelaznu upravu pri čemu će uspostavljati i nadgledati razvoj privremenih demokratskih institucija samouprave, kako bi se obezbedili uslovi za miran i normalan život svih stanovnika Kosova“ (Rezolucija SB UN 1244, 1999, član 10). Ovim je dokumentom načelno potvrđena privrženost da se očuva teritorijalna cjelovitost SRJ, ali faktički je zaledila postojeće stanje na Kosovu i odredila „međunarodno civilno prisustvo“, gdje su institucije SRJ u potpunosti izgubile svoje nadležnosti na ovoj teritoriji. Pod floskulama „izgradnje privremenih demokratskih institucija samouprave“ suspendovane su realne nadležnosti SRJ koje su do sada postojale u okviru Kosova. U svakom smislu je umanjeno prisustvo i uticaj SRJ na teritoriji Kosova.

Na temeljima Rezolucije 1244 uvedene su privremene institucije na teritoriji Kosova. Na područje Kosova je upućena misija UN-a, UNMIK, koja je trebala da uredi stanje na terenu

prema Rezoluciji 1244. Prisustvom misije UNMIK-a Kosovo je i faktički postalo neka vrsta protektorata. Prvi predstavnik koji je imenovan od strane SBUN je Bernanr Kušner. On je kasnije Uredbom, koja je objavljena u Službenom glasniku, formalno i uspostavio „Zajedničku privremenu administrativnu strukturu Kosova, sa prevashodno konsultativnom ulogom, koji su činili Privremeno vijeće Kosova, koje je predstavljalo faktičku privremenu skupštinu Kosova i Privremeno administrativno vijeće, koje je predstavljalo faktičku privremenu vladu Kosova“ (Orlović, 2007:45). Dogovor sa Albancima je postignut 1999. godine, tako da su formirane prve privremene institucije. Srbi su se priključili 2000. godine, dobili su dva odsjeka da vode. Poslije Rezolucije 1244 donesena je i Uredba Privremene administrativne misije UN na Kosovu i uređeno je na koji način će funkcionisati međunarodna misija. Dalje, 2001. godine je novom Uredbom proglašen tzv. Ustavni okvir za privremenu samoupravu, kojom se predviđa da „razvoj značajne samouprave na Kosovu u očekivanju konačnog dogovora i uspostavljanje privremenih institucija samouprave u zakonodavnoj, izvršnoj i pravosudnoj sferi, učestvovanjem stanovništva Kosova na slobodnim i pravednim izborima" (Vuković, 2007:57). Prvi izbori nakon NATO intervencije na Kosovu su se desili 28. oktobra 2000. godine, bez učešća Srba. Sljedeći izbori za Skupštinu Kosova su održani 2001. godine, Srbi su na početku bili stava da ne učestvuju ni ovaj put. Kad su dozvoljene prijave biračima koji nisu isključivo na teritoriji Kosova onda su se i Srbi uključili. Ukupno izašlih na izbore je bilo 64,30%, a za Srbe je bilo rezervisano deset mjesta, a dvanaest mandata je podijeljeno u odnosu na izborni rezultat (Orlović, 2007:47). Slična izborna matrica je bila i kasnije prisutna na izborima.

Ideja o nezavisnom Kosovu pojavila se još u vrijeme trajanja intervencije. „Specijalni izaslanik“ Ujedinjenih nacija Marti Ahtisari je izašao sa tezom da se Kosovu mora priznati nezavisnost. Ova njegova kontroverzna teza je u potpunoj suprotnosti sa osnovnim postulatima međunarodnog prava, u smislu poštovanja prava države na teritorijalni integritet. Poslije toga je objavljen i njegov plan, 2007. godine, koji je predviđao Kosovo kao „multietničko društvo, a vršenje vlasti zasnivalo bi se na jednakosti svih građana. Prema tom planu predviđena je široka autonomija za srpske opštine uz punu vlast Prištine” (Bojanić, 2014). Pozivajući se na ovaj plan Kosovo je 2008. godine proglasilo samostalnost i usvojilo Deklaraciju o nezavisnosti. „Mi demokratski odabrane vođe naših ljudi, ovim objavljujemo da Kosovo bude nezavisna i suverena država“ (Deklaracija i nezavisnosti Kosova, član 1).

Proglašenje nezavisnosti Kosova je stvorilo novu krizu, a postavljeno je i pitanje pred Međunarodnim sudom pravde o tome da li secesija Kosova ima pravno uporište. Tačno pitanje Generalne skupštine UN kojim se tražilo savjetodavno mišljenje ovog suda je "Da li je jednostrana deklaracija o nezavisnosti od strane privremenih institucija samouprave na Kosovu u skladu sa međunarodnim pravom?" (*International court of justice year 2010*, 2010:5). Srbija je uputila ovo pitanje, a ono je pred Generalnom skupštinom UN-a postavljeno u izmijenjenom obliku. U originalnoj verziji nije stajalo „privremene institucije samouprave Kosova“ već samo Kosovo, bez ikakvih daljih objašnjenja (Košutić, 2020:46). Međunarodni sud pravde je u skladu sa postavljenim pitanjem razmatrao ovu problematiku. Prema savjetodavnom mišljenju jednoglasno se odredio da je nadležan za davanje takvog mišljenja; „sa devet glasova prema pet odlučuje da ispoštuje zahtjev za davanje savjetodavnog mišljenja“; sa deset glasova prema četiri Sud je mišljenja da proglašenje nezavisnosti Kosova nije prekršilo međunarodno pravo” (*International court of justice year 2010*, 2010:43-44). Iako je rezolucijom 1244 iskazana privrženost teritorijalnom integritetu SRJ, mišljenje suda je da Kosovo nije prekršilo međunarodno pravo. Jedan od glavnih postulata međunarodnog prava jeste upravo da se poštuje pravo suverenih država na teritorijalnu cjelovitost i uprkos tome mišljenje MSP je da u ovom slučaju nije bilo kršenja međunarodnog prava. Generalni zaključak je da „deklaracija o nezavisnosti donesena 17. februara 2008. nije prekršila opšte međunarodno pravo, Rezoluciju 1244 Saveta bezbjednosti (1999) niti ustavni okvir, shodno tome, usvajanje te deklaracije nije prekršilo nijedan primjenjivi princip međunarodnog prava“ (*International court of justice year 2010*, 2010:43).

Međunarodni sud pravde je u suštini dao samo savjetodavno mišljenje koje nikoga ne obavezuje i nije presuda. Na direktno pitanje da li je unilateralno proglašenje Kosovske nezavisnosti u skladu sa međunarodnim pravom nisu ni dali jasan odgovor. U Mišljenju je navedeno da nisu prekršili princip, bez objašnjenja da li je to ipak u skladu sa međunarodnim pravom. „Jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova nipošto nije u skladu sa normama i principima međunarodnog prava, jer u međunarodnom pravu nema norme koja bi mogla da bude pravni osnov za takav akt“ (Krivokapić, 2020:232). Prema osnovnim postulatima ovog prava državama se garantuje teritorijalni integritet, kao i sankcioniše bilo kakvo nasilno mijenjanje državnih granica. Sud je svojim Savjetodavnim mišljenjem utvrdio da nije bilo kršenja međunarodnog prava, ali istim mišljenjem nije eksplicitno rečeno da je proglašena nezavisnost u

skladu sa principima međunarodnog prava. Takođe, ovim Mišljenjem su izbjegli da kažu da je Skupština Kosova donijela Deklaraciju o nezavisnosti Kosova, već je protumačeno da je nezavisnost proglašena od strane građana, čime je MSP nenadležan da uređuje ovo pitanje.

Kosovo je svoj problem uspjelo da politički internacionalizuje, iskoristivši okolnosti koje su se dešavale 1999. godine. Ratnim dejstvima na ovom području su se suštinski izmijenile okolnosti i rješavanje krize je preneseno u okvire međunarodne zajednice i Savjeta bezbjednosti UN-a. Iako je Kosovo proglasilo nezavisnost i uspjeli su da istisnu institucije Srbije na području ove teritorije, nisu uspjeli da dobiju i puno međunarodno priznanje.

5.3 Elementi secesije

Kosovo i Metohija imaju dubok istorijski značaj za Srbiju, pa u određenom smislu se poimaju i kao temelj osnivanja srpske srednjovjekovne državnosti. Ovdje se prvenstveno misli na Kosovsku bitku, 1389. godine, a koja ima simboličko značenje u srpskom nacionalnom biću. Nerijetko se u javnom diskursu može čuti da je „Kosovo srce Srbije“. Osnovni argument Srbije za očuvanje pokrajine u svom sastavu, između ostalih, jeste upravo i ova istorijska činjenica. Adekvatno tome tvrdi se da Kosovo nema nikakvu istorijsku dubinu za svoju nezavisnost. Ono nikada nije postojalo kao samostalna država, i vijekovima je bilo autohtoni dio srpskog političkog, društvenog i kulturnog prostora. To faktičko stanje tek je opsežnim društvenim inženjeringom promijenjeno, uglavnom uz primjenu nasilnih metoda.²⁹ Unatoč tome Kosovski secesionisti tvrde da imaju pravo na samostalnost, i koriste neke od standardnih secesionističkih strategija.

Ekonomski aspekt secesionističkih argumenata je sadržan u tvrdnji o eksploataciji. Kosovo je najsiromašniji dio Srbije i, za razliku od Veneta ili Katalonije ne može temeljiti svoj zahtjev na tvrdnji o redistribuciji sredstava s Kosova na Srbiju. Ipak, Kosovari se pozivaju na argument diskriminacije u smislu da ih srpska manjina u ekonomskom i političkom smislu diskriminiše. Najčešći argumenti koji su upotrebljavali jeste da su diskriminirani u političkom, socijalnom, ekonomskom i kulturnom smislu (Furre, 1993). Pokušavali su da svoje argumente

---

²⁹ Mada je od 1999. godine na teritoriji pokrajine Kosova prisutno grubo kršenje osnovnih ljudskih prava. Srbi koji su ostali da žive na ovoj teritoriji su se suočavali i dalje se suočavaju sa nehumanim tretmanom. Dešavaju se teški napadi na srpsko stanovništvo, skrnave se manastiri i svetinje koji postoje dole vijekovima.

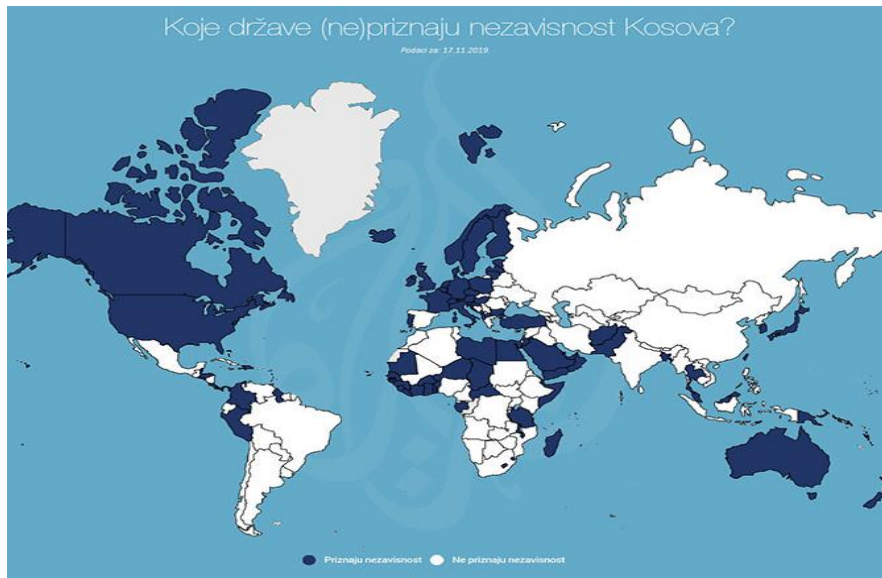
potkrijepe činjenicama. Glavni primjer koji su koristili jeste da, iako imaju naseljenih oko dva miliona Albanaca, teško su dolazili do zaposlenja, obrazovni sistem Srbije nije bio prilagođen za ovu manjinu, a doživljavali su određene diskriminacije u „zdravstvu i zdravstvenom osiguranju, privredi, socijalnoj zaštiti, u političkom životu, pravnoj zaštiti njihovog fizičkog integriteta i životu uopšte” (Ahmeti, 1994:101). Kao glavni razlog za političko organizovanje oni navode upravo sprječavanje diskriminacije. Djelovanje “njihovog političkog pokreta i jedan od glavnih zahtjeva je zahtjev za priznavanje prava na samoopredjeljenje” (Agani, 1994:203).

Kako smo vidjeli u prethodnom izlaganju, Kosovo nema jaču kulturnoistorijsku osnovu za samostalnost, niti kosovska državnost uopšte ima ikakvu istorijsku dubinu. Kosovo je tokom svog modernog postojanja uvijek postojalo i bilo percipirano kao integralni dio Srbije.

Indikator koji se odnosi na pravnu/međunarodnu poziciju odnosi se na poziciju Kosova u ustavno-pravnom poretku Srbije, a kasnije i na status u međunarodno pravnim odnosima. Kosovo je imalo od 1974. godine određenu autonomiju u sastavu Srbije. Koja je različito poimana iz ova osnovna dva ugla posmatranja. Srbija je uvijek smatrala da je Kosovo dio njene teritorije, što u formalno – pravnom smislu i jeste tako. S druge strane, albanska populacija na Kosovu je većinski nastojala da se pokrajina otrgne od ustavno-pravnog poretku Srbije. Srbija je u momentu kad je Kosovo proglasilo nezavisnost bila u teškom spoljno – političkom položaju. Desilo se sukobljavanje vojske SRJ sa vojskom OVK. NATO snage su iskoristile ovu situaciju za nezakonitu (bez odobrenja Ujedinjenih nacija) upotrebu primjene oružane sile na teritoriji suverene države Srbije. Sukobljavanje SRJ i NATO snaga je trajalo 78 dana. Poslije toga je potpisan sporazum u Kumanovu nakon čega je vojska SRJ bila primorana da napusti teritoriju Autonomne pokrajine Kosovo, kao i veliki dio državnih organa Srbije. Nakon toga uslijedila je internacionalizacija kosovskog pitanja, gdje je rješavanje problema Kosova podignuto na međunarodni nivo, tj. prestalo je biti unutrašnje pitanje Srbije. Upravo je internacionalizacija pitanja Kosova, odnosno uvlačenje spoljnog faktora, olakšala njihovu borbu za većim stepenom autonomije.

Kosovo je 17.2.2008. godine, bez bilo kakvih konsultacija sa Srbijom, proglasilo nezavisnost deklaracijom usvojenom na sjednici Parlamenta. Vlada Srbije je istog dana odbacila tu deklaraciju kao „protivpravni akt privremenih institucija u Prištini“ (Vlada Srbije, 2008). Ono što je krucijalno za naš argument je da saglasnost od matične države za nezavisnost ova pokrajina apsolutno nije imala niti je kasnije uspjela da obezbijedi tako nešto. Kosovo je

jednostrano proglasilo secesiju od Srbije, nije dobilo priznanje i, sa stanovišta Beograda, u formalnom smislu je u sastavu Srbije. Uprkos tome stotinjak država svijeta je priznalo Kosovo kao faktičku državu. Prema podacima Prištine taj broj iznosi 117 (Jakupi, 2022). Mapa priznanja Kosova je 2018. izgledala ovako (Henić, 2018):

Ovdje jasno vidimo duboku podijeljenost država svijeta po pitanju kosovske nezavisnosti. Velike sile su takođe podijeljene: dok SAD i većina država EU priznaje Kosovsku secesiju, Kina i Rusija ne priznaju. I sama Evropska unija je podjeljene po tom pitanju i neke važne države Evropske Unije, poput Španije, ne priznaju Kosovo. Kosovo nije primljeno ni u Ujedinjene Nacije, iako postoji kao de facto država. To pokazuje koliko je ovaj slučaj i dalje otvoren i pun konfliktnog potencijala, te stalni izvor nestabilnosti u regionu. Sve više se govori o konceptu „povlačenju priznanja“ usljed „nedovoljnog priznanja“ (KAS, 2020), a petnaest država je već povuklo prethodno dato priznanje Kosova.

5.4. Argument diskriminacije

Vidimo, dakle, da je unatoč unilateralnog proglašenja samostalnosti Kosova veliki broj država ipak priznao tu nezavisnost. Kako je to opravdavano u kontekstu kontraktualističke teorije prema kojoj je nužni uslov za nezavisnost saglasnost?

Ključni argument je bio već pomenuta tvrdnja da su Kosovari bili izloženi permanentnoj diskriminaciji od strane države Srbije. Teorijski, čak i liberalne kontraktualističke teorije u različitim verzijama prihvataju da je unilateralna secesija moguća u situaciji postojanja eksplicitnog i dokazivog nasilja većine ili države nad separatističkom manjinom. U uvodu smo spomenuli neke od tih teorija. Stoga je prije svega važno uočiti kako je takva tvrdnja o diskriminaciji zasnovana u realnosti političke borbe za nezavisnost Kosova.

Prvo, tvrdi se o postojanju ekonomske diskriminacije. Pored onog što je prethodno rečeno na tu temu tvrdi se i postojanje sistematske, državno utemeljene, ekonomske diskriminacije Kosovara od strane vlasti u Srbiji. Na primjer, navodi se podatak da je čak i u periodu ekonomskog oporavka Srbije počev od 1997., standard kosovskih Albanaca konstantno opadao (Leatherman, 2006: 70). Kao važan dokaz o postojanju sistematske ekonomske diskriminacije navodi se situacija sa rudnikom Trepča, u kojoj su radnici većinski bili Albanci, dok je upravljački menadžent bio gotovo isključivo sastavljen od Srba. Što je onda omogućavalo da se veći dio prihoda Trepče transferiše u Srbiju. Takva situacija proizvela je mnogobrojne štrajkove radnika Albanaca u Trepči, koji su često bili suzbijani represivnim policijskim aparatom.

Drugo, tvrdi se postojanje kulturne diskriminacije. Zagovornici secesije Kosova navode bezbrojne primjere ove vrste diskriminacije. Na primjer, sama upotreba riječi „Šiptar“ za kosovske Albance je uvredljiva. Međutim, mnogi, čak i u zvaničnim institucijama Srbije i danas insistiraju na upotrebi tog termina (Trivić, Loxa, 2019).

Treće, tvrdi se postojanje političke diskriminacije. To smo prikazali u prethodnom istorijskom prikazu geneze ideje kosovske nezavisnosti: tendencija je do 1989. bila u povećanju kosovske autonomije, koja je onda prekinuta političkom odlukom Beograda a protivno volji albanske većine na Kosovu. Zagovornici kosovske nezavisnosti ovo vide kao očit dokaz postojanja političke represije Srbije protiv volje Kosovara. Navode se i bezbrojni drugi primjeri. Recimo, stanovnici Kosova nisu, niti referendumom niti preko institucija, uopšte ni pitani da li

žele ostati niti u Saveznoj Republici Jugoslaviji niti u Državnoj zajednici Srbije i Crne Gore (Štavljanin, 2009), već su de facto prisiljeni da uđu u tu političku tvorevinu.

Četvrto, tvrdi se postojanje eksplicitne upotrebe fizičke sile i nasilja od strane državnih organa Srbije protiv Kosovara. Tako se čak govori o postojanju „nekoliko krugova genocida tokom 1990-tih“ (Leatherman, 2006)³⁰. Nakon demonstracija i štrajka 1989. došlo je do upotrebe vojske i uvođenja vanrednog stanja na Kosovu, itd. Intervencija NATO je posmatrana kao sredstvo sprječavanja represije i nasilja države Srbije nad Kosovarima (Muguruza, 2003).

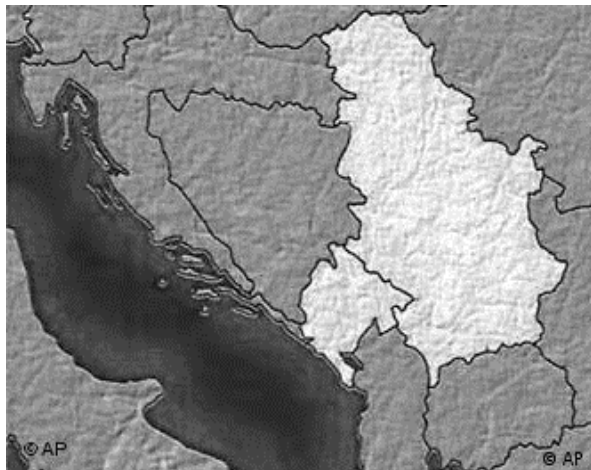
Ovdje nećemo ulaziti u detaljnu analizu utemeljenosti ovih tvrdnji³¹. Nama je važno otkriti razlog zbog koga se Kosovski slučaj tretira od strane mnogih država svijeta kao sui generis, tj. na čemu se temelji tvrdnja o specifičnosti i izuzetnosti kosovskog slučaja. Te na taj način smjestiti taj izuzetak unutar vladajuće teorijske paradigme o secesiji. Suština je da su ove tvrdnje uzete kao validne i dovoljan razlog, prvo za NATO intervenciju (koja se u tom smislu u velikoj mjeri temeljila na argumentima tzv. „pravednog rata“) , a nakon toga i za priznavanje unilateralne secesije Kosova.

---

³⁰ Ali autor takođe, u istoj rečenici, prepoznaje i postojanje genocida nad Srbima od strane Albanaca.

³¹ Mnogi su istraživači ukazivali i dokazivali problematičnost ovih tvrdnji. Tako se, pored osporavanja konkretnih tvrdnji koje su kosovari iznosili, govori i čak o proizvođenju posebnog političkog diskursa namjenjenog u tu svrhu sa karakterističnim terminološkim aparatom, naročito u kasnijoj fazi NATO interencije (Stanković Pejnović, 2021). Isto tako, ukazuje se da diskriminacija nije nestala niti je smanjena nakon proglašenja nezavisnosti, samo se promijenila žrtva: sada su Srbi na Kosovu diskriminirani od strane albanske većine, što je dokazivo np poređenjem životnog standarda Srba i Albanaca na Kosovu (Bhauri, Gang, Yun, 2006). Kao poseban argument u prilog postojanja diskriminacije kosovara nad Srbima navodi se dramatična promjena u etničkom sastavu kosovskog stanovništva između 1974-1981 (Pavlović, 2004): broj Albanaca se povećao sa 67% na 74,5% (praćeno paralelnim smanjenjem srpske populacije), koja nije prouzrokovana normalnim migracionim kretanjima, već rezultat agresivnog ponašanja albanske većine.

6. Studija slučaja – Crna Gora³²

Državna zajednica Srbija i Crna Gora imala ukupnu površinu 102 350 km², sa 10 832 545 stanovnika. Crna Gora ima površinu 3 812 km², sa 620 145 stanovnika.

6.1 Istorijski pregled

Crna Gora ima duboku istoriju svoje državnosti, koja seže još u rani srednji vijek i period doseljavanja Slavena na Balkan i rane protodržavne zajednice Duklju i Zetu. U moderno doba Crna Gora je prije priključenja SHS bila samostalna država. Berlinskim kongresom, koji je u svojoj suštini predstavljao sporazum velikih sila, Crna Gora je stekla nezavisnost. Berlinskim ugovorom je Crna Gora povratila i Ulcinj sa teritorijom do Bojane, nakon što se britanska vlada založila da se neriješena pitanja realizuju prema definisanim odredbama (Ražnatović, 1988). Prvi ustav je Crna Gora dobila 1905. godine (Ustav za Knjaževinu Crnu Goru), to je početak perioda ustavnosti ove države. Ovaj Ustav se naziva i „Nikoljdanski“, jer je donesen na 19. decembra (Nikoljdan). Osim toga što je u pitanju prvi Ustav Crne Gore značajan je i po tome što se njime ograničila vlast knjaza, zagarantovana je sigurnost građana i imovine i učvršćeno je načelo zakonitosti (*Ustavni sud Crne Gore*, n.d.). Zakon o proglašenju Crne Gore za kraljevinu usvojen je 1910. godine. Knez Nikola I. Petrović proglasio je sebe za kralja, a Crna Gora se poslije donošenja Zakona počela razvijati u pravcu države – nacije (Rastoder, 2003: 124). Kasniji događaji sa Podgoričkom skupštinom su prekomponovali način postojanja Crne Gore. Odluke Velike Narodne Skupštine Srpskog Naroda u Crnoj Gori su donesene na sjednici 13. novembra

---

³² Ovo poglavlje predstavlja prerađen i sažet sadržaj izložen u tekstu „Osnovni aspekti secesije u slučaju Crne Gore“ (Krnetić, 219).

1918. godine. U ovom dokumentu se navodi da će „Velika Narodna Skupština Srpskoga Naroda u Crnoj Gori, izabrana slobodnom voljom narodnom i okupljena u Podgorici 11. novembra tekuće godine, da se u pitanju svoje zemlje opredijeli” (Odluke Velike Narodne Skupštine Srpskog Naroda u Crnoj Gori, 1918). Oni dalje u ovom dokumentu navode da je „1. Srpski Narod u Crnoj Gori jedne je krvi, jezika i težnje, jedne vjere i običaja s narodom koji živi u Srbiji i drugim srpskim krajevima; zajednička im je slavna prošlost kojom se oduševljavaju, zajednički ideali, zajednički narodni junaci, zajednička pitanja, zajedničko sve što jedan narod čini narodom“ (Odluke Velike Narodne Skupštine Srpskog Naroda u Crnoj Gori, 1918). U okviru Odluka navode se, pored nacionalnog identiteta i kulturnih razloga, ekonomski i politički razlozi za ujedinjenje sa Srbijom. Odlukama su utvrdili da se: zbaciti dinastija Kralja Nikole Prvog Petrovića; da se sa bratskom Srbijom Crna Gora ujedini pod dinastijom Karađorđevića, u takođe zajedničkoj Otadžbini Srba, Hrvata i Slovenaca (Odluke Velike Narodne Skupštine Srpskog Naroda u Crnoj Gori, 1918). Političko javno mnijenje je podijeljeno po pitanju Odluka Podgoričke skupštine. U kasnijem funkcionisanju države je izazvalo poteškoće i podjele koje su i danas prisutne. Određeni dio stručne i naučne javnosti navedenih Odluka smatra za „Bijeli teror“, odnosno čin ukidanja crnogorskog identiteta, ekonomske i političke nezavisnosti (Janković, 2018). U ovom kontekstu Odluke se posmatraju kao nelegitiman i nelegalan čin oduzimanja državnosti Crne Gore. Drugi dio javnosti smatra da je prisajedinjenje izvršeno u skladu sa tadašnjom većinskom voljom naroda. U kontekstu posmatranja Velike Narodne Skupštine kao predstavničkog tijela „ozvaničila je ostvareni vjekovni san naroda u Crnoj Gori – ujedinjenje sa istim narodom u Srbiji“ (Ilinčić, 2009). Ova dva stanovišta su napravila velike podjele u Crnoj Gori, koje su kasnije prouzrokovale različite krize u funkcionisanju države.

Nakon Odluka podgoričke skupštine Crna Gora je ušla u sastav Kraljevine Srbije i prestala je da postoji, kao samostalna. Poslije toga je u sastavu Srbije pristupila državi Slovenaca, Hrvata i Srba, koja je proglašena 25. novembra 1918. godine. Ubrzo poslije toga, 01. decembra 1918. proglašena je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca na čelu sa kraljem Aleksandrom Karađorđevićem. Vrlo brzo je kralj donio ustav 1921. godine, kojim je država bila određena kao „ustavna, parlamentarna i nasljedna monarhija“ (Vidovdanski ustav, 1921). Uvođenjem diktature (6. januara 1929. godine) teritorijalna organizacija je izmjenjena, proglašena je Kraljevina Jugoslavija i definisan je jugoslavenska nacija. Samovoljom kralja Aleksandra usvojen je i Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na banovine (3. oktobra 1929.

godine), koji je definisao devet banovina (Krnetić, 2019:146-147). Tadašnja Zetska banovina je pokrivala teritoriju današnje Crne Gore. U pokušaju da održi svoju apsolutističku vlast donio je novi ustav 1931. godine, koji se još naziva i Oktroisani. U okviru Demokratske Federativne Jugoslavije Crna Gora je imala „imala državnost, koja je zasnovana na federativnom principu” (Krnetić, 2019:147). Narodnooslobodilački odbori su djelovali na teritoriji Crne Gore, a kasnije su se transformisali u formalan oblik organizovanja. „Crnogorski organi narodne vlasti su vremenom dobili i nacionalni karakter, izabran je NOO za Crnu Goru i Boku, koji je od jeseni 1943. prerastao u Zemaljsko antifašističko vijeće Narodnog oslobođenja (ZAVNO) za Crnu Goru i Boku“ (Javna ustanova Muzej II zasjedanja AVNOJ-a, n.d.). Drugim zasjedanja AVNOJ-a je definisan federativni princip izgradnje države. Navodi se: „Da bi se ostvario princip suverenosti naroda Jugoslavije, da bi Jugoslavija predstavljala istinsku domovinu svih svojih naroda i da nikada više ne bi postala domenom bilo koje hegemonističke klike, Jugoslavija se izgrađuje i izgradiće se na federativnom principu, koji će obezbijediti punu ravnopravnost Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, odnosno naroda Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine“ (Odluka o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu, 1943). Već sljedeće godine ZAVNO se u CG mijenja u CASNO, a kasnije i u Crnogorsku narodnu skupštinu. Priključili su se FNRJ 1946. godine, ova odluka je donešena na izborima. Dalje, Crna Gora je u okviru Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1963-1992) imala državnost na principu federalizma. Početkom 90-ih godina je počeo da se dešava proces disolucije u SFRJ. Federativne republike su počele donositi amandmane na ustave i približavale su se izlasku iz savezne države. Slovenija je prva istupila uz ustavne izmjene, zatim Hrvatska, a poslije njih i ostale dvije članice. Srbija i Crna Gora su se odlučile da nastave sa žive u zajedničkoj državi i stvorena je Savezna Republika Jugoslavija. Usvojen je novi Ustav u kojem se navodi „Savezna Republika Jugoslavija je suverena savezna država zasnovana na ravnopravnosti građana i ravnopravnosti republika članica“ (Ustav Savezne Republike Jugoslavije, 1992). Crna Gora je u ovoj državnoj zajednici imala status federalne jedinice.

Crna Gora je svoju ustavnost gradila kroz različite faze i vremenske periode. Prvi svoj Ustav Crna Gora je dobila 1905. godine, dalju ustavnost gradila je sukcesivno kroz ustave Jugoslavije 1946, 1953, 1963, 1974 i 1992 (Šuković, 2001:11). Kada posmatramo period od 1992 – 2006. godine tu možemo identifikovati tri različite faze u razvoja ustavnosti. Prva faza je u periodu od 1992-2002. godine, u okviru Savezne Republike Jugoslavije; druga faza od 2002-

2006, država – članica u Državnoj zajednici Srbije i Crne Gore; a potom i kao samostalna država sa punim subjektivitetom, od maja 2006. godine (Šuković, 2009:10). SFRJ se našla u procesu disolucije, a rezultat toga je da su Slovenija, Hrvatska, BiH, Makedonija postale samostalne države. Crna Gora je održala referendum na kojem su se crnogorci izjašnjavali o budućem statusu države. Na izjašnjavanju se odlučivalo između dvije opcije: da li su građani za nezavisnosti ili su za federativnu državu sa Srbijom. Referendum je održan 01. marta 1991. godine, izašlo je 66,04% glasača, a 95,94% od izašlog broja građana je glasalo za zajednicu sa Srbijom (Šuković, 2009:10). Ustavom iz 1992. godine stvorena je Savezna Republika Jugoslavija koja se sastoji od Republike Crne Gore i Republike Srbije. Ustavom je definisano da je Crna Gora Republika članica u okvir SRJ. „Prema ovom ustavnom rješenju Savezna Republika Jugoslavija nastavlja svoj kontinuitet na temeljima nekadašnje SFRJ” (Krnetić, 2019:148). U okviru državnih granica ustavom je definisano da su granice nepovredive. U Ustavu se navodi da „Granica između republika članica može se mijenjati samo njihovim sporazumom, u skladu sa ustavima republika članica (Ustav SRJ, član 3, stav 1). Poslije Ustava SRJ Crna Gora je donijela i svoj Ustav. Ovim aktom nije ništa drugačije definisano od onoga što je već suštinski određivao Ustav SRJ. Potvrđena je supremacija saveznog Ustava. U nekom smislu se može reći da je u ovako određenim normativnim okvirima „Crna Gora bez ustavne samostalnosti i nezavisnosti, podređena poretku savezne države“ (Šuković, 2009:11).

6.2 Crna Gora u kontekstu Ustavne povelje Srbije i Crne Gore

U prisustvu Visokog predstavnika Evropske unije za zajedničku spoljnu i bezbjednosnu politiku u Beogradu je potpisan dokument pod nazivom Polazne osnove za uređenje odnosa Srbije i Crne Gore. Potpisnici su predsjednik SRJ, potpredsjednik Savezne vlade, predsjednik Republike Crne Gore i predsjednici vlada Srbije i Crne Gore i, kao svjedok, Visoki predstavnik EU za spoljnu politiku i bezbjednost. Ovaj dokument je predvidio da se pristupi izradi „Ustavne povelje kao najvišeg pravnog akta državne zajednice Srbije i Crne Gore“ (Polazne osnove za uređenje odnosa Srbije i Crne Gore, 2002). Dalje se navodi da države članice imaju pravo da istupe iz ove zajednice, ako to smatraju potrebnim. Nakon isteka perioda od tri godine obe države članice imaju pravo da odlučuju o svom budućem statusu u zajednici. Uslov za izlazak iz zajednice je da se održi izjašnjavanje građana o tome, a zakone o referendumu da donose Srbija i Crna Gora u

skladu sa međunarodno priznatim standardima (Polazne osnove za uređenje odnosa Srbije i Crne Gore, 2002).³³ Na pretpostavkama dokumenta Polazne osnove za uređenje odnosa izrađena je *Ustavna povelja državne zajednice Srbije i Crne Gore*. Sadržaj Ustavne povelje može se posmatrati u okviru tri cjeline. Prvi dio (odjeljci od I do V, članovi 1-18), ima „načelni karakter, sadržane su opšte norme i principi na kojima se temelji i na osnovu kojih bi trebalo da funkcioniše državna zajednica“ (Vuković, 2007:110). Drugi dio (odjeljci od VI do IX, članovi 19-60), definiše klasična ustavna materija. Navedena je struktura i nadležnost svih institucija koje postoje na saveznom nivou. Završni dio (odjeljci od X do XII, članovi 61-67) sadrži „norme o usvajanju i promjeni Ustavne povelje, sadrži prelazne norme o prenošenju prava i obaveza, primjeni zakona SR Jugoslavije, usklađivanju ustava država članica sa Ustavnom poveljom i prenosu nadležnosti“ (Vuković, 2007:110). Ustavnom poveljom definisani su svi aspekti uređenja ove zajednice. U članu 2 se navodi da su Srbija i Crna Gora ravnopravne dvije države članice, organi nove državne zajednice su: Skupština Srbije i Crne Gore, Predsjednik Srbije i Crne Gore, koji predsjedava Savjetom ministara, Sud Srbije i Crne Gore (*Ustavna povelja državne zajednice Srbija i Crna Gora*). Istupanje iz ove zajednice određeno je posebnim članom. Član 60 definiše da: „Po isteku perioda od tri godine, države članice imaju pravo da pokrenu postupak za promjenu državnog statusa, odnosno za istupanje iz državne zajednice Srbija i Crna Gora“ (*Ustavna povelja državne zajednice Srbija i Crna Gora*, član 60, stav 1). Odredbe u ovom članu su u skladu sa dokumentom Polazne osnove za uređenje odnosa Srbije i Crne Gore. Odluka o istupanju se može donijeti nakon referenduskog izjašnjavanja svake od članica, a zakone su obavezne donijeti Srbija i Crna Gora u skladu sa međunarodno priznatim demokratskim standardima (*Ustavna povelja državne zajednice Srbija i Crna Gora*, član 60, stav 2,3). Ona država koja istupi iz državne zajednice ne „nasljeđuje pravo na međunarodno-pravni

---

³³ Ovaj je tekst izuzetno značajan za generalnu poziciju ovog rada i glavnu teorijsku osnovu–kontraktualističku doktrinu o secesiji, pa ga navodimo u cijelosti: “Po isteku perioda od tri godine države članice imaju pravo da pokrenu postupak promene državnog statusa, odnosno istupanja iz državne zajednice. U slučaju istupanja Crne Gore iz državne zajednice međunarodni dokumenti koji se odnose na SRJ, posebno Rezolucija 1244 SB UN, odnosili bi se i u celosti važili za Srbiju kao sukcesora. Država-članica koja to pravo iskoristi ne nasljeđuje pravo na međunarodno-pravni subjektivitet, a sva sporna pitanja posebno se regulišu između države-sukcesora i novonastale države. U slučaju da se obe države-članice u referenduskom postupku izjasne za promenu državnog statusa (nezavisnost), u postupku sukcesije regulišu se sva sporna pitanja, kao što je postupljeno u slučaju prethodne Jugoslavije. Zakone o referendumu donose države-članice, vodeći računa o međunarodno priznatim demokratskim standardima” (Sporazum o principima odnosa Srbije i Crne Gore u okviru državne zajednice, 2002).

subjektivitet, a sva sporna pitanja posebno se regulišu između države-sljedbenika i osamostaljene države” (*Ustavna povelja državne zajednice Srbije i Crna Gora*, član 60, stav 5).

Ustavnom poveljom Crna Gora je dobila snažniji položaj u odnosu na Ustav 1992. godine. Ustavom iz 1992. godine suprematiju su imali centralni organi, a Ustav Crne Gore je bio usklađen sa odrednicama saveznog Ustava. U Ustavnoj povelji centralna država je definisana kao savez država, a ne postoji naglašena dominacija saveznih akata u odnosu na akte država članica, osim načelne usaglašenosti sa Ustavom. Ovim je na neki način priznat subjektivitet članicama i izvorni suverenitet je u njihovom okviru. Crna Gora je Ustavnom poveljom dobila proširenu listu prava, što je značilo da je jedan korak bliža sticanju nezavisnosti.

Ustav Crne Gore iz 1992. godine sadržavao je odredbe koje su bile u suprotnosti što se tiče načina budućeg određivanja statusa, ali je svakako tretirao problematiku mogućeg otcjepljenja. Članom 2 definisano je da „o promjeni državnog statusa, oblika vladavine i promjeni granice ne može se odlučivati bez prethodno sprovedenog referenduma građana” (Ustav Crne Gore, 1992). Član 119 navodi da “nova Skupština odlučuje dvotrećinskom većinom svih poslanika samo o onim promjenama Ustava koje sadrži usvojeni prijedlog, odnosno o usvojenom prijedlogu za donošenje novog ustava” (Ustav Crne Gore, 1992). Prema ovim članovima nije dovoljno jasno da li je dovoljno da se održi referendum o otcjepljenju da bi se krenulo u taj proces ili je potrebno da Skupština donese odluku po tom pitanju. Političke stranke koje se su se zalagale za očuvanje Državne zajednice, kao i srpski političari, dali su prednost tumačenju da bi referendum bio samo konsultativnog karaktera (Tierney, 2012:176). OEBS i Savjet Evrope su tražili da se EU uključi početkom 2000. godine da bi se što uspješnije riješile dileme oko tumačenja. Evropska Unija je tumačenje prepustila Ustavnom sudu Crne Gore koji je odlučio u korist člana 2, odnosno ukoliko bi se desio referendum promjeni statusa on bi bio konačan i obavezujući” (Remond, 2017:188). Kasnijim ustavnim rješenjem decidnije je regulisano pravo na otcjepljenje, *Ustavna povelja Državne zajednice Srbije i Crne Gore* je sadržavala član 60. koji eksplicitno definiše način na koji se države mogu razdužiti jedna od druge.

6.3. Politički subjekti

Politički život, pa shodno tome i političke stranke u Crnoj Gori u ovom periodu jasno su podijeljeni po pitanju nezavisnosti. Koalicija koja je zagovarala federalizam u svom sastavu je imala uglavnom srpsku populaciju. Struja koja se borila za samostalnost predvođena je Milom Đukanovićem, koji je u tom periodu bio predsjednik Vlade Crne Gore, a činile su je Socijaldemokratska partija i Demokratska partija socijalista (Krnetić, 2019:149). Ove stranke su je djelovale pod imenom „Blok za nezavisnu Crnu Goru“. Druga grupa stranaka je djelovala u smjeru ostanka Crne Gore u državnoj zajednici sa Srbijom. Ovaj blok se zvao „Blok za očuvanje Državne zajednice Srbije i Crne Gore“, a činile su ga Demokratska srpska stranka Crne Gore i Narodna socijalistička stranka Crne Gore, predvođene su bivšim predsjednikom CG Predragom Bulatovićem (Krnetić, 2019:149-150).

Socijaldemokratska partija Crne Gore je utemeljena 1990. godine, a konstituisana je u današnjem obliku ujedinjenjem „:Socijalističke partije Crne Gore 5.7.1990. (kojoj se u međuvremenu pridružuje politički i programski bliska Jugoslovenska narodna stranka 2.6.1990) i Socijaldemokratska partija reformista (koja je u međuvremenu konstituisana od Partije socijalista Crne Gore 27.7.1990., Nezavisne organizacije komunista Bara 28.5.1990, Stranke nacionalne ravnopravnosti Plava 26.5.1990. i Saveza reformista Crnogorskog primorja 14.7.1990)“ (SDP, zvanični sajt, istorijat). Konačni oblik djelovanja SDP CG je određen na Kongresu 1993. godine, a nastali su ujedinjenjem različitih subjekata (SDP, zvanični sajt, istorijat). Postupno su postajali vidljiviji na političkoj sceni Crne Gore i osvajali su mjesta u Parlamentu. Osvojili su na izborima 1990. kao koalicija “Savez reformskih snaga Jugoslavije za Crnu Goru” 17 mjesta u Parlamentu CG; 1992 godine osvojili su SDPR 4 mjesta u republičkom i SP CG 5 mjesta u Saveznom parlamentu; 1996. godine jedno mjesto u Saveznom parlamentu od osvojenih 17000 glasova i 6%; 1998 . godine pet poslanika i učestvovala je u Vladi; 2001. godine je u koaliciji “Pobjeda je Crne Gore” (DPS i SDP CG) osvojila je šest mandata i učestvovala u sastavu Vlade; 2002. godine je koalicija “Za evropsku Crnu Goru” osvojila većinu, a SDP je dobila mjesto predsjednika Parlamenta (SDP, zvanični sajt, istorijat).

Savez komunista Crne Gore je 1991. godine promijenio ime u Demokratska partija socijalista, a prije toga su osvojili na izborima 83 od ukupno 125 mandata (DPS, zvanični sajt, istorijat). Na izborima: 1992 osvojili su 46 od 85 mandata; 1996. godine osvojili su 45 od 71

mandat; 1998. godine su u koaliciji "Da živimo bolje - Milo Đukanović" sa NS i SDP od ukupno 78 mandata osvojili 42; 2001. godine je u koaliciji "Pobjeda je Crne Gore" (DPS i SDP CG) osvojila 36 od 77 mandata; 2002. godine je koalicija "Za evropsku Crnu Goru" (DPS i SDP CG) osvojila većinu i predsjednik DPS, Milo Đukanović, je preuzeo mjesto predsjednika Vlade, radi pripreme referendum (DPS, zvanični sajt, istorijat).

Demokratska srpska stranka nastala je 2003. godine, nakon podjele unutar Srpske narodne stranke. Dvije struje su bile dominantne, sa jedne strane Božidar Bojović, tadašnji predsjednik SNS-a, a sa druge Andrija Mandić. Suštinske razlike su dovele do toga da jedna struja istupi iz SNS-a i osnuje novu stranku na čelu sa Božidarom Bojovićem i Rankom Kadićem (Zvanični sajt DSS-a).

Narodna socijalistička stranka Crne Gore nastala je cijepanjem Socijalistička narodna partija Crne Gore (SNP), Momir Bulatović se sukobio sa novim rukovodstvom. Osnovana je 2001 godine, prvi predsjednik je bio upravo Bulatović. Stranka je djelovala do 2009. godine.

Vlada Crne Gore je željela da održi stepen autonomije koju je imala, iz tog razloga pogoršani su odnosi sa centralnom državom. DPS je sa koalicijom „Za bolji život“ usvojila 2000. godine novi aranžman između dvije nezavisne države poznat kao crnogorska „Platforma II“ (Remond, 2017:165-166). Ova Platforma je naglasila istorijski kontinuitet Crne Gore kao nezavisne države, izražena je potreba o održavanju referenduma o nezavisnosti o obje republike koje su trebale da se ponovo udruže u labavu konfederaciju kao dvije suverene i nezavisne države (Caspersen 2003, 109; Džankić 2009, 315–16). Ovaj prijedlog bio i ranije u programima Liberalnog saveza i SDP-a 1990- ih godina, ali centralna država je priznavala jedino formu federacije, koja isključuje samostalnost bilo koje od strana.

Politički rascjep se desio u Crnoj Gori 2001. godine, gdje se dio građana opredijelio da podrži koaliciju koja se borila za nezavisnost predvođena DPS-om, a drugi dio je bio uz koaliciju „Za Jugoslaviju“ na čelu sa SNP. Parlamentarni prijevremeni izbori održali su se u aprilu 2001. godine. Obzirom da se raspala vladajuća koalicija „Za bolji život“ i nastao je zastoj, raspisani su prijevremeni izbori koji su u fokusu imali pitanja koji se tiču budućeg statusa Crne Gore i budućnosti savezne države (Lukić, 2002:155). Izbori su posmatrani kao probno izjašnjavanje po pitanju statusa Crne Gore jer su na izborima učestvovala oba bloka, jedan koji se zalagao za nezavisnost i drugi koji se borio za očuvanje postojeće države. Koalicija DPS i SDP je osvojila 42% glasa, prišao im je dugogodišnji kritičar Filip Vujanović i zahvaljujući tome formirala

manjinsku vladu (Remond, 2017:166). Koalicija SNP, srpska Narodna stranka (SNS) i Narodna stranka (NS) osvojile su 40,5% glasova (Bieber, 2003:36). Koalicija „Pobjeda za Crnu Goru“ koju je predvodio Milo Đukanović je pobijedila koaliciju „Zajedno za Jugoslaviju“, ali sa vrlo malom razlikom, tako da su u koaliciji sa Liberalnim savezom Crne Gore uspjeli formirati većinu (Lukić, 2002:155).

6.4. Referendum u Crnoj Gori

Pokret za nezavisnost je koristio različite argumente, gradili su ih na istorijskim činjenicama, ekonomskim razlikama, kao i na zagovaranju što ranijeg ulaska Crne Gore u Evropsku Uniju i NATO pakt. Set argumenata koji je uporište pronašao u istorijskoj pozadini odnosi se na obnovu državnosti. Crna Gora je Berlinskim kongresom bila priznata kao samostalna država, kasnijim događajima i Odlukama podgoričke skupštine ona se prisajedinila Srbiji. Secesionisti su nastojali da u svom političkom djelovanju ovo stave u prvi plan, fokusirali su se na obnovu državnosti, koja je već ranije postojala. Dalje, zagovarao se ulazak Crne Gore u Evropsku uniju. EU je imala već određenu ulogu u kreiranju budućeg angažmana ove dvije države kroz dokument Polazne osnove za preuređenje odnosa Srbije i Crne Gore, koji je napisan i potpisan u organizaciji predstavnika Evropske unije za spoljnu politiku i bezbjednost Havijera Solane. Na temeljima ovog dokumenta je kasnije napisana *Ustavna povelja državne zajednice Srbije i Crne Gore*, koja je omogućila održavanje referenduma o promjeni državnog statusa. Secesionisti su u zvaničnu politiku stavili i ulazak u NATO. I ovaj segment su koristili kao jedan od argumenata uz objašnjenje da je Srbija teret zbog nedovoljne saradnje sa Haškim tribunalom kao i zbog nedostatka napretka prema NATO integracijama (Friis, 2007:73). U okviru ekonomije prosecesionisti su tvrdili da postoje velike ekonomske razlike, jer se crnogorska ekonomija temelji na drugačijoj osnovi od srpske. Crna Gora se ranije od Srbije počela otvarati za strana ulaganja i za stvaranje konkurentne tržišne ekonomije, kao i privatizacijom državnih preduzeća. Pokret koji se zalagao za secesiju nije ni u jednom momentu bitno isticao crnogorski identitet odnosno kulturnu različitost u odnosu na Srbiju. Fokus kampanje za izlazak bio je na integracijama u EU i NATO, a sporadično se koristio i argument lakšeg ekonomskog prosperiteta samostalne Crne Gore.

Javno mnijenje građana je bilo jako diferencirano po pitanju izlaska Crne Gore iz zajednice sa Srbijom, obzirom da su građani jako bliski jedno sa drugima. Prema anketama koje su rađene podrška za izlazak iz je bila oko 55%, a protiv izlaska iz zajednice sa Srbijom je bilo oko 45% ispitanika (Friis, 2007:74). Ovakvi rezultati anketa su pokazali da postoji velika podjela u stavovima građana, kao i da bi glasanje o državnom statusu moglo biti jako napeto.

Obzirom da je već postojala klauzula u Ustavu koja dozvoljava otcjepljenje Crne Gore, polako su krenule pripreme za izjašnjavanje o budućem statusu. Stranke unutar Crne Gore su bile podijeljene u dvije osnovne grupe. Sa jedne strane su bile stranke koje se zalažu za samostalnost, a sa druge strane stranke koje žele da ostanu u zajedničkoj državi sa Srbijom. Dva suprotstavljena bloka su bila podijeljena na dubljoj osnovi, a ne samo kao dvije strane od kojih jedni zagovaraju federaciju, a drugi otcjepljenje. Ovakva situacija je izazvala velike podjele u društvu. Blok koji se borio za samostalnost sastavljen je od multietničke koalicije, najvećim dijelom crnogoraca.

Opšti Zakon o referendumu je Crna Gora usvojila 2001. godine. Ovaj zakon je definisao procedure koje su potrebne da bi se građani izjasnili o državno-pravnom statusu Crne Gore. Napravljena je razlika između republičkog i opštinskog referenduma. Republički referendum se raspisuje radi izjašnjavanja o promjeni državnog statusa, promjeni oblika vladavine i granica, kao i o pitanjima iz nadležnosti Skupštine Republike (Zakon o referendumu RCG, član 3, stav 1 i 2). Dalje, referendum mogu održati i opštine u okviru poslova koje su u njihovoj nadležnosti. Opštine raspisuju referendum u slučaju izjašnjavanja o osnivanju novih opština, ukidanju ili spajanju postojećih opština i promjeni sjedišta opština, kao i po pitanjima iz nadležnosti skupštine opštine u slučajevima i na način određen statutom opštine (Zakon o referendumu RCG, član 3, stav 3 i 4). Prema ovom zakonskom okviru Odluku za sprovođenje referenduma donosi Skupština Republike. Organi koji provode referendum su Republička komisija, opštinska komisija i birački odbori (Zakon o referendumu RCG, član 3, stav 1,2,3,4,5). Zakonom nije bliže određeno finansiranje provođenja referenduma, a prilikom glasanja preuzete su postojeće odredbe iz izbornog zakona. Referendum, na kojem bi se odredio budući državno-pravni statusa Crne Gore, detaljno je uređen novim Zakonom (Zakon o referendumu o državno-pravnom statusu Republike Crne Gore, 2006). Usvajanje ovog Zakona je stvorilo pravne pretpostavke za izjašnjavanje crnogoraca o statusu države. Definisano je referendumsko pitanje: „Želite li da Republika Crna Gora bude nezavisna država sa punim međunarodno-pravnim subjektivitetom”

(Zakon o referendumu o državno-pravnom statusu Republike Crne Gore, član 5). Ukoliko 55% od ukupnog broja izašlih birača glasa za opciju „da“ odluka je validna u prilog nezavisnosti (Zakon o referendumu o državno-pravnom statusu Republike Crne Gore, član 6). U nekom smislu ova upisana klauzula je presedan u međunarodnoj praksi, jer se ne radi o prostoj većini od ukupnog broja izašlih. Finansiranje izjašnjavanja, način glasanja i izvještavanje su definisani u skladu sa odredbama izbornog zakona Crne Gore. Ostavljena je mogućnost prijave za posmatrača iz Evropske unije, drugih međunarodnih organizacija i ovlaštenih predstavnika stranih država (Zakon o referendumu o državno-pravnom statusu Republike Crne Gore, član 56). Na osnovu Zakona iz 2006. godine raspisan je referendum o nezavisnosti za 21. april 2006. godine. Prema zvaničnim rezultatima Državne izborne komisije Crne Gore na referendumu je glasalo 419.240 birača, odnosno 55,5% od ukupno upisanih u biračke spiskove. Za opciju samostalnosti je glasao 230.661 ili 55,5% birača, a za ostanak u državnoj zajednici sa Srbijom je glasalo 185.002 glasača ili 45,5% (Rezultati referenduma o državno-pravnom statusu Crne Gore, 2006). Sam referendum su posmatrali „predstavnicima parlamentarnih partija, nekoliko stotina nezavisnih posmatrača nevladinih organizacija, predstavnici Evropske unije, Savjeta Evrope, OEBS-a, koji su svojim izvještajima potvrdili da je proces referenduma tekao fer” (Šuković, 2009:15).

Nakon što je održan referendum i utvrđen stav crnogoraca prema državnoj zajednici Srbije i Crne Gore, institucije Crne Gore su krenule u konkretizaciju dobijenih rezultata. Skupština Crne Gore je donijela „Odluku o proglašenju nezavisnosti Republike Crne Gore“. Ovom Odlukom je definisano da će se utvrditi način na koji će se obavljati poslovi, koji su do sada obavljani u državnoj zajednici, a posebnim aktima će Skupština i Vlada Crne Gore definisati vođenje unutrašnje i spoljne politike. Na istoj sjednici Skupštine Crne Gore, 03. juna 2006. godine, usvojena je i *Deklaracija nezavisne Crne Gore*. U ovom dokumentu polazi se od državnosti koju je Knjaževina Crna Gora stekla na Berlinskom kongresu 1878. godine, za dalji osnov navodi se održani referendum 21. maja 2006. godine, koji je održan u skladu sa međunarodnim standardima i u saradnji sa Evropskom Unijom (Deklaracija nezavisne Republike Crne Gore, 2006. godine). Deklaracijom je definisano da Crna Gora samo obnavlja državnost koju je već u prošlosti imala, a da će „nastaviti da se izgrađuje kao građanska država, multinacionalno, multietničko, multikulturno i viševjersko društvo, zasnovana na poštovanju i zaštiti ljudskih sloboda i prava, prava manjina, principima parlamentarne demokratije, vladavine

prava i tržišne ekonomije“ (*Deklaracija nezavisne Republike Crne Gore*, 2006). Novi Ustav je donijela Ustavotvorna skupština Crne Gore 2007. godine.

Crna Gora je krenula u proces evropskih integracija odmah nakon što je stekla nezavisnost. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju potpisan je 2007. godine između EU i Crne Gore, a 2008. je podnesena kandidatura za članstvo (U susret integracijama, 2011: 12). Od toga momenta kreću intenzivniji koraci prema članstvu. Status kandidata za članstvo odobren je Crnoj Gori 2010. godine. Evropska komisija je postavila sedam uslova Crnoj Gori da bi se otpočeli pregovori koji su se odnosili na: „Izbornu zakonodavstvo, zakonodavnu i kontrolnu uloga Skupštine; Profesionalnost i depolitizaciju državne uprave; Vladavinu prava, depolitizaciju tužilaštva, tužilačkih i sudskih savjeta, nezavisnost sudija i tužilaca; Borbu protiv korupcije; Borbu protiv organizovanog kriminala, jačanje kapaciteta za sprovođenje zakona; Unaprjeđenje medijskih sloboda, kleveta, jačanje saradnje sa organizacijama civilnog društvo; Zaštitu od diskriminacije, prava raseljenih” (U susret integracijama, 2011: 12). Crna Gora intenzivno radi na integrisanje u Evropsku uniju, otvorila je svih 33 poglavlja.

Nakon što je stekla samostalnost Crna Gora je krenula putem integrisanja u NATO. Procedura oko pozivanja se desila ubrzanom dinamikom, poziv za pridruženje je stigao već u novembru 2006. godine. Dalji proces integracije trajao je oko deset godina (Cingel, 2017:1). Protokol o pristupanju su potpisali ministri spoljnih poslova NATO-a 2016. godine, a zvanično je postala članica 2017. godine, predajom akreditiva.

Crna Gora - slučaj Crne Gore je jako specifičan za koncept našeg teorijskog okvira, ali i u praktičnom smislu. Mišljenja stručne javnosti su podijeljena, u jednom smislu smatra se da je ovo samo završni čin disolucije SFRJ, a sa druge može se posmatrati i kao uspješan primjer secesije iz tadašnje Državne zajednice SCG. Ustav SCG je sadržavao klauzulu, koja im je dala eksplicitno pravo da samostalno odrede svoj politički status. Ovim je definisan pravni osnov za secesiju Crne Gore, koja je ovo pravo iskoristila u navedenom formatu. Zbog postojanja odrednice Ustava, koji je omogućavao crnogorcima da samostalno odrede svoj politički status, na međunarodno planu su vrlo brzo stekli priznanje, i uopšteno posmatrano nije postojao otpor niti problemi za Crnu Goru da dobije međunarodnu verifikaciju svoje nezavisnosti. Nakon proglašenja nezavisnosti i međunarodnog priznanja, otpočeli su pregovore sa NATO paktom i Evropskom unijom; To potvrđuje naš bazični stav u ovoj disertaciji – argument „saglasnost“: u formalnopravnom smislu postojala je saglasnost centralne države na zahtjev za otcjepljenjem.

Postojala je i izražena volja građana, koji su to afirmisali na referendumu. Ovdje se može navesti da je secesija ostvarena u skladu sa ustavnim sistemom državne teritorije na kojem se odvijao proces.

6.5. Argumenti za otcjepljenje

Secesionistički pokret u Crnoj gori koristio je uobičajene argumente za secesiju, s različitim intenzitetom. Kulturni aspekt u Crnoj Gori, kroz osnovne elemente, je vrlo specifičan. Crna Gora je u periodu 1878. godine imala nezavisnost. Obzirom na tu činjenicu negdje bi bilo realno očekivati da su u periodu kad su uživali samostalnost čvrsto izgradili svoj nacionalni identitet kroz jezik, religiju. Istraživanja javnog mnijenja koja su se vršila poslije Drugog svjetskog rata govore jasno o tome da ne postoji jasno izgrađen nacionalni identitet. Rezultati popisa koji je izvršen 2011. godine, poslije razdvajanja Srbije i Crne Gore, ukazuju na to da ni kasnije ovaj proces nije završen. Čak 42,88 % ispitanih navodi da im je srpski jezik maternji, dok 36,97 % kaže da im je crnogorski maternji (Uprava za statistiku Crne Gore). Prema dobijenim podacima većina ispitanih, čak i četvrtina onih koji se izjašnjavaju kao Crnogorci, kao svoj jezik navode srpski. Nakon što se CG odvojila od Srbije u Ustavu CG je crnogorski naveden kao službeni jezik, a krenulo se i u standardizaciju. Usvojen je novi pravopis 2010. godine, od strane Vijeća za opšte obrazovanje, ali natpolovičnom većinom. Konstantno su prisutne tenzije između srpske i crnogorske struje u ovom smislu. Postojale su čak i dvije akademije nauka „Dukljanska akademija nauka i umjetnosti (ukinuta zakonom 2017.) koja je bila registrovana kao nevladina organizacija, bez procedure izbora članova i sličnih pravnih akata“ i Crnogorska akademija nauka i umjetnosti čiji je predsjednika 2011. godine odbacilo bilo kakvu mogućnost za ujedinjenje sa drugom akademijom „riječima da se nigdje u svijetu nacionalna akademija ne udružuje s nevladinom organizacijom“ (Marić, 2016:23). U nacionalnom biću Crne Gore postoji jaka podjela na one koji dalje govore srpskim jezikom i one koji se deklarišu da koriste crnogorski jezik, bez obzira na pokušaje institucija da se uvede standardizacija jezika i da se upotreba podigne na viši nivo. Srpski jezik je bio u zvaničnoj upotrebi i u periodu od 1992. do novog Ustava 2007 godine, ali je i dalje srpski jezik jedan od službenih i prema ovom aktu.

Jedan od bitnih elemenata u identitetu Crnogoraca jeste i vjera. U Ustavu iz čak davne 1905. godine u članu 40 navodi se da je vjera istočno pravoslavna (Ustav za Knjaževinu Crnu

Goru, 1905). Vidljive tenzije u državi, u smislu vjerskih pitanja, je izazvao sporni Zakon o crkvenim zajednicama u Crnoj Gori (2020. godine), što nam govori da postoje određena historijska neslaganja u crnogorskom nacionalnom biću. Zakonom je problematizovano pitanje vlasništva crkvene imovine, sa namjerom da se takva imovina upiše na državu. Cilj predlagača ovog novog zakona je bio da se ojačaju Crkva i nacionalni identitet, ali je suštinski izazvana duboka podjela u državi. Održana su mnogobrojna protestna okupljanja. Prijedlog Zakona je naišao na snažna protivljenja Mitropolije crnogorsko – primorske, cijele Srpske pravoslavne Crkve, tadašnje opozicije i mnogih vjernika. U ovom sporu suštinski se „prepliću dva elementa sa jedne strane pitanje autokefalnosti (samostalnosti) Crnogorske pravoslavne crkve, što je u osnovi tema koja se prije svega tiče crkvenog prava, a sa druge strane politička dimenzija koja je prije svega povezana s pitanjem identiteta crnogorske države i nacije“ (Arbutina, 2020). Sama autokefalnost Crnogorske crkve može se posmatrati kao sporna, jer nikad nije bila samostalna, uvijek je bila u sastavu Srpske pravoslavne crkve. Naročito poslije 1918. godine kad se Crna Gora ujedinila sa Srbijom. Crnogorska pravoslavna crkva je “osnovana kao samostalna tek 1993. godine, a priznata je od strane države 2000. godine, taj njen status nisu kanonizirale ostale pravoslavne crkve, a prije svih Srpska pravoslavna crkva (SPC), već ju smatraju šizmatskom” (Arbutina, 2020). Neusaglašenost oko Zakon i tretiranja crkvene imovine izazvalo je veliku krizu i podjele unutar Crne Gore za koje će trebati veliki napor da se premoste, da bi crnogorsko društvo moglo da ostvari napredak u ostalim segmentima.

Još jedan od argumenata koji su koristili jeste lakši ulazak CG u Evropsku Uniju i NATO ukoliko bi se uspjeli osamostaliti. Evropska Unija je imala već određenu ulogu u kreiranju dokumenta Polazne osnove za preuređenje odnosa Srbije i Crne Gore, na osnovu kojeg je potpisana Ustavna povelja 2003. godine. Zvanična politika prosecesionista se temeljila na ulasku Crne Gore u NATO i Evropsku Uniju. Glavni argument je da bi se moglo mnogo lakše ući u ove integracije ukoliko bi se oslobodili Srbije.

U ekonomskom smislu Crna Gora insistira da je njihova po mnogo čemu drugačija. Crna Gora se počela ranije otvarati prema stranim ulaganjima, krenula je u proces privatizacije državnih preduzeća. Dalje, imaju razvijen turizam, koji predstavlja i okosnicu njihove privrede. Sporadično se u argumentaciji moglo čuti da će se lakše doći do ekonomskog prosperiteta ukoliko se odvoje od Srbije.

Takođe, jedan od važnih argumenta koji je korišten jesu i istorijske činjenice dubine tradicije crnogorske državnosti. Ovaj set argumenata se odnosio na obnovu crnogorske državnosti, jer su insistirali na tome da njihovo pravo da ponovo budu nezavisni. Nezavisnost su dobili Berlinskim kongresom, a kasnije su je izgubili odlukama Podgoričke skupštine. Zagovornici odvajanja su problematizovali ove odluke i svoje djelovanje su usmjeravali na obnovu državnosti.

Formalno posmatrano Crna Gora je bila u državnoj zajednici sa Srbijom prije odvajanja. Na osnovu dokumenta Prelazne osnove za uređenje odnosa Srbije i Crne Gore, koji je prethodno potpisan, usaglašena je ustavna struktura nove države. Ustavnom poveljom Srbije i Crne Gore iz 2003. godine definisani su svi osnovni elementi. Jedan član tretira i moguće rastavljanje državne zajednice, navodi se da istekom od perioda od tri godine obe članice imaju pravo da odluče da li će ostati u postojećem aranžmanu ili će ga napustiti. Definisana je i procedura izmjene državnog statusa u smislu referendumskog izjašnjavanja. Nakon isteka od predviđenog vremenskog perioda Crna Gora je organizovala izjašnjavanje. Podrška za izlazak je bila svega 55,5%, ali prema važećem zakonodavstvu takav postotak je bio dovoljan za realizovanje razdruživanja. U slučaju Crne Gore posmatrano sa pravne strane postojali su uslovi koji su omogućili izlazak iz državne zajednice. U tom smislu ispunjen je i uslov saglasnosti, koji je prethodno odobren, već prilikom potpisivanja Ustavne povelje SCG. Saglasnost je ugrađena kroz ustavnu klauzulu, koja se kasnije realizovala i nije narušila odnose između aktera.

Posmatrano kroz istoriju slučaj Crne Gore je zaista specifične prirode. Imali su samostalnost koje su se Odlukama Podgoričke skupštine odrekli. Određeni dio javnosti problematizuje ove Odluke iz aspekta legaliteta i legitimiteta. U smislu legaliteta, bez obzira što je većina stanovništva bila prosrpski nastrojena, formalno proces ujedinjenja nije izvršen prema važećim procedurama (prema Ustavu 1905. godine). Procedure oko ujedinjenje su vodile institucije Srbije zajedno sa institucijama Crne Gore. Formirala se ustavotvorna skupština koja je bila sastavljena od novoizabranih članova i ona je donijela Odluku o ujedinjenju. Takođe, ovdje se problematizuje i činjenica da poslanici iz postojećeg skupštinskog sastava nisu učestvovali u radu ovog tijela, već su izabrani novi članovi, mimo ustavnih normi. Referendumsko izjašnjavanje nije organizovano, gdje bi se ustvari dobio i legitimitet za promjenu državnog statusa. Ova važna Odluka donesena je u okviru novoformirane ustavotvorne skupštine. Dalje, Crna Gora je 2006. godine krenula u obnovu svoje državnosti. Postojao je normativni okvir

prema kojem je ovo izvodljivo, *Ustavna povelja Srbije i Crne Gore*. Dio političkih stranaka je zagovarao odvajanje od Srbije, a drug dio ostanak. Javno mnijenje je, takođe, bilo jako diferencirano. Prema anketama koje su realizovane 55% ispitanih je bilo za izlazak iz državne zajednice sa Srbijom, a 45% za ostanak. Rezultati referenduma su bili skoro jednaki sa prethodno rađenim anketama, 55% izašlih je glasalo za razdruživanje. Kada posmatramo događaje iz 2006. godine u Crnoj Gori „(I) postojala je istorijska geneza samostalnosti; (II) bili su jasno specifikovani relevantni dokumenti koji regulišu i definišu to pravo – u ovom slučaju *Ustavna povelja Državne zajednice*; (III) jasno je utvrđena narodna podrška verifikovana na referendumu s klauzulom većom od proste većine (55%)“ (Krnetić, 2019:153). Iako su svi potrebni formalni uslovi bili ispunjeni, načela legaliteta i legitimiteta, činjenica je da je prisutna velika podjela u nacionalnom biću. Na političkoj sceni su još prisutne podjele po ovoj liniji rascjepa, kao i u narodu Crne Gore.

7. Studija slučaja - Republika Srpska

Bosna i Hercegovina ima ukupnu površinu 51 209 km², sa 3 531 159³⁴ stanovnika i GDP per capita 6 010 \$³⁵. Republika Srpska ima površinu 25 053 km², sa 1 136 274³⁶ stanovnika i 5 900 \$³⁷ GDP per capita.

7.1 Istorijski pregled

U mnoštvu determinanti i uzroka koji su doveli do nastanka Republike Srpske mi smo izdvojili nekoliko koje smo smatrali da su najbitnije. Ustavna struktura SFR Jugoslavije definisana Ustavom iz 1974. godine je jedna od osnovnih determinanti koje su dovele do nestanka Jugoslavije i nastanka Republike Srpske kao posljedice ukupnih procesa. Druga determinanta, koja proizilazi iz prethodne obuhvata ustavne protivrječnosti Bosne i Hercegovine u procesu jugoslovenske državne krize. Pod trećom determinantom poimamo dio „međunarodne zajednice“ koji je bitno uticao na procese i krajnje ishode državne krize u Jugoslaviji i u Bosni i Hercegovini. *Ustavne protivrječnosti jugoslovenske države.*

³⁴ https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2021/NUM_00_2021_TB_1_BS.pdf . Pristupljeno 19.5.2022.

³⁵ <https://www.irbrs.net/statistika/UporedniPrikaz.aspx?tab=3&lang=eng> . Pristupljeno 19.5.2022.

³⁶ https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2021/NUM_00_2021_TB_1_BS.pdf . Pristupljeno 19.5.2022.

³⁷ <https://www.irbrs.net/statistika/UporedniPrikaz.aspx?tab=3&lang=eng>. Pristupljeno 19.5.2022.

Republika Srpska kao konstitutivni dio Bosne i Hercegovine nastala je kao posljedica u protivrječnim okolnostima i procesima nestanka Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Osnovna protivrječnost bila je između ustavnih načela i normi s jedne i političkog sistema države s druge strane. U političkom sistemu je, s jedne strane, dominirao jednopartijski sistem u kome je ideologija Saveza komunista imala legalizovanu dominaciju koja je prožimala ukupnu strukturu društva i države. S druge strane je na ideološkoj osnovi Saveza komunista bila Jugoslovenska narodna armija koja osiguravala integritet, nezavisnost države i njen ustavni poredak. Protivrječnost je bila u činjenici da su ustavne norme u saveznom i republičkim ustavima sadržavale osnovu i mogućnost za drugačiji politički sistem koji se nije ozbiljnije izražavao zbog navedene partijsko-vojne dominacije u državi. U realnim okolnostima kada je oslabila partija i vojna sila smisao ustavnih normi došao je do svog punog izražaja što je za posledicu imalo raspad (disoluciju) savezne jugoslovenske države. Ukratko ćemo navesti pojedine odredbe Ustava SFRJ iz 1974. godine koje ukazuju da je jugoslovenska država u osnovi bila organizovana sa preovladavajućim konfederalnim elementima. „Savezna Federativna Republika Jugoslavija je savezna država kao državna zajednica dobrovoljno ujedinjenih naroda i njihovih socijalističkih republika, kao i socijalističkih pokrajina...” (Ustav SFRJ, član 1.). Iz navedenog proizilazi da su narodi svoju državotvornost primarno ostvarivali u republikama i da su se ujedinili u jugoslovensku državnu zajednicu pri čemu se državotvornost jednog naroda-nacije ograničavala republičkim granicama. „Socijalistička republika je država zasnovana na suverenosti naroda ...“ (Ustav SFRJ, član 3). U ustavnim osnovama Jugoslavija je definisana kao izvedena država koju su dobrovoljno formirale republike kao države u kojima su narodnacije ostvarivali svoju suverenost. U navedeni način formiranja zajedničke države bila je potencijalno ugrađena i njena disolucija, koja se zasniva na problematičnoj tvrdnji i tumačenju: ako je jedan narod-nacija na osnovu svoje suverenosti dobrovoljno ujedinjen na istoj osnovi može odlučiti i da bude dobrovoljno razjedinjen od postojeće državne zajednice³⁸. Drugi konstitutivni problem bio je u činjenici da pojedini narodi-nacije nisu bili obuhvaćeni u cjelini svojim republikama, nego su obuhvatali više republika, kao što su Srbi, Hrvati i Muslimani (Bošnjaci). Primarna konstitutivnost-državotvornost republika „presijecala“ je jedinstveno nacionalno biće u smislu: kako izraziti suverenost i samoopredjeljenja ako su pripadnici nacije

---

³⁸ Ovo je tumačenje u kontradikciji sa kontraktualističkom teorijom, ali je snažno uticalo na politički život i političku borbu u procesima disolucije. Faktički, ovo se tumačilo kao stav da Ustav već ima ugrađenu klauzulu o secesiji, premda ona nije eksplicitno navedena.

nastanjeni u više republika. Dilema, da li državotvorni primat trebaju imati republike ili nacije postala je jedan od glavnih razloga političkog (a kasnije i vojnog) sukoba na prostoru tadašnje jugoslovenske države. Predstavnici republika Slovenije i Hrvatske preferirali su primat republičke, a predstavnici Srbije preferirali su primat nacionalne državotvornosti.³⁹

Dakle, osnovna ustavna protivrječnost Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije bila je u odnosu njenog ustavnog uređenja i organizacije države, s jedne i njenog političkog sistema, s druge strane. Ustavom iz 1974. godine Jugoslavija je definisana „labava“ federacija sa preovladavajućim konfederalnim elementima i ovakvo državno uređenje i organizacija vlasti potencijalno su sadržavali elemente nestanka države u protivrječnim procesima secesije i disolucije. Navedene protivrječnosti su se prelile i na Bosnu i Hercegovinu pri čemu je Republika Srpska bila jedna od posljedica državne krize u Bosni i Hercegovini.

7.2 Republika Srpska u kontekstu Bosne i Hercegovine

Uporedo sa procesima jugoslovenske krize i rada Konferencije o Jugoslaviji trajale su ustavne protivrječnosti u Bosni i Hercegovini. Zajednička suverenost tri naroda nije mogla da se izrazi, jer su Muslimani (Bošnjaci) i Hrvati preferirali državotvornost republike, a Srbi su preferirali državotvornost nacije. Ishod republičke državotvornosti bilo je uspostavljanje nezavisne i suverene Bosne i Hercegovine kao države, a ishod nacionalne državotvornosti bilo je očuvanje Jugoslavije kao federativne države ili izmjena postojećih republičkih granica. U kontekstu složenih odnosa suverenosti države i nacije, suverenosti nacionalnog i građanskog, nedjeljive suverenosti tri nacije i njihove ravnopravnosti odvijali su se i procesi koji su doveli do protivrječnosti i raspada ustavnog sistema Bosne i Hercegovine.

Skupština Republike Bosne i Hercegovine je u julu 1990. godine (u izbornoj godini⁴⁰) izglasala ustavne promjene kojima je suštinski promijenjen titular suverenosti i državotvornosti.

---

³⁹ Ovo je pitanje koje opterećuje mnoge secesionističke pokrete, a i u teorijskom smislu često je konfuzno. Poznato je kao tzv. „Ko“ dilema (Mauritsen, 2006: 36): ko je subjekt secesije – nacija, narod, federalna jedinica isl. Kontraktualističko rješenje ovog problema svodi se na stav da je legitiman subjekt secesije bilo koja grupacija koja može da se formuliše u politički subjekt i formuliše jasan politički stav o samostalnosti (Savanović, 2019: 153).

⁴⁰ Neuobičajeno je da se ustavne izmjene u osnovnim normama izvršene u toku izborne kampanje, jer predizborno nadmetanje političkih partija ne predstavlja povoljan ambijent za donošenje ustavnih amandmana. „Kampanje, na izvjestan način, mijenjaju društvenu klimu i mnjenje, dominira politička

Devedesetih su uslijedile i određene ustavne izmjene u BiH, donesen je LX amandman 31. jula 1990. godine. Ovaj amandman je unio velike promjene u smislu titulara suverenosti. BiH je ovom izmjenom definisana kao „suverena demokratska država ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti” (Službeni list SR Bosne i Hercegovine, broj 32/91). Ovakvim rješenjem je stavljen fokus na građane kao titulare suverenosti, a u drugom planu su narodi koji su stvarni konstituent Bosne i Hercegovine. Suverenost države na osnovi ravnopravnosti i slobode njenih građana podrazumijevala je ambijent građanskog društva koje na prostoru Bosne i Hercegovine nije nikada postojalo u njenoj istoriji. Uvođenje građanskog principa „jedan čovjek- jedan glas“ omogućavalo je hegemoniju brojnije nacije nad manje brojnom nacijom što je bilo suprotno ustavnom temelju Bosne i Hercegovine koji je definisan ZAVNOBiH-om „Bosna i Hercegovina nije ni srpska, ni muslimanska, ni hrvatska, nego je i srpska i muslimanska i hrvatska“ (Dokumenti ZAVNOBiH-a Prvo i Drugo zasjedanje). Ustavne izmjene su donesene u relativno kratkom roku „po hitnoj proceduri“ bez adekvatne javne rasprave što takođe urušava njihov legitimitet. Najspornija je činjenica da su ustavne izmjene izvršene od strane predstavnika „stare vlasti“ koji su u jesen iste godine izgubili izbore što ukazuje da u vrijeme izmjena ustava nisu imali legitimitet naroda. Legalitet kod ustavnih izmjena nije dovoljan bez potvrđenog legitimiteta, jer osim prava nekog subjekta da mijenja ustav postoji i obaveza da se ustavne promjene vrše u skladu sa voljom naroda i u njihovom istinskom (legitimnom) interesu. Osim navedene ustavne izmjene Skupština Bosne i Hercegovine je donijela i Amandman LXX kojim su uspostavljena dva vijeća u Skupštini BiH, Vijeće građana i Vijeće opština. Takođe je amandmanom definisano formiranje Savjeta za pitanja ostvarivanja vitalnih nacionalnih interesa. „U Skupštini SR BiH obrazuje se Savjet za pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti BiH. Za članove Savjeta bira se jednak broj poslanika iz reda pripadnika naroda SR BiH – Srba, Hrvata, Muslimana, odgovarajući broj poslanika iz reda pripadnika drugih naroda i narodnosti i drugih koji žive u BiH. Savjet odlučuje na osnovu saglasnosti članova iz reda svih naroda i narodnosti. Sastav, djelokrug i način rada uređuje se zakonom koji se donosi dvotrećinskom većinom od ukupnog broja poslanika u Skupštini BiH” (Nešković, 2013:131).

---

utakmica i ne postoje stabilni uslovi u kojima se kroz javnu raspravu može objektivno i argumentovano raspravljati o ustavnim izmjenama“ (Nešković, 2013:129).

S obzirom na to da su promjene Ustava bile nepovoljne po srpski narod u BiH predstavnici srpskog naroda su pokušali da kroz demokratske procese u Skupštini Bosne i Hercegovine isprave negativne posljedice ustavnih promjena. Pokrenuta je Inicijativa za uvođenje Vijeća naroda u Skupštini BiH kao institucionalnog oblika nacionalne ravnopravnosti, od strane Političkog savjeta Srpske demokratske stranke (Nešković, 2013:132). Suština promjene bila je da se o vitalnim interesima ravnopravnosti tri naroda odlučuje kvalifikovanom većinom koja bi se formirala od oba doma kada su na dnevnom redu Skupštine pitanja iz navedene oblasti. Inicijativa nije prihvaćena od strane Skupštine BiH i kasnije više nije razmatrana. Predstavnici srpskog naroda su, nakon odbacivanja Inicijative, odlučili da u okviru kapaciteta vlastite suverenosti i prava na području Bosne i Hercegovine pokrenu samostalne aktivnosti s ciljem osiguranja ravnopravnosti naroda bez obzira na moguće ishode državne krize.

U oktobru 1990. godine održan je skup pod nazivom „Sabor“, u organizaciji Srpske demokratske stranke i Srpskog pokreta obnove. Na tom skupu je proglašena „*Deklaracija o nacionalnoj suverenosti srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*“ (Nešković, 2013:133). Deklaracija je proglašena usmeno: „1. Ustanovljena je potreba da se formira predstavničko tijelo Srba koje će izražavati interese cijele etničke nacije; Ustanovljava se Srpsko nacionalno vijeće kao organ Sabora koje će izražavati nacionalne interese srpskog naroda u Bosni i Hercegovini; 2. Srpsko nacionalno vijeće bilo je izraz suverenosti naroda u kojem Srbi treba da imaju jednaka državotvorna prava kao Hrvati i Bošnjaci. Bilo koja odluka o državnom pitanju Bosne i Hercegovine, donesena bez zajedničke saglasnosti tri nacije, neće biti priznata kao legitimna i obavezujuća; Srpsko nacionalno vijeće neće priznati nijedan akt, ni odluku organa Bosne i Hercegovine, koji budu doneseni bez legitimne volje predstavnika srpskog naroda, preglasavanjem, i koji su na štetu srpskih nacionalnih interesa; 3. Ustanovljeno je pravo na demokratski otpor nametnutim odlukama (Nešković, 2013:133). „Ukoliko se na nivou Bosne i Hercegovine donese neka odluka bitna za njen državni status, preglasavanjem srpskih predstavnika ili bez njihovog učešća, Srpsko nacionalno vijeće ima pravo na demokratski odgovor“; 4. Za predsjednika Srpskog nacionalnog vijeća imenovan je Radovan Karadžić koji je tada vršio funkciju predsjednika Srpske demokratske stranke.“ (Nešković, 2013:133-134).

Uporedo sa procesima ustavno-pravne krize u Bosni i Hercegovini, odvijali su se i procesi transformacije političkog sistema Bosne i Hercegovine iz jednopartijskog u višepartijski sistem. U Bosni i Hercegovini, u vrijeme kad su nastajale nacionalne stranke, bio je na snazi

Zakon o udruživanju građana (usvojen u februaru 1990. godine), kojim je bilo zabranjeno osnivanje nacionalnih političkih partija⁴¹.

Ustavni sud je samoinicijativno pokrenuo postupak ustavnosti navedenog zakona (Nešković, 2013:122, Rješenje broj 63/90, 29. marta 1990. godine) i donio odluku (5. juna 1990. godine) da je navedeni zakon suprotan ustavu Republike Bosne i Hercegovine čime je ovaj zakon poništen. U novom višepartijskom sistemu nastale su tri grupe političkih partija. Prvu grupu su činile novoosnovane nacionalne političke partije (SDA, SDS i HDZ), drugu grupu su činila modificovana partija Saveza komunista, modificovan je Socijalistički savez u partiju Demokratski socijalistički savez, a dotadašnji savez omladine je postao Liberalna politička partija, a treću grupu činila je partija Savez reformskih snaga koju je osnovao tadašnji premijer Jugoslavije Ante Marković. Stranka demokratske akcije, 26. maja 1990 godine u Sarajevu (Stranka demokratske akcije, n.d.) nije u svome nazivu sadržavala nacionalnu odrednicu, jer je u vrijeme njenog osnivanja još uvijek bio na snazi zakon o zabrani osnivanja nacionalnih političkih partija, pa je ispod naziva SDA pisala odrednica „muslimanski povijesni krug“ radi prepoznavanja u biračkom tijelu. Za prvog predsjednika je izabran Alija Izetbegović, koji je ostao na čelu stranke 2001. godine. U svome političkom programu Stranka je preferirala opstanak Jugoslavije kao konfederalne državne zajednice sa ravnopravnim republikama, suverenost države Bosne i Hercegovine zasnovanu na ravnopravnosti građana i na ravnopravnosti tri naroda. Na prvim višestranačkim izborima u novembru 1990. godine su osvojili 86 mandata u Skupštini SRBiH, od ukupno 240 mjesta (Stranka demokratske akcije, n.d.). U Vijeću građana su osvojili 43 mandata, a u Vijeću opština isti broj, odnosno 43. SDA je najveći broj glasova ostvarila u izbornim jedinicama Sarajevo, Zenica, Bihać i Tuzla.

Srpska demokratska stranka osnovana je 12. jula 1990. godine, a prije toga je bila formirana u Hrvatskoj, princip organizacije je zasnovan na istim načelima. Glavni motiv organizovanja Srba u političku organizaciju je „svijest da srpsko nacionalno pitanje jeste i demokratsko pitanje, i kao takvo, pitanje opstanka Srba na ovom prostoru“ (Srpska demokratska stranka, n.d.). Stranka je prvo organizovana u Hrvatskoj, pa se na tom konceptu dalje razvijala u BiH. U političkom programu ove stranke dominiralo je opredjeljenje za očuvanje Jugoslavije kao federativne države i ravnopravnost Srba sa Muslimanima (Bošnjacima) i Hrvatima na prostoru

---

⁴¹Zabranjeno je udruživanje na osnovu nacionalne i vjerske pripadnosti, osim u skladu sa zakonom kojim se utvrđuje pravni položaj vjerskih zajednica” (Zakon o udruživanju građana, član 4, stav 2).

Bosne i Hercegovine. Za prvog SDS-a predsjednika je izabran Radovan Karadžić. Na izborima 1990. godine su osvojili 72 mandata u Skupštini SRBiH. To znači da su u Vijeću građana osvojili 34 mandata, a u Vijeću opština 38. Srpska demokratska stranka je najveću podršku dobila u Banjoj Luci i Doboju.

Hrvatska demokratska zajednica je osnovana 18. avgusta 1990. godina, u Sarajevu. Oko ove stranke se okupio korpus hrvatskog naroda u BiH. Inicijalni govor na osnivačkom Saboru održao je Davor Perinović, koji je dao podršku teritorijalnom suverenitetu BiH i naveo da je ona i država hrvatskog naroda. U svom izlaganju naveo je da „HDZ BiH "nije ničija filijala", te da politiku u BiH trebaju voditi Bosanci“ (Knežević, 2015:324). Na prvim višestranačkim izborima HDZ je postao parlamentarna stranka, osvojili su u Vijeću građana 16% od ukupnog procenta, odnosno 21 mandat. U Vijeću opština osvojili su 20,9% ili 23 mandata. Ukupan broj mandata za HDZ jeste 44. Najveće povjerenje HDZ-u je ukazano u izbornoj jedinici Mostar.

Vladajući savez komunista Bosne i Hercegovine se reformisao u cilju prilagođavanja novom višepartijskom sistemu. U izbornoj godini, 17. maja 1990. godine promijenjeno je ime partije u „Savez komunista Bosne i Hercegovine-Stranka demokratskih promjena“, iz amblema partije je izbačena petokraka. Program partije je modifikovan i dopunjen vrijednostima socijaldemokratije, tržišne privrede i demokratskog političkog sistema. U ovu grupu još spadaju Demokratski socijalistički savez i Liberalna politička partija.

Savez reformskih snaga Jugoslavije je osnovan 29. jula 1990. godine od strane državne izvršne vlasti gdje je osnivač partije bio Ante Marković koji je tada vršio dužnost premijera jugoslovenske vlade. Osnovni elementi političkog programa bilo je očuvanje Jugoslavije na osnovama tržišne privrede i ekonomskog sistema, pa se uslovno može nazvati „ekonomska partija“. Osnivanje novih političkih partija, posebno nacionalnih, imalo je svoju osnovu u važećem ustavu Bosne i Hercegovine, jer ako su tri naroda Srbi, Bošnjaci i Hrvati državotvorni tada imaju i pravo da se izraze kroz posebne nacionalne političke partije. Uvođenjem višepartijskog sistema radikalno je izmijenjen politički sistem što se iskazalo kroz rezultate prvih višestranačkih izbora. Na prvim višestranačkim izborima održanim 18. novembra 1990. godine pobijedile su tri novoosnovane nacionalne političke partije (SDA, SDS i HDZ) gdje su dobile podršku od ukupno 85% biračkog tijela. Savez komunista kao vladajuća partija u dotadašnjem jednopartijskom izbornom sistemu je izgubila izbore i ostala u opoziciji. Radikalne promjene u izbornom sistemu (prelaz sa jednopartijskog na višepartijski) imale su za posljedicu iste takve

promjene i u političkom sistemu i organizaciji vlasti u Bosni i Hercegovini. Ustavne promjene iz jula 1990 godine sadržavale su potencijale kako za pozitivne tako i za negativne državno-političke procese, a od novouspostavljenih vladajućih političkih elita zavisilo je kako će se ovi procesi dalje razvijati. Bez obzira na to osnovna determinanta koja je uticala na državno pitanje Bosne i Hercegovine bila je disolucija, secesija ili „razbijanje“ Jugoslavije (različite su teorije i različiti su interesi koji su određivali ove teorije). U svakom slučaju Jugoslavija je prestala postojati kao država i priznati međunarodni subjekt i nastala je nova realnost gdje su dotadašnje republike kao federalne jedinice iznova definisale svoj status kao posebne države ili kao dio novostvorene države.

Ustavnim promjenama u Bosni i Hercegovini (juli 1990. godine) narušen je ustavni temelj ove republike koji se sastojao u zajedničkoj suverenosti i ravnopravnoj konstitutivnosti tri naroda (Srbi-Muslimani-Hrvati). Ustavnim amandmanom preferiran je princip suverenosti države i građana, a suverenost tri naroda definisana je kao sekundarna kategorija. Navedenim ustavnim promjenama destabilizovana je državna vlast i ustavni poredak s jedne, a sa druge strane nestajala je Jugoslavija kao stabilizujući okvir Bosne i Hercegovine. Djelovanjem unutrašnje i spoljne nestabilnosti pogoršani su međunacionalni odnosi tri naroda čime su postojeći ustavni poredak i politički sistem postali neodrživi. Ubjedljivom izbornom pobjedom nacionalnih stranaka narušen je koncept socijalističkog građanskog društva, a obnovljen je koncept višetničnog društva u Bosni i Hercegovini. Nakon izbora nacionalni predstavnici su formirali vlast, pa se ostvarivanje vitalnih nacionalnih ciljeva počelo prelamati kroz funkcionisanje državne vlasti posebno kroz Skupštinu Bosne i Hercegovine. Predstavnici Srba su zastupali ciljeve da Bosna i Hercegovina ostane u sastavu federativne Jugoslavije, predstavnici Muslimana (Bošnjaka) su bili za nezavisnu državu Bosnu i Hercegovinu na principu građanske suverenosti, a predstavnici Hrvata su bili za nezavisnu državu Bosnu i Hercegovinu, ali sa izmijenjenom decentralizovanom državnom organizacijom. „1. nezavisnost Bosne i Hercegovine sa nepromjenjivim unutrašnjim uređenjem (muslimansko-bošnjačka), 2. ostanak u sastavu krnje Jugoslavije cijele ili barem dijela BiH (srpska) i 3. izlazak iz Jugoslavije i promjena uređenja BiH u skladu sa novonastalom činjenicom državne nezavisnosti i izrazitog etnonacionalnog pluralizma (hrvatska)“ (Vujkoje, Sitarski, 2016:25). Vitalni nacionalni interesi pojedinih naroda bili su legitimni, ali istovremeno i protivrječni, jer je ostvarivanje interesa

jednog naroda ugrožavalo nacionalne interese drugog naroda i protivrječenost nacionalnog i državnog došla je punog izražaja tokom 1991. godine.

Osamostaljivanje Slovenije i Hrvatske kao bivših jugoslovenskih republika negativno je uticalo i na situaciju u Bosni i Hercegovini posebno ustavne izmjene u Hrvatskoj. U „izvorišnim osnovama“ definisano je da je.....“Hrvatska nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika drugih naroda i manjina: Srba, Muslimana, Slovaka, Čeha...” (Narodne Novine, broj 1092). Pojam izvorišne osnove je naveden na mjesto Preambule ustava, ali ovaj pojam je širi od Preambule i ima suštinsko značenje, jer podrazumijeva sistem vrijednosti i principa iz kojih „izvire“ ustav i ustavne norme su navedene u okvirima „izvorišne osnove“ što znači da norme ne mogu imati suštinskog odstupanje od ove osnove.

Ustavne izmjene u Hrvatskoj iz decembra 1990. godine imale su negativan uticaj na položaj srpskog naroda u Hrvatskoj što je opet negativno uticalo na mnjenje u srpskom narodu u Bosni i Hercegovini. Ustavnim promjenama Srbi u Hrvatskoj izgubili status ravnopravnog konstitutivnog naroda koji su imali od osnivanja Republike Hrvatske (zasjedanje ZAVNOH-a, Otočac 1944. godine) i oni su svoja konstitutivna prava počeli da iskazuju separatno izvan institucija Hrvatske. U navedenim okolnostima srpski predstavnici su na područjima gdje su bili kompaktna većina osnovali Srpske autonomne oblasti kao oblik autonomije (SAO Krajina, SAO Zapadna Slavonija i SAO Istočna Slavonija, Baranja i Srem). Srpski predstavnici u Bosni i Hercegovini su takođe počeli osnivati svoje autonomne oblasti. Ove oblasti su nastajale su kroz dvije faze, prvo kao zajednice opština, a onda kao srpske autonomne oblasti i regije (Nešković, 2013:135). Važećim Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je određeno članom 119. da „opštine međusobno sarađuju na načelima dobrovoljnosti, i solidarnosti, udružuju sredstva i osnivaju zajedničke organe, organizacije i službe za obavljanje poslova od zajedničkog interesa i za zadovoljavanje zajedničkih potreba i mogu se udruživati u gradske ili regionalne zajednice” (Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, član 199). Ustavom BiH (članom 275) je ponuđeno slično rješenje „Opštine koje su prostorno i ekonomski međusobno povezane, mogu se, radi racionalnijeg i efikasnijeg ostvarivanja zajedničkih interesa i potreba radnih ljudi i građana i usklađivanja društveno-ekonomskog razvoja, udruživati u zajednice opština” (Nešković, 2013:135). Na osnovu ovih ustavnih rješenja krenulo se u stvaranje opština koje imaju većinsko srpsko stanovništvo. Tamo gdje srpsko stanovništvo nije bilo u većini, odvajali su se dijelovi gdje su naseljeni Srbi. Postupno su se opštine sa većinskim

srpskim stanovništvom mijenjale u autonomne oblasti. Stvorena je Bosanska krajina, koja je malo kasnije preimenovana u Autonomnu regiju Krajina, zatim Srpska autonomna oblast Romanija, Srpska autonomna oblast Stara Hercegovina, Srpska autonomna oblast Birač i Zajednica opština Sjeverna Bosna Srpska autonomna oblast Semberija i Majevisa (Nešković, 2013:135). Osnovni cilj stvaranja opština i regija bio je da se očuva jedinstvo Jugoslavije, obzirom da su u tom periodu savezne republike u okviru Jugoslavije krenule u disoluciju. Srbi većinski su htjeli da nastave da žive u sastavu Savezne Republike Jugoslavije, a Muslimani (Bošnjaci) i Hrvati su željeli da Bosna i Hercegovina bude nezavisna država. Muslimani (Bošnjaci) su preferirali princip građanske suverenosti i unitarnog uređenja države, a Hrvati su preferirali nacionalnu suverenost i decentralizovani oblik državnog uređenja. Na navedenoj osnovi nastali su procesi jednostrane konstitutivnosti gdje su predstavnici tri naroda donosili svoja konstitutivna akta koja su međusobno bila u protivrječnosti.

Na Sjednici Skupštine BiH 14. oktobra 1991. godine usvojen je memorandum, Pismo o namjerama, a donesen je preglasavanjem srpskog naroda. Poslanici iz reda srpskog naroda, nakon što su shvatili da je namjera usvajanje ovog akta su napustili zasjedanje. Dokument koji je usvojen, na način gdje nisu uvaženi stavovi svih naroda, je u svojoj suštini zaustavio rad predstavnika BiH u sjednicama Skupštine i Predsjedništva SFRJ. U prvoj tački se navodi da su izmjenjeni ustavi drugih saveznih republika, a samim tim i dotadašnja struktura Jugoslavije, kao i činjenično stanje. Zatim, Skupština SR BiH se poziva na usvojeni Amandman LX na Ustav kao faktičko i pravno stanje. Muslimani i Hrvati u Skupštini BiH su na osnovu toga smatrali da se Memorandum može donijeti bez Srba na sjednici. Druga tačka definiše budući odnos prema zajedničkim institucijama, Skupštini i predsjedništvu SFRJ, odnosno predstavnici BiH neće učestvovati u radu ukoliko ne budu i predstavnici svih drugih saveznih republika i autonomnih pokrajina: Isto tako, odluke koje se budu donosile, bez ispunjenog prethodnog uslova, neće biti obavezujuće na teritoriji SR BiH. Jedan od značajnijih dijelova ovog dokumenta jeste treća tačka, koja se bavi pitanjem eventualnog budućeg raspleta situacije. „BiH neće prihvatiti nikakvo ustavno rješenje buduće jugoslovenske zajednice u kojoj ne bi istovremeno bile i Srbija i Hrvatska. U budućoj integraciji ma kakva ona bila Bosna i Hercegovina treba da bude sa Srbijom i Hrvatskom povezana na isti način“ (Pismo o namjerama, Službeni list SR Bosne i Hercegovine, broj 32/91). Zanimljivo je još to što je u ovom aktu navedeno da odražava stavove većine poslanika, iako srpski poslanici nisu učestvovali u radu Skupštine kad je donesen ovaj dokument.

Tačka pet navodi da „stavovi izneseni u ovom memorandumu izražavaju volju većine poslanika ove skupštine i kao takvi političku volju većine građana BiH, te predstavljaju obavezujući osnov za ponašanje državnih i političkih organa Republike“ (Pismo o namjerama Službeni list SR Bosne i Hercegovine, broj 32/91). Platforma o položaju Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj državnoj zajednici je donesena na istom zasjedanju kao i Pismo o namjerama. Ova platforma je usvojena bez predstavnika srpskog korpusa, nisu prisustvovali poslanici SDS-a i SPO. Dokumentom je definisano da „će se razvijati kao građanska republika, u kojoj je u skladu s normama pravne države i u skladu s međunarodnim normama i dokumentima osigurano poštovanje svih ljudskih prava i sloboda svih građana bez obzira na nacionalnu, vjersku i političku pripadnost“ (Platforma o položaju Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj državnoj zajednici, Službeni list SR Bosne i Hercegovine, broj 32/91). Dalje se citiraju dijelovi amandmana LX i LXII. Amandman LX definiše nacionalnu strukturu stanovništva u BiH. Kaže se da je „Republika Bosna i Hercegovina je demokratska suverena država ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine - Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive“ (Amandman LX). Iako je navedeno da je BiH sastavljena od muslimanskog, srpskog i hrvatskog korpusa u praksi su se dešavale situacije u kojima su u potpunosti bili isključeni predstavnici jednog naroda. U slučaju donošenja Pisma o namjerama i Platforme o položaju Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj državi nije vođeno računa o srpskom nacionalnom interesu niti su srpski poslanici učestvovali u radu Skupštine kad su usvajana dokumenta. Drugi amandman na koji je naveden tiče se teritorije BiH. I ovdje se navodi da će se promjene oko teritorije desiti samo u slučaju volje građana cijele BiH. „Teritorij Republike Bosne i Hercegovine je jedinstven i nedjeljiv. Granice Republike mogu se mijenjati odlukom Skupštine Republike Bosne i Hercegovine samo u skladu s voljom građana cijele Republike, izraženom njihovim prethodnim izjašnjavanjem putem referenduma, ako se za mijenjanje izjasni najmanje dvije trećine ukupnog broja birača“ (Amandman LXI). Ova dva usvojena dokumenta su, bez obzira na to što se u njima poziva na ravnopravnost naroda, usvojeni bez učešća svih predstavnika navedenih naroda. Takođe, dominantna je matrica „jedan čovjek – jedan glas“ koja se u praksi dokazala preglasavanjem srpskog nacionalnog korpusa, a doveli su do usvajanja nepovoljnih dokumenata po srpski nacionalni interes.

Kao odgovor na preglasavanja koja su se desila u Skupštini BiH poslanici SDS-a i SPO su donijeli 14. oktobra 1991. godine Odluku o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i

Hercegovini. U uvodnom dijelu akta navedeno je da „kao legitimni predstavnici srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, na osnovu ustavom utvrđenog prava na samoopredjeljenje, uključujući i pravo na otcjepljenje” donose ovu Odluku (Odluka o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, broj 1/1992). Skupština je navedenom Odlukom određena kao „najviši predstavnički i zakonodavni organ srpskog narod u Bosni i Hercegovini“ (Član 1). Poslanici su na osnovu izbornog legitimiteta krenuli u stvaranje tijela u kojem će biti predstavljeni interesi srpskog naroda. Takođe, ostavljeno je prostora za sve ostale poslanike srpske nacionalnosti, ukoliko to žele, da pristupe Skupštini srpskog naroda. Navedeno je i to da će poslanici bez obzira na osnivanje novog tijela učestvovati u radu Skupštine BiH, ukoliko usvajana akta ne budu štetna za srpski narod. „Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini priznaje važnost akata Skupštine Bosne i Hercegovine, koja nisu u suprotnosti sa interesima srpskog naroda” (Član 5). Odmah nakon osnivanja Skupštine srpskog naroda u BiH usvojena je Odluka o ostajanju srpskog naroda Bosne i Hercegovine u zajedničkoj državi Jugoslaviji⁴². Predviđeno je da će se srpski narod izjasniti o budućem statusu u Jugoslaviji na plebiscitu, a ukoliko BiH istupi iz Jugoslavije srpske jedinice je neće pratiti. Izjašnjavanje je organizovano 09. i 10. novembra 1991. godine, a pitanja su glasila: „Da li ste saglasni da srpski narod ostane u zajedničkoj državi Jugoslaviji?” i „Da li se izjašnjavate da BiH kao ravnopravna republika ostane u sastavu zajedničke države Jugoslavije?” (Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 1/1992). Održani plebiscit je potvrdio većinsku privrženost Srba za ostanak u Jugoslaviji, a takođe i jasnu određenost da BiH ostane u njezinom sastavu.⁴³

Republika srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je proglašena 9. januara 1992. godine Deklaracijom o proglašenju na zasjedanju skupštine srpskog naroda. Preambula Deklaracije

---

⁴² „Srpski narod u Bosni i Hercegovini na osnovu prava na samoopredjeljenje...ostaje u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom, Zapadnim Sremom, te drugima koji se za taj ostanak izjasne” (član 1).

⁴³ U novembru 1991. godine i hrvatski narod u BiH donio je Odluku o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg – Bosne. Odlukom su definisali da „Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosna čine područja općina: Jajce, Kreševo, Busovača, Vitez, Novi Travnik, Travnik, Kiseljak, Fojnica, Skender Vakuf (Dobratići), Kakanj, Vareš, Kotor Varoš, Tomislavgrad, Livno, Kupres, Bugojno, Gornji Vakuf, Prozor, Konjic, Jablanica, Posušje, Mostar, Široki Brijeg, Grude, Ljubuški, Čitluk, Čapljina, Neum, Stolac, Trebinje (Ravno)” (Odluka o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, član 2, iz Tuđman, Bilić, 2005:37). Ovim dokumentom je za sjedište teritorijalne jedinice odabran Mostar (Odluka o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, član 3), a navedeno je da će ova zajednica poštovati vlast BiH (član 5), kao i da će poštovati sva međunarodna akta (član 6).

definiše da „Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, kao legitimni, slobodno i demokratski izabrani predstavnik i zaštitnik njegovih prava i interesa, ostvarujući njegovu plebiscitom izraženu volju i na njoj zasnovanu svoju odluku da se pristupi formiranju Republike srpske Bosne i Hercegovine, na zasjedanju održanom 9. januara 1992. godine donosi” (Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 2/1992). Teritorija koju će pokrivati Republika srpskog naroda u Bosni i Hercegovini nije egzaktno navedena. U tom smislu član 3 kaže „Teritorijalno razgraničenje sa političkim zajednicama drugih naroda, Bosne i Hercegovine, kao i razrješavanje ostalih međusobnih prava i obaveza, izvršiće se mirnim putem i dogovorno, uz uvažavanje etničkih, istorijskih, pravnih, kulturnih, ekonomskih, geografskih, komunikacijskih i drugih bitnih kriterija i uz poštovanje principa i pravila međunarodnog prava” (Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 2/1992). Takođe, predviđeno je usvajanje ustava kojim će se urediti „osnove društvenog, političkog i državnog sistema Republike”, ovim dokumentom će se “garantovati puna ravnopravnost i jednakost pred zakonom naroda i građana i zaštita od bilo kog oblika diskriminacije (Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 2/1992, član 4). 28.02.1992. godine donesen je i Ustav. Njime su definisani svi osnovno aspekti uređenja Republike srpskog naroda u BiH. U drugom članu Ustava navodi se da podrazumijeva „područje srpskih etničkih cjelina, a republika je određena kao „država srpskog naroda“, treći član definiše položaj u odnosu na SFRJ „Republika.... nalazi u sastavu savezne države Jugoslavije” (Nešković, 2013:150).⁴⁴

Dok je srpski narod pokušavao da artikuliše svoje nacionalne interese, izbjegavajući uspostavljanje hegemonije jednog naroda i konstantno preglasavanje, u Skupštini BiH je usvojena Odluka o raspisivanju referenduma o nezavisnosti BiH. Ova Odluka je usvojena bez glasanja predstavnika srpskog naroda, jer su poslanici SDS-a napustili sjednicu kad su shvatili da njihov stav neće biti uvažen prilikom glasanja, odnosno matematičkim proračunom će opet biti preglasani. Bez obzira na tu činjenicu Skupština je nastavila zasjedanje i donesena je Odluka. Planirano je da se referendum održi 29. februara i 01. marta 1992. godine. Referendumsko

---

⁴⁴ Prethodno usvojenom Deklaracijom i Ustavom iskazana je jasna namjera i želja srpskog naroda da ostane dio Jugoslavije, zajedno sa Srbijom. Srpski narod je i na prethodno održanom plebiscitu iskazao jasnu namjeru da ostane uz Srbiju, u bilo kojem državnom obliku. Savezna Republika Jugoslavija je stvorena 27. aprila 1992. godine, sastavljena je od Republike Srbije i Republike Crne Gore, a prema ustavnom rješenju nova država je nastavila pravni kontinuitet SFRJ (Krnetić, 2019:148). Srbi iz Bosne i Hercegovine bez obzira na prethodno nedvosmisleno izražene stavove nisu ušli u sastav nove državne zajednice. Ostavljeni su van granica SRJ, jer „politički ciljevi Srba iz Srbije i Srba iz Bosne i Hrvatske, iskazani kroz državna i nacionalna rukovodstva, nisu bili identični“ (Nešković, 2013:143).

pitanje je glasilo „Jeste li za suverenu i nezavisnu državu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana i naroda Bosne i Hercegovine, Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?“. Prema zvaničnim rezultatima referendumu izašlo je 64,30% upisanih birača, za je glasalo 99,44% od ukupnog broja, protiv 0,29,% i 0,25% je bilo nevažećih listića (Službeni list RBiH, 7/1992). Na ovaj referendum nisu izašli glasači srpskog nacionalnog korpusa. Izjašnjavala su se druga dva naroda u BiH. Srpski narod je već imao organizovano izjašnjavanje na ovu temu. „Broj izašlih građana na referendum bio je sličan ukupnom broju Hrvata i Muslimana po popisu stanovništva iz 1991. godine (Muslimana 43,67% i Hrvata 17,32, ukupno 75,04%) (Nešković, 2013:152).

7.3 Internacionalizacija državnog pitanja Bosne i Hercegovine

Od momenta nastanka krize u BiH i zaoštavanja odnosa primjetna je jako prisustvo međunarodne zajednice. Kreirani su različiti dokumenti u sklopu mirovnih pregovora koji bi doveli do okončanja sukoba u BiH. Održana je jedna konferencija Evropske zajednice u Hagu 03.09.1991. septembra, ovdje su donesena tri principa za rješavanje krize: „a) granice se ne mogu mijenjati silom i jednostranim aktima (misli se na republičke granice); b) ljudska prava u republikama moraju biti osigurana i zaštićena bez diskriminacije i c) uvažavanje svih legitimnih interesa i ciljeva” (Nešković, 2013:154). Sljedeća konferencija je održana 07.09.1991. godine, prisutni su bili predsjednik Slovenije Milan Kučan, predsjednik Hrvatske Franjo Tuđman, kao i ostali predstavnici jugoslovenskih država, a u organizaciji britanskog diplomate Pitera Karingtona. Na ovom sastanku su se mogli čuti različiti stavovi i interesi. Slovenija i Hrvatska su zagovarale svoju samostalnost, ovome se snažno protivio Slobodan Milošević, koji je tad bio predsjednik Srbije. Slovenija i Hrvatska su u momentu pregovora već bile proglasile nezavisnost, koju su nastojale i da sačuvaju. Alija Izetbegović se zalagao da je Jugoslavija moguća samo u formi konfederacije. Sastanci u ovom format su trajali do novembra, a izrodili su plan lorda Karingtona za Jugoslaviju (Janković, 2021). U svojoj suštini ovaj vid rada je bio usmjeren na mirno rješavanje krize u Jugoslaviji, koji bi spriječio rat na ovom prostoru. Već 04. oktobra 1991. godine ponuđen je dokument „Okvirni plan za rješavanje jugoslovenske krize“. Ovaj dokument se temeljio na sljedećim principima: „-suverene i nezavisne republike s međunarodnim subjektivitetom za one koje to žele; slobodno udruživanje republika s

međunarodnim subjektivitetom koje to žele; opšti sporazum i definisanje zaštitnih mehanizama za zaštitu ljudskih prava; specijalni status za pojedinih grupe i oblasti; prihvatanje evropskog angažovanja i posredovanja; međunarodno priznanje republika koje to žele u okviru postojećih republičkih granica!” (Nešković, 2013:155). Konferencijom koja se održala 18. oktobra 1991. godine su takođe predviđena određena rješenja za rješavanje krize u Jugoslaviji. Lord Karington je predložio da se na sljedećim principima rješava sporno pitanje: „poštovanje prava čovjeka i etničkih i nacionalnih grupa u svim republikama bez diskriminacije; saradnja republika u ekonomiji, spoljnoj politici, bezbjednosti, pravosuđu; republike koje to žele mogu postati nezavisne i suverene sa međunarodnim subjektivitetom; republike koje žele mogu da formiraju novu državnu asocijaciju s međunarodnim subjektivitetom; prihvatanje evropskog angažovanja gdje je to potrebno” (Nešković, 2013:155). Mirovna konferencija o Jugoslaviji je bila u svojoj suštini Arbitražna komisija. Formirana je od strane Savjeta ministara Evropske ekonomske zajednice 1991. godine. Ova Komisija je bila sastavljena od pravnih eksperata, a najpoznatija je po imenu Badinterova komisija (po uglednom francuskom pravniku Robertu Badinteru koji je njom predsjedavao). U toku rada ova komisija je dala deset mišljenja. U Mišljenju broj 1 Arbitražna komisija je protumačila da je „SFRJ u procesu raspada; da je na republikama da riješe one probleme državne sukcesije koji mogu proizići iz ovog procesa u skladu sa principima i pravilima međunarodnog prava uz posebnu pažnju prema ljudskim pravima i pravima naroda i manjina; da je na onim republikama koje to žele da zajednički djeluju na stvaranju nove asocijacije koja bi imala demokratske institucije po njihovom izboru“ (Mišljenje broj 1, Rezolucije Saveta bezbjednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji). internacionalizovala, jer domaći subjekti nisu mogli da postignu održivo rješenje.

Evropska zajednica je u drugoj polovini 1991. godine formirala *Konferenciju o Jugoslaviji* kao oblik dobrih usluga i posredovanja u razrješenju jugoslovenske državne krize (Lord Karington predsjedavajući). U okviru Konferencije formirana je ekspertska grupa sastavljena od predsjednika ustavnih sudova Njemačke, Italije, Belgije, Španije i Francuske („Badinterova komisija“ nazvana po Robertu Badinteru koji je predsjedavao ovom komisijom). Ova ekspertska grupa davala je stručna mišljenja Konferenciji o bitnim pitanjima državne krize u Jugoslaviji. Predstavnici republika su iznosili protivrječne stavove u toku rada Konferencije (zajedanja u periodu od avgusta do decembra 1991. godine). Od šest republika, kao federalnih jedinica, tri i po su bile za izlazak iz Jugoslavije i formiranje posebnih nezavisnih država

(Slovenija, Hrvatska, Makedonija i dio Bosne i Hercegovine- Hrvati i Muslimani Bošnjaci). Dvije i po republike su bile za opstanak Jugoslavije (Srbija, Crna Gora i dio Bosne i Hercegovine- Srbi). Badinterova komisija je u decembru 1991 i januaru 1992. godine iznijela svoja Mišljenja o razrješenju jugoslovenske krize. Od ukupno deset Mišljenja za našu temu su najbitnija četiri. Mišljenje 1. „*Jugoslavija je u disoluciji* ..“. Republike koje izlaze iz Jugoslavije ne vrše secesiju nego se zajednička država raspala, pa republike nastavljaju svoje postojanje kao nezavisne države i ravnopravne su u sukcesiji bivše zajedničke države“ (Mišljenje broj 1, Rezolucije Saveta bezbjednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji). Mišljenje 2: „Pravo na samoopredjeljenja naroda ne može dovesti do promjena granica...“, Ovo je bio odgovor na pitanje: Da li srpsko stanovništvo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kao jedan od konstitutivnih naroda Jugoslavije ima pravo na samoopredjeljenje“? (Mišljenje broj 2, Rezolucije Saveta bezbjednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji). Prema ovome Mišljenju suverenost srpskog naroda mogla se izražavati u okvirima republičkih granica Hrvatske i Bosne i Hercegovine što je bila potvrda da Badinterova komisija u svome tumačenju preferira državotvornost republika u odnosu na državotvornost naroda- nacija. Ovakav stav Komisije potvrđuje i Mišljenje 3. po kome se „granice između republika mogu mijenjati samo sporazumom, a ako takvih dogovora ne bude granice ostaju kakve su bile- uti possidetis iuris“ (Mišljenje broj 3, Rezolucije Saveta bezbjednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji). Savjet ministara Evropske zajednice u decembru 1991. godine, u okviru Konferencije o Jugoslaviji, usvojio je Deklaraciju o Jugoslaviji i Deklaraciju o priznanju novih država u Istočnoj Evropi i Sovjetskom savezu. Prema navedenim dokumentima republike kao federalne jedinice Jugoslavije mogle su zatražiti priznanje da budu nezavisne države ukoliko ispunjavaju određene kriterije. Bosna i Hercegovina je uputila zahtjev za priznanje, ali sa problematičnim legitimitetom, jer srpski predstavnici nisu bili za nezavisnost Bosne i Hercegovine kao države. Badinterova komisija je utvrdila da je sporan legitimitet zahtjeva za priznanje i u svom Mišljenju 4. iskazala je svoj stav u smislu „da zahtjevi Vlade i Predsjedništva BiH nisu u cjelini legalni i opravdani, ali da se to može ostvariti ako bi se organizovao referendum da se građani izjasne o ovome pitanju“ (Mišljenje broj 4, Rezolucije Saveta bezbjednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji). Konferencija je od početka uvažavala princip suverenosti naroda - nacije ali je preferirala suverenost republika kao federalnih jedinica što je imalo za posljedicu nepromjenjivost postojećih republičkih granica. Za poziciju srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, a i u Hrvatskoj, navedeni stav Konferencije o Jugoslaviji bio je

nepovoljan, jer se suverenost i samoopredjeljenje naroda ograničavala granicama Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

Drugim Mišljenjem 11. januara 1992. godine je razmatrano pitanje koje je Srbija uputila, a ticalo se statusa Srba u BiH. Pitanje je glasilo: „Da li srpsko stanovništvo iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine kao konstitutivan narod Jugoslavije uživa pravo na samoopredjeljenje?” (Mišljenje broj 2, Rezolucije Saveta bezbjednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji). Komisija je razmatrala pitanje samoopredjeljenja u skladu sa postojećim normama međunarodnog prava, koje ne definiše do kraja ovo pravo. Naveli su da se granice mogu mijenjati samo ako postoji eksplicitna saglasnost od zainteresovanih država⁴⁵.

U Mišljenju broj 3 razmatralo se pitanje "Da li unutarnje linije razgraničenja između Hrvatske i Srbije s jedne strane, te Srbije i Bosne i Hercegovine s druge strane, mogu biti smatrane granicama prema međunarodnom javnom pravu?" (Mišljenje broj 3, Rezolucije Saveta bezbjednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji). Po ovom pitanju protumačeno je da će pitanje granica morati biti riješeno u skladu sa određenim kriterijumima. Vanjske granice će svakako biti nepromijenjene u skladu sa Poveljom Ujedinjeni naroda i Deklaracijama o saradnji među državama. Takođe, sve granice koje su ranije bile uspostavljene ostaće odnosno biće u *statusu quo*, a nove će biti uspostavljene prema načelu "*uti possedetis juris*". „Ovaj princip je nastao u južnoj Americi kako bi regulisao odnose između bivših kolonija Španske krune, a sada nezavisnih država (Krnetić, 2017:16). Za ranije uspostavljene granice u slučaju Jugoslavije smatraju se republičke koje su bile definisane Ustavom iz 1974. godine. „U mišljenjima 4, 5, 6. i 7. od 11. januara, Komisija je ocjenjivala da li su pojedine republike ispunile kriterijume iz Opšteg plana za rješenje krize” (Nešković, 2013:159). Ostala Mišljenja (8,9 i 10) su se bavila pitanjima statusa Jugoslavije i sukcesijom. Mišljenje 8 je konstatovalo disoluciju kao činjenično stanje, odnosno Jugoslavija kao država više ne postoji. Mišljenjem 9 se preporučuje da se sve aktivnosti u smislu sukcesije provode u skladu sa međunarodnim pravom. Mišljenjem 10 navodi se da nastala SRJ nije pravni nasljednik prethodne države i da ima status kao i sve ostale države

---

⁴⁵ Prema zaključcima Arbitražne komisije određeno je da: „srpsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj ima pravo da uživa sva prava priznata manjinama i etničkim grupama međunarodnim pravom i odredbama Nacrta konvencije konferencije za mir u Jugoslaviji od 4. novembra 1991. godine na čije su se sprovođenje obavezale republike Bosna i Hercegovina i Hrvatska; te republike moraju da obezbijede pripadnicima tih manjina i tih etničkih grupa sva prava čovjeka i osnovne slobode priznate međunarodnim pravom, uključujući i, u slučaju potrebe, pravo na nacionalno opredjeljenje (Mišljenje broj 2, Rezolucije Saveta bezbjednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji).

koje su nastale u ovom procesu. „Tumačenjem Arbitražne komisije definisani su datumi od kada su pojedine republike sukcesori bivše jugoslovenske države: Slovenija i Hrvatska od 8. oktobra 1991. godine, Makedonija od 17. decembra 1991. godine, Bosna i Hercegovina od 3. marta 1992. godine i Savezna Republika Jugoslavija od 27. aprila 1992. godine“ (Hasić, 2013:97).

Mirovna konferencija je dala određene preporuke za budući pravac novonastalih država u smislu poštovanja međunarodnog prava. Utrošen je veliki napor da se prevaziđe novonastala kriza. Opet, Bosna i Hercegovina je imala najviše poteškoća obzirom da je trebalo pomiriti i uvažiti zahtjeve tri etnička naroda. Svojevrsni raspad se dešavao i u okviru BiH. Svaki od naroda je formirao svoju etničku cjelinu. Bilo kakva izmjena postojećeg stanja zahtijevala je dogovor između ova tri naroda. Rad Međunarodne komisije je bio utemeljen na dva osnovna principa za BiH: „1. Bosna i Hercegovina je međunarodni subjekt kao nezavisna država sa zagaranovanim teritorijalnim i državnim integritetom. Ovim principom onemogućena je podjela i raspad države. 2. Unutrašnje državno uređenje Bosne i Hercegovine treba promijeniti i umjesto unitarnog uvesti i decentralizovano uređenje, poštujući zajedničku suverenost i ravnopravnu državotvornost tri naroda“ (Nešković, 2013:161).

Od strane međunarodne zajednice bio je niz ponuđenih aranžmana da se prevaziđe kriza u BiH. Prvi od aranžmana je Kutiljerov plan⁴⁶, nazvan po tadašnjem predsjedniku portugalske vlade, a nastao je u okviru rada Konferencije o Jugoslaviji. Poslije ovog neuspješnog pokušaja u okviru Konferencije o Jugoslaviji je nastavljen rad na mirovnom planu koji bi donio stabilnost za BiH. Sljedeći pokušaj za pronalaženje adekvatnog modela je bio u Vens – Ovenovom⁴⁷

---

⁴⁶ U toku izrade ovog plana pregovaralo se sa nacionalnim strankama, onima koje su dobile najveći broj glasova po etničkom ključu, odnosno sa Srpskom demokratskom strankom, Strankom demokratske akcije i Hrvatskom demokratskom zajednicom. Plan se razvijao u periodu od februara do avgusta 1992. godine, a obavljeno je pet krugova pregovora. Zamišljeno je da buduće uređenje BiH bude decentralizovano na principu podjeljenih teritorijalnih cjelina prema etničkom ključu. U drugom krugu su usaglašena „tri osnovna principa: 1) Bosna i Hercegovina biće nezavisna država u okviru postojećih granica; 2) unutrašnje uređenje države biće entitetsko na etničkoj osnovi i 3) pregovori će biti nastavljeni uz posredovanje Evropske zajednice“ (Nešković, 2013:162). Definisani su i dokument „Izjava o načelima za novo ustavno ustrojstvo Bosne i Hercegovine“ kojim su određeni svi važniji aspekti za buduće funkcionisanje. Ovaj prvi plan bio je podijeljen na dva osnovna aspekta teritorijalni i ustavni, a planovi koji su kasnije uslijedili su imali sličnu strukturu. Plan je u svojoj suštini sadržavao principe „federativno uređenje s izvornom suverenosti nacija u konstitutivnim jedinicama i zajedničkom izvedenom suverenosti na nivou savezne države“ (Nešković, 2013:166). Dokument je potpisan od strane predstavnika sva tri naroda, ali je neposredno poslije muslimanski predstavnik povukao potpis i plan je propao.

⁴⁷ Na planu je rađeno u periodu od januara do marta 1993. godine, sam tekst je definisan u četiri odjeljka. „Sporazum o Bosni i Hercegovini koji je obuhvatao ustavno uređenje i organizaciju državne vlasti – prvi

mirovnom planu. Iza ovog plana je Evropska zajednica i Organizacija ujedinjenih nacija, za razliku od prethodnog koji je bio podržan samo od strane Evropske zajednice. Nakon neuspjeha ovog plana krenulo se u kreiranje novog mirovnog plana. Sljedeći je bio Owen–Stoltenbergov plan, a rađen je u periodu od juna do decembra 1993. godine. Zainteresovane strane za kreiranje mira su i dalje bile Evropska zajednica i Organizacija ujedinjenih nacija⁴⁸. Zatim je uslijedio „Vašingtonski sporazumu“⁴⁹ kada se uočava veći aktivizam Sjedinjenih Američkih Država. Plan Kontakt grupe⁵⁰ je bio novi aranžman međunarodne arbitraže za uspostavljanje mira u BiH. Radili su u periodu maj–juni 1994 godine, a u svoj prijedlog su inkorporirali i prethodni Vašingtonski sporazum. Nakon ovih uslijedili su Ženevski i Njujorški sporazumi⁵¹. Velikim dijelom su u ova dva sporazuma uvršteni prethodno dogovoreni elementi u radu Kontakt grupe.

Pregovarački proces sukobljenih strana je završen zaključivanjem Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini–Dejtonski sporazum. Navedeni akt je predstavljao

---

dio; 2. sporazum o miru koji se odnosio na prekid neprijateljstava – drugi dio; 3. mapa razgraničenja teritorijalnih provincija – treći dio; 4. sporazum o prelaznim rješenjima koji se odnosio na njegovu primjenu – četvrti dio (Nešković, 2013:167). Ovim dokumentom je predviđena teritorijalna organizacija u 10 provincija, a srpske teritorije nisu bile povezane. Za glavni grad je predviđeno Sarajevo. Narodna skupština Republike Srpske je raspisala referendum o pitanjima Vens – Ovenovog plana, koji je odbijen sa 96% glasova.

⁴⁸ Ovim prijedlogom se predviđao model “od tri konstitutivne republike koja će imati zajedničku vladu ali sa ograničenim ovlašćenjima” (Baza,1993). Prema ovome BiH bi bila koncipirana na konfederalnom modelu. Nakon potpisivanja plana od strane lidera tri naroda u BiH, muslimanski predstavnik (Alija Izetbegović) je povukao svoj potpis. Ovo je objasnio time da nema garanciju da će planirana Unija imati sve tribute države.

⁴⁹ Navedeni prijedlog se sastojao „iz četiri dijela: 1. Prijedlog Ustava Federacije BiH; 2. Okvirni sporazum o uspostavljanju konfederalnih odnosa između Federacije BiH i Republike Hrvatske; 3. Sporazum o pristupanju Federacije Jadranskom moru kroz teritoriju Hrvatske i korišćenje luke Ploče i 4. Sporazum o tranzitu za Hrvatsku kroz teritoriju Federacije u području Neuma” (Nešković, 2013:173-174). Ovaj sporazum je potpisan 18. marta 1994. godine, a značajan je jer je njime definisan, pored postojećeg entiteta srpskog naroda, entitet Federacije, odnosno druga dva naroda. Značajan je i u tome što je Republika Srpska dobila priznanje punopravnog entiteta.

⁵⁰ Grupa je bila sastavljena od predstavnika Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država, Rusije, Francuske i Njemačke. Buduća organizacija BiH bi bila sastavljena na principu dva entiteta, u omjeru 51:49. Prema prijedlogu Kontakt grupe BiH „bi bila unija sa mješavinom konfederalno-federalnih elemenata” (Nešković, 2013:179).

⁵¹ Ženevskim sporazumom su ponuđeni ustavni aranžmani, koji su prihvaćeni od strane tri naroda, susjednih država, kao i od strane država koje su vodile arbitražu. Takođe, Ženevskim ugovorom je utvrđeno da je BiH sastavljena od entiteta. Postajale su težnje srpskog naroda da je entiteti čine BiH, težnja druga dva naroda je bila da će u BiH postojati dva entiteta bez značajnije uloge. Kao kompromisno rješenje je usvojena konstrukcija da je BiH sastavljena od dva entiteta. Njujorški sporazum je uslijedio poslije Ženevskog, kao svojevrsna nadgradnja, tako da su njime usvojeni novi ustavni aranžmani. „Ženevskim i Njujorškim sporazumom ojačana je nadležnost institucija na nivou Bosne i Hercegovine i napušten je model konfederalnog uređenja države“ (Nešković, 2013:180).

sintezu pregovoračkog procesa (koji je počeo 1991. godine) i sadrži nekoliko specifičnosti. Dejtonski sporazum je specifičan po aspektima njegovog parafiranja i potpisivanja. Parafiranje Sporazuma u Dejtonu 21. novembra 1995. godine istovremeno je značilo i njegovo konačno zaključivanje. Prilikom potpisivanja u Parizu 15. decembra 1995. godine nije se mogao mijenjati sadržaj koji je u Dejtonu parafiran i nije bila neophodna ratifikacija da bi Sporazum stupio na snagu. Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine nije mogla ratifikovati Sporazum, jer u vrijeme njegovog parafiranja i potpisivanja Skupština nije ni postojala. Stupanjem na snagu Dejtonskog sporazuma ustanovljena je Parlamentarna skupština u BiH koja je tvorevina ovoga Sporazuma tako da tvorevina nije mogla ratifikovati akt kojim je sama stvorena. Struktura Dejtonskog sporazuma čini ga posebnim i različitim od drugih ustavnih i međunarodnih akata. U jedanaest dijelova sistematizovani su različiti sadržaji kao što su vojna pitanja, međunarodni ugovor između BiH i NATO pakta o bezbjednosnim pitanjima, uloga OSCE u izborima, granice između entiteta, ustav Bosne i Hercegovine, arbitražni sporovi između entiteta, izbjeglice, ljudska prava, nacionalni spomenici, javne korporacije, uloga OUN kroz reformu policije, uloga međunarodne zajednice kroz Visokog predstavnika. Dejtonski sporazum predstavlja cjelinu kroz koju se unutrašnje ustavno i međunarodno pravo, kao i različiti interesi. Elementi iz prethodnih planova su u određenim dijelovima sadržani u Dejtonskom sporazumu. BiH je sastavljena iz dva entiteta, Republike Srpske i Federacije BH. U suštini BH je uspostavljena kao (kon)federalna država.

Slučaj Republike Srpske je specifičan, i načelno značajan za razumjevanje procesa secesije. Naime, na osnovu provedenog plebiscita može se tvrditi da je dominantan većinski stav srpskog naroda u BH da postoji odvojeno od BiH ili kao dio Srbije. S druge strane, srpski narod nije bio teritorijalno homogeno rasprostranjen, već je BH u etničkom smislu bila tzv. „leopardova koža“. Stoga nam prethodno opisana geneza nastanka i artikulacije političkog stava, te njihova verifikacija manje-više u svim mirovnim pregovorima, završno s Dejtonskim, daje vrlo značajno iskustvo na temu „Ko“ problema u kontraktualističkoj teoriji secesije, i uopšte u teorijama secesije.

7.4 Elementi secesije

Iz prethodne geneze jasno je da je volja za samostalnosti srpskog naroda u BH konstanto prisutna od samog početka procesa disolucije Jugoslavije. Veliki broj autora naglašava tu činjenicu i govori o tome da Bosna i Hercegovina „nema unutrašnje priznanje“ (Kasapović, 2005). Čak pojedini pravni eksperti navode da je BiH po svojoj prirodi *sui generis* tvorevina (Dmičić, 2010; Savić, 2019).

Imajuću u vidu genezu nastanka Republike Srpske u procesima disolucije Jugoslavije, te činjenicu da je njeno postojanje unutar BH na neki način iznuđeno manje ili više otvorenom prinudom, nije iznenađenje da su tendencije za secesijom konstantno prisutne. Secesionistički zahtjevi su naročito intenzivirani nakon višegodišnjeg političkog pritiska na Republiku Srpsku koji je imao različite forme: od tzv. „prenosa nadležnosti“ koji se kontinuirano dešavao pod uticajem različitih faktora, a koje su prema DMS pripadale entitetima, „smjena“ demokratski izabranih zvaničnika od strane Visokog predstavnika, itd. Takve prakse i njihova politička interpretacija u javnom prostoru pospješuju secesionističke tendencije. Istraživanja konstantno pokazuju vrlo visok stepen podrške javnog mnjenja politikama osamostaljenja. Gallup Balkan Monitor je sproveo jedno istraživanje baš po ovom pitanju u 2010. godini. Prema njihovim rezultatima čak 87% ispitanika bi podržalo nezavisnost RS od BiH (Gallup Balkan Monitor, 2010). U okviru Republike Srpske postoji velika volja građana za otcjepljenjem, prema istraživanju javnog mnjenja Centra za društvena istraživanja i analize" iz Banjaluke, koje je objavljeno 2015. godine, 54% ispitanika je za samostalnost. Pitanje je bilo „Da li samostalnost Republike Srpske treba da bude politički cilj za budućnost?“ (Nezavisne, 2015). Takođe, tokom obavljanja ovog istog istraživanja postavljeno je i pitanje „Da li podržavate neustavno i nezakonito nametanje zakona od strane visokog predstavnika međunarodne zajednice, a posebno nametnute zakone o Sudu i Tužilaštvu BiH i primjenu njihovih odluka na prostoru Republike Srpske?“ od anketiranih bi izašlo oko 78% na referendum da se održi, a samo njih 6% bi zaokružilo da (Nezavisne, 2015). Razlog ovakvih rezultata istraživanja jeste postojanje konstantne intervencije međunarodne zajednice, u smislu postojanja visokog predstavnika i nametnutih zakonskih rješenja o Sudu i Tužilaštvu BiH, zatim i prenosa nadležnosti koji po Dejtonskom sporazumu treba da budu u okviru entiteta. Kao najčešći argument za secesiju političkih elita u okviru Republike Srpske jesu nefunkcionalni organi koji postoje na nivou BiH.

Takođe, rađeno je još jedno istraživanje javnog mnijenja za kancelariju stalnog koordinatora UN-a, prema ovim rezultatima 55,2% anketiranih građana Republike Srpske je za nezavisnost (Prism Research, 2015: 65). Ove rezultate je koristio i USAID za izvještaje. U izvještaju iz 2017. godine (USAID, 2017: 25-27) je zaključeno da postoji određena težnja naroda u RS za otcjepljenjem, a u izvještaju iz 2018. godine navodi se da „stanovnici RS radije bi vidjeli da je BiH podijeljena na tri nezavisne države, ili da trenutni aranžman ostave nepromijenjen“ (USAID, 2018: 31-32).

Secesionistička retorika u Republici Srpskoj koristi i standardne secesionističke argumente koje možemo vidjeti i u drugim takvim pokretima (Savanović i ostali, 2020: 108). Tako se tvrdi da je Bosna i Hercegovina ekonomski iracionalna

Ipak, treba uočiti neke specifičnosti secesionističkog pokreta u Republici Srpskoj koji ga izdvaja u odnosu na prethodno razmatrane, a na koje su neka novija istraživanja skrenula pažnju (Ker-Lindsay, 2016, Savanović i ostali, 2020). Naime, secesionizam u Republici Srpskoj ostao je na nivou „retorike“ (Savanović i ostali, 2020:105) i zapravo nije dobio institucionalnu formu. Otuda, recimo, u ovom slučaju nemamo adekvatne odluke Ustavnog suda koje bi odredile legitimitet secesionističkog zahtjeva. Secesionizam Republike Srpske je stoga tema prije svega i isključivo političke borbe, a ne pravne.

Analizom dokumenata i rada institucija Republike Srpske upadljivo je da ne postoje zvanična akta koja bi upućivala na otcjepljenje iz Bosne i Hercegovine. Za razliku od Katalonije i Veneta, na primjer, retorika koja upućuje na secesiju, u Republici Srpskoj nije institucionalizovana (Savanović i ostali, 2020: 102-106). Praktično jedini dokument koji u dijelu tretira ovu tematiku jeste „Rezolucija o nepriznavanju jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova i Metohije i opredjeljenjima Republike Srpske“ iz 2008. godine. U samoj rezoluciji se navodi: „Ukoliko veći broj zemalja članica Ujedinjenih nacija, a prije svega Evropske Unije, prizna ovako proglašenu nezavisnost Kosova i Metohije, Narodna skupština smatra da bi time bio uspostavljen nov međunarodni princip i praksa u priznavanju prioriternog prava na samoopredjeljenje, do razdruživanja. U tom slučaju, Narodna Skupština Republike Srpske smatra da ima pravo da stav o svom državnom pravnom statusu utvrdi putem neposrednog izjašnjavanja građana na referendumu. (...) Ako se u institucijama Bosne i Hercegovine ne prihvate dejtonski položaj i ovlašćenja Republike Srpske, te se nastavi pritisak na Republiku Srpsku da se mijenja njen status protivno njenoj volji, ukoliko Bosna i Hercegovina uđe u proces

međunarodnog priznavanja Kosova i Metohije, Republika Srpska će ući u proceduru utvrđivanja svog državnopravnog statusa, na osnovama demokratskog i mirnog rješavanja pitanja i odnosa u Bosni i Hercegovini“ (Narodna skupština Republike Srpske, 2008). Rezolucija kao takva nema obavezujući karakter, ovo je deklarativni dokument. Osim toga, i ovdje je secesionistička „prijetnja“ data kondicionalno – kao odgovor na pritiske.

7.5. Političke partije

Analizom zvaničnih dokumenata političkih stranaka u Republici Srpskoj može se uočiti da je secesionistička retorika nošena gotovo isključivo od strane Stranke nezavisnih socijaldemokrata⁵² i njenog lidera Milorada Dodika (Ker-Lindsay, 2016: 3). Ipak, ovo treba uzeti s određenom dozom rezerve jer neki istraživači ukazuju na specifičnu defanzivnu ili „profilaktičku“ ulogu ove retorike (Savanović i ostali, 2020). Naime, tvrdi se da je ovdje u pitanju politički kontranapad u svrhu zaštite postojećeg statusa Republike Srpske unutar Bosne i Hercegovine, a koji je izložen stalnim napadima. U prilog ovoj tvrdnji navodi se: 1) već pomenuta činjenica neinstitucionalizacije secesionističke „retorike“; 2) odsustvo konkretnih poteza u tom smislu (npr. referenduma o nezavisnosti, kakav je npr. organizovan u Venetu ili Kataloniji); 3) sam trenutak nastanka ove retorike itd.⁵³

Stav koji po našem mišljenju adekvatno anticipira ovu temu je sljedeći: “Secesionistička retorika je u RS prisutna konstantno od samog početka njenog postojanja, a u periodu od 2006. do 2018. je snažno intenzivirana. Pri tome je stav javnosti konstantno ‘Za’, premda se na osnovu dostupnih podataka čini da je intenzitet podrške u tendenciji opadanja. Društveni pokreti koji ovu politiku podržavaju i dalje su minorni i nije formiran jak društveni front koji bi nosio politiku secesije. Separatizam je relativno dobro zasnovan i u mnogome kompatibilan s drugim secesionističkim pokretima. Nije, dakle, nikakav eksces, već slijedi matrice i argumente drugih secesionističkih pokreta kao i njihove politickoteorijske interpretacije. Na političkoj sceni uglavnom je nošen od političke stranke SNSD i njenog lidera Milorada Dodika. Secesionizam

---

⁵² SNSD je 2015. godine usvojio deklaracija “Republika Srpska – slobodna i samostalna budućnost i odgovornost” i tu je predviđena mogućnost secesije (Deklaracija SNSD, 2015: 2).

⁵³ Na osnovu analize „Izveštaja OHR“ moguće je utvrditi da se „secesionistička retorika“ pojavljuje 2006. godine kao odgovor na agresivnu platformu Stranke za BH u pravcu unitarizacije BH (Savanović i ostali, 2020).

nije institucionalizovan i zvanične institucije RS gotovo da ni ne referišu na tu temu. Naprotiv, kako to pokazuju izvještaji RS prema UN, privrženost poštovanju DMS i 'dejtonske' BiH je konstanta i eksplicitno iskazana politička pozicija RS“ (Savanović i dr., 2020: 116).

7.5 Problem secesije, disolucije i samoopredjeljenja naroda u kontekstu Republike Srpske i Bosne i Hercegovine

Samoopredjeljenje naroda je izraz njegove suverenosti u realnim društveno-istorijskim okolnostima. Karakteristike suverenosti u smislu neograničenosti, nezavisnosti, nedjeljivosti i vrhovništva uopšte, su moguće u vrijednosnom sistemu i identitetu naroda. U procesima i realnim okolnostima ostvarivanja suverenih vrijednosti naroda postoje ograničenja, uslovi i faktori koje sprječavaju da se suverenost jednog naroda ostvari. Glavna determinanta koja ograničava ostvarivanje suverenosti jednog naroda je suverenost drugog naroda na područje iste države što nazivamo višetničkim društvom. Koristimo ovaj termin radi ukazivanja na suštinsku razliku između multietničnosti i višetničnosti. Multietničko društvo obuhvata ljude različitog etničkog porijekla na području jedne države gdje se pojedinci ostvaruju kao građani-državljeni. Ljudi različitog porijekla usvajaju građanske vrijednosti kao primarne i tvore zajedničku građansku vrijednost, postaju građanska nacija koja se identifikuje sa državom. Država je okvir građanskog društva i nacije, a ovakva nacija je opet temelj države i održava njenu stabilnost. Različite i specifične etničke vrijednosti se izražavaju u sferama kulture i ljudskih prava, a ne na nivo organizacije i upravljanja državom. Multietničko društvo se politički izražava kroz građansku naciju. Višetničko društvo predstavlja realitet kada na teritoriji jedne države živi više etničkih zajednica koje žele svaka za sebe da u što većoj mjeri realizuju svoju etničnost kroz državnu organizaciju i ustavni sistem. Ovakva etnička zajednica teži da se iskaže kao etnička nacija koja ima krajnji cilj da se ostvari kroz svoju nacionalnu državu, a kada je država jedna tada su međuetnički sukobi logičan izraz. Građanske vrijednosti kroz individualna ljudska prava i slobode postaju sekundarni, a etničke vrijednosti postaju primarna kategorija. Bosna i Hercegovina spada u višetničko društvo i to je istorijsko nasleđe koje utiče na njenu sadašnjost i budućnost. Pokušaji nametanja nove, objedinjujuće vrijednosti za različite etničke zajednice nije uspio niti je ozbiljnije zaživio u realnosti uprkos snazi subjekata koji su pokušavali nametnuti građansku multietničnost. Pokušaj nametanja bošnjaštva kao zajedničke vrijednosti na

prostoru Bosne i Hercegovine nije zaživjelo uprkos ozbiljnim namjerama Austrougarske monarhije u drugoj polovini XIX vijeka.

Takođe, ozbiljan pokušaj nametanja jugoslovenstva kao opšte natkrovljujuće vrijednosti nije prihvaćeno tokom XX vijeka iako se i zajednička država nazivala Jugoslavija. Realne istorijske okolnosti nam potvrđuju da na prostorima bivše Jugoslavije, posebno na prostoru Bosne i Hercegovine nije moguće nametati opšti identitet kojim bi se prevazišli posebni etnički identiteti. Imajući u vidu navedene okolnosti Komunistička partija Jugoslavije je kao vladajući subjekt izmijenila državno unitarno uređenje u federalno. (*Odluke AVNOJ-a novembar 1943. godine*). Protivrječnosti između posebnih etničko-nacionalnih identiteta i opšteg, natkrovljujućeg, jugoslovenskog identiteta završila se u korist etničkog i to je imalo svoj realni izraz u ustavu Jugoslavije iz 1974. godine. Specifičnost Bosne i Hercegovine bila je u tome što, za razliku od drugih republika, nije imala dominantnu državotvornu etničku zajednicu čija bi se volja transformisala u nezavisnu državu. U Sloveniji su brojčano i kulturološki dominirali Slovenci i mogli su da proglase Republiku Sloveniju za nezavisnu državu voljom slovenačke zajednice. Kada na jednom državnom prostiru brojčano i kulturološki dominira jedna etnička zajednica njena dominacija ostaje bez obzira da li će to državno područje biti organizovano kao nacionalna ili kao građanska država. Pojam građanske države postaje relativan ako kod većine njenih stanovnika dominira etnički identitet, jer u formalizmu građanskog društva dominira najbrojnija etnička zajednica i ona svoje interese i vrijednosti nameće kao opšte kroz ustav i pravni sistem države. Hrvatska je imala dominantnu hrvatsku etničku zajednicu ali je posebnost bila u tome što je i manje brojna srpska etnička zajednica imala ustavni status državotvornog-konstitutivnog subjekta. Da bi se ostvarila dominacija kroz nacionalnu ili građansku državu bilo je nužno uskratiti konstitutivna prava srpskoj etničkoj zajednici što je i učinjeno ustavnim izmjenama u Hrvatskoj. (Umjesto ravnopravne konstitutivnosti Srba i Hrvata kao etničkih zajednica, u Ustav Hrvatske 22. decembra 1990. godine uvedena je građanska konstitutivnost naroda- državljana čime je kroz formalno građansko društvo osigurana dominacija Hrvata kao najbrojnije etničke zajednice). Sličan model je pokušala i Srbija da kroz građansko društvo i državno jedinstvo osigura dominaciju Srba, ali ovaj model nije sasvim uspio zbog pobune Albanske etničke zajednice na Kosmetu kao pokrajini Srbije. U Makedoniji su se Makedonci i Albanci dogovorili da u formi konsocijativne i konsenzusne demokratije izbalansiraju građansko i etničko društvo i to je bila povoljna osnova za njihovo državno osamostaljivanje.

Republiku Crnu Goru prožimala je protivrječnost srpskog i crnogorskog identiteta, pa je zbog toga u jedno vrijeme ostala u državnoj zajednici sa Srbijom (Savezna Republika Jugoslavija-Državna zajednica Srbija i Crna Gora). Nakon neuspjelog navedenog državnog organizovanja Crna Gora je nakon referenduma proglasila državnu nezavisnost, ali je problem odnosa srpskog i crnogorskog identiteta ostao i danas (Referendum od 21. maja 2006 godine i proglašenje državne nezavisnosti 3. juna 2006. godine). Bosna i Hercegovina kao republika imala je problem što su tri etničke zajednice- nacije ravnopravno državotvorne-konstitutivne (Muslimani-Bošnjaci, Srbi i Hrvati) što znači da su bile ravnopravne u odlučivanju o državi i da su imale zajedničku suverenost. Suverena volja za Bosnu i Hercegovinu bila je zbir suverenih volja Srba, Bošnjaka i Hrvata. S obzirom na realnost da su suverene volje tri etničke zajednice- nacije bile suprotstavljene o državnom pitanju Bosne i Hercegovine zajednička suverena volja nije se mogla ni iskazati. U navedenim okolnostima etničke zajednice- nacije su iskazivale svoje posebne suverene volje u pogledu državnog statusa i uređenja Bosne i Hercegovine. Srbi su održali plebiscit (novembra 1991. godine) i izrazili svoju legitimnu volju da Bosna i Hercegovina ostane u sastavu Jugoslavije kao federalna jedinica. Bošnjaci i Hrvati su na referendumu- plebiscitu (februar mart 1992. godine) izrazili svoje legitimize volje da Bosna i Hercegovina postane nezavisna država. Sukobljavanje i usaglašavanje suprotstavljenih i ravnopravnih legitimnih volja tri etničke zajednice- nacije imalo je za krajnji ishod nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, ali sa izmijenjom dvoentitskom ustavnom strukturom što je definisano i prihvaćeno dejtonskim sporazumom. Problemi secesije, disolucije, agregacije, pojavljivali su se kao izraz suverenih volja što poimamo kao samoopredjeljenje naroda. samoopredjeljenje kao realni izraz suverenost je suština problema i procesa, a secesija, disolucija, agregacija, konsocijacija su realni oblici iskazivanja samoopredjeljenja naroda.

8. Zaključak

Kada rekapituliramo provedeno istraživanje možemo reći da ono, prije svega, daje određenu empirijsku nadopunu kontraktualističke teorije secesije. Takođe, vjerujemo i da je istraživanje poduzeto u ovom radu pomoglo da se jasnije prikažu konkretni secesionizmi koje smo tematizovali, te stoga njihov konfliktni i destabilizirajući potencijal redukuje. Secesionizam je proces visokonfliktnog potencijala u većini slučajeva u kojima se pojavljuje. U nekima od njih on izaziva čak i vojne sukobe (Kosovo) i različite forme nasilnih i nenasilnih demonstracija i pobuna (Katalonija, Veneto), a minimalno proizvodi političku napetost unutar države u kojoj se javlja i često stvara ono što se u teoriji naziva „podijeljeno društvo“ (Republika Srpska, Crna Gora). Imajući to u vidu rezultati ovog rada mogu biti aplikativni ne samo za države i društva koji se konkretno analiziraju u ovom radu, već i za svaki drugi slučaj secesionizma. U teorijskom smislu rezultati istraživanja daju potvrdu kontraktualističkoj teoriji secesije. Ovdje posebno imamo u vidu aspekte koji se odnose na pristanak i povlačenje pristanka na društveni ugovor, iz prizme teorije ustava kao društvenog ugovora.

Vjerujemo da ovo istraživanje predstavlja doprinos kontraktualističkoj/kontraktarijanističkoj teoriji secesije, bar u smislu da je osnovna teorijska poziciju o secesiji u ugovornoj teoriji države testirana kroz pet empirijskih slučajeva, što nam daje jedan sistematičan prikaz teorije i prakse. Na taj način prikupljeni podaci predstavljaju jednu vrstu eksperimenta u realnom vremenu za dati teorijski okvir. U tom smislu vjerujemo da se rezultati istraživanja mogu poopštiti na nivo koji bi predstavljao doprinos kontraktualističkoj teoriji secesije.

Naši primjeri nam između ostalog pokazuju i neke početne informacije koje nisu vezane za odabrani teorijski okvir ali su vrlo indikativni u smislu važenja tog okvira kao „mjerodavnog“ za secesiju. Ako pogledamo tabelarni prikaz secesionističkih pokreta koje smo ovdje razmatrali u kontekstu površine, broja stanovnika te GDP per capita možemo vidjeti da nema ujednačene matrice secesionizma koja bi slijedila obrazac pojavljivanja:

Država/regija	površina	Br.stanovnika	GDP per capita
<u>Italija</u>	301 230 km ²	60 589 445	30 580 \$
Veneto	18 391 km ²	4 527 684	33 700 \$
<u>Španija</u>	505 990 km ²	47 450 795	46 413 \$
Katalonija	32 108 km ²	7 727 029	46 024 \$
<u>Bosna i Hercegovina</u>	51 209 km ²	3 531 159	6 090 \$
Republika Srpska	25 053 km ²	1 136 274	5 900 \$
<u>Državna zajednica</u>	102 350 km ²	10 832 545	3720,5 \$ (Srbija,2006)
<u>SCG</u>	13 812 km ²	620 145	3674,6 \$ (CG,2006)
Crna Gora			
<u>Srbija</u>	88 499 km ²	7 186 862 (bez KiM)	6 533 \$
Kosovo	10 908 km ²	1 809 933	4 287 \$

Očito je da podaci iz tabele pokazuju da nije moguće registrovati obrazac pojavljivanja secesionističkih pokreta u kontekstu "objektivističkih" kriterija tipa površine teritorije koja se želi osamostaliti, broja stanovnika te ekonomskog statusa secesionističke teritorije unutar države. Tako na primjer, Veneto ima relativno mali udio u ukupnoj površini Italije od 6,1%, dok Republika Srpska čini gotovo polovinu teritorije Bosne i Hercegovine⁵⁴. Slično možemo zaključiti i na osnovu brojnosti stanovništva. Premda su secesionistički pokreti po pravilu "manjinski" tj. manji dio od ukupnog broja stanovnika želi da izađe iz države, omjeri drastično variraju. Od Veneta, čije stanovništvo čini negdje oko 7,45% ukupnog broja stanovnika Italije, do Republike Srpske gdje je taj udio 32,17%. Isto možemo reći i za bogatstvo /standard. Premda se u literaturi o secesiji često može susresti argument da su secesionistički pokreti četvrtog talasa po pravilu pokreti "bogatijih" regija (Buchanan, 1991; Lehning 1998), a vrlo često se koriste i argumenti o ekonomskom izrabljivanju od strane centralne države, primjeri koje smo mi odabrali za analizu ne podržavaju taj stav. Tako nam GDP per capita pokazuje da je u slučaju Veneta moguće govoriti o značajnoj razlici u standardu života regije u odnosu na Italiju, dok Kosovo pokazuje sasvim opozitan slučaj gdje je GDP per capita značajno viši u Srbiji nego na Kosovu.

⁵⁴ Iskustvo Republike Srpske potvrđuje da nije presudna ni „homogenost“ teritorije – premda je RS kompaktna u smislu administrativne granice, ona je geografski veoma „razvučena“ – u odnosu na Kataloniju ili Kosovo npr. Ipak, geneza nastanka Republike Srpske iz tzv etničke „leopardove kože“ kakva je bila BH prije 1990. pokazuje da neka vrsta teritorijalne homogenizacije mora postojati.

Važno je napomenuti i sledeće: u svim razmatranim slučajevima postoji nadpolovična podrška stanovništva za nezavisnost. Premda su, kako smo vidjeli, provedena istraživanja javnog mnjenja u razmatranim slučajevima različite vjerodostojnosti (naročito je problematična u Venetu, gdje nije bilo oficijelno verifikovanog izjašnjavanja, već su glasanja bila provedena u aranžmanu secesionista; dok je u Crnoj Gori referendum proveden uz maksimalne kriterije računajući i međunarodne posmatrače), i premda rezultati variraju od vrlo visokih procenata u Venetu do relativno „tjesne“ većine u Crnoj Gori, može se sa sigurnošću tvrditi nadpolovična, većinska, podrška stanovništva za nezavisnost. To nam takođe daje važnu informaciju u prilog kontraktualističke teorije secesije i jednog od njenih ključnih postulata: „volja naroda“, tj. pravo naroda na samoopredjeljenje, nije dovoljan uslov za legitimitet secesije (Savanović, 2019: 155).

Važno za razumjevanje primjera secesionizma koje smo mi odabrali je razlikovanje između različitih „talasa“ secesionizma koji su se događali na tlu Evrope u prethodnom periodu (Buchanan, 1991: 1-2;). Naime, prvi talas obuhvata procese nastanka nezavisnih država nakon Prvog svjetskog rata prije svega usljed raspada Austro-Ugarske monarhije i Otomanske imperije. Drugi talas uslijedio je nakon Drugog svjetskog rata kao posljedica dekolonizacije. Treći talas je nastao nakon 1989. godine usljed raspada SSSR-a i uopšte komunističkog bloka. U sva tri ova slučaja može se reći da se radi o potrebi da se na neki način verifikuje postojeće stanje nastalo nakon velikih tektonskih promjena na političkoj mapi Evrope i svijeta. I raspad Austrougarske i Otomanskog carstva, kao i dekolonizacija, kao i raspad komunističkog bloka stvorili su de facto države koje su objektivno nastale raspadom širih zajednica. „Četvrti talas“ secesionizma u Evropi, odnosi se na pokrete koji trenutno postoje a nisu uzrokovani nekim globalnim promjenama na svjetskoj političkoj pozornici. Ovi pokreti su specifični u odnosu na prethodne jer se prije svega utemeljuju na ekonomskim i kulturnim indikatorima, i koriste argumentacije iz te klase. On je specifičan i po tome što se ne radi o državama koje nastaju raspadom/disolucijom većih političkih zajednica, već imamo situaciju čistog problema secesije: zahtjev za istupanjem iz države koja, međutim, nastavlja da postoji.

Ako odabrane primjere klasifikujemo kroz ovaj model, lako ćemo uočiti da su Katalonija i Veneto čisti primjeri „četvrtog“ talasa, dok su Kosovo, Crna Gora i Republika Srpska istovremeno i pod „trećim“ i pod „četvrtim“ talasom. Naime, sva tri ova secesionizma mogu se posmatrati kao nastavak procesa disolucije SFRJ (i to jasno možemo vidjeti u prikazu tog procesa na primjeru geneze formiranja Republike Srpske), ali istovremeno su samosvojni pokreti

koji postoje kao takvi nezavisno za samu disoluciju prethodne države. To se jasno može uočiti u vrstama argumenata i argumentativnim strategijama koje koriste: sva tri snažno koriste ekonomske i kulturne motive za secesiju⁵⁵, i sva tri testiraju svoj legitimitet na kriteriju saglasnosti.

Prethodno rečeno je važno uočiti jer objašnjava zašto smo se u našoj analizi fokusirali na odabrane indikatore. Oni nam dalje pokazuju sljedeće. Naime, kao što smo u uvodu rekli, prema kontraktualističkoj teoriji kardinalni uslov za legitimitet secesije je „pristanak“ tj. „saglasnost“ centralne vlade tj. ostatka države. Ostali argumenti, poput istorijskog prava, kulturne diferencije, pa čak i ekonomske racionalnosti i „ekonomske opravdanosti“ (tj. pravednosti) secesije, nisu dovoljni za legitimitet secesije. Posmatrani primjeri daju potvrdu za to stanovište. Katalonija i Veneto su čisti primjeri situacije u kojoj su i ekonomski pa i kulturno-istorijski (naročito u slučaju Veneta) indikatori davali pravo secesionističkim zahtjevima. Međutim, vidjeli smo da su u oba slučaja ti zahtjevi pobijani i odbačeni na ustavnim sudovima Španije odnosno Italije. S druge strane iskustvo Crne Gore pokazuje da secesija ide relativno glatko ako postoji saglasnost (u ovom slučaju to je bila i formalna saglasnost iskazana u članu Ustavne povelje) za secesionizam. Tada se pokazalo da zapravo nije ni potrebno ulaziti u dodatne argumentacije iz domena ekonomskih i kulturno-istorijskih (premda su oni takođe bili korišteni u konkretnom slučaju).

Tabela bi (na osnovu intuitivnog skaliranja) mogla izgledati ovako:

Indikator: Studija slučaja	1.Ekonomski	2.Kulturno-istorijski	3.Međ.pravni ⁵⁶	4.Saglasnost
Veneto	7	10	3	0
Katalonija	6	7	2	0
Republika Srpska	6	3	7	1 ⁵⁷
Kosovo	8	2	5	1 ⁵⁸
Crna Gora	4	8	8	10

U slučaju Veneta vidjeli smo da postoje veoma jaki i pozitivni i negativni argumenti iz klase „ekonomskih“: prosecesionisti tvrde da je prisutno i ekonomsko izrabljivanje Veneta, ali i da bi

⁵⁵ Vidjeti, npr, za slučaj Republike Srpske: Savanović, i ostali, 2020.

⁵⁶ Ovdje smo vrednovanje izvršili na osnovu statusa secesionističkog entiteta: Crna Gora je bila dio „državne zajednice“, Republika Srpska je „entitet“ u BH ali sa jačim subjektivitetom nego što to ima Kosovo u Srbiji. S druge strane Katalonija i Veneto su manje samostalni u odnosu na ova tri slučaja.

⁵⁷ Republici Srpskoj smo vrednovali ovaj kriterij s „1“ jer secesionistički zahtjev nije uopšte testiran na Ustavnom Sudu.

⁵⁸ Kosovu smo vrednovali ovaj kriterij s „1“ zbog odluke Međ.suda da unilateralno proglašena nezavosnost u ovom slučaju nije u suprotnosti s međunarodnim pravom.

Veneto bio ekonomski značajno efikasniji kao samostalan entitet. U kulturno-istorijskom smislu, na osnovu viševjekovne istorije Mletačke Republike i onoga što je ona značila u evropskoj istoriji i kulturi, može se tvrditi da Veneto ima nesumnjivo najjaču secesionističku poziciju. Međutim, međunarodnopravni status Veneta je relativno slab zato što je Italija, premda decentralizovana država, suverena u smislu ingerencija nad statusom pokrajina. Jednako tako, unatoč višestrukim pokušajima, Veneto nije postigao ni minimalne naznake saglasnosti od strane Italije, što je više puta verifikovano od strane Ustavnog suda Italije.

U slučaju Katalonije imamo gotovo identičan slučaj, s nešto slabijim kulturno-istorijskim indikatorima. Katalonski separatisti takođe koriste ekonomske argumente, premda više one koje smo u ovom radu označili kao „negativne“, međunarodnopravni status je relativno slab, a saglasnost ne postoji što je i verifikovano adekvatnim odlukama Ustavnog suda.

Republika Srpska daje nešto drugačiju sliku. Iako se upotrebljavaju standardni argumenti iz klase ekonomskih (i „pozitivni“ i „negativni“), te Republika Srpska ima relativno jaku (u odnosu na Kataloniju i Veneto) međunarodnopravnu poziciju – jer je Bosna i Hercegovina federalno-konfederalna država, to nisu osnovne specifičnosti ovog slučaja. Naime, secesionizam u Republici Srpskoj se gotovo ne pojavljuje u formi institucionalnih politike, već gotovo isključivo kao politička „retorika“. To ima za posledicu odsustvo adekvatnih odluka Ustavnog suda koje bi tretirale secesionističke zahtjeve.

Crna Gora je najjednostavniji slučaj. Ona pokazuje čisti primjer kontraktualističkog modela secesije na osnovu saglasnosti. Secesionisti su koristili argumente iz domena ekonomskih, a Crna Gora ima i relativno jaku kulturnoistorijsku pozadinu za samostalnost. Jednako tako, u odnosu na sve ovdje razmatrane slučajeve Crna Gora ima i najjaču međunarodnopravnu poziciju (u pitanju je članica „državne zajednice“). Ipak, ključna specifičnost Crne Gore je postojanje eksplicitne i unaprijed garantovane saglasnosti na secesionizam, koja je pri tome verifikovana u Ustavnoj povelji.

Kosovo je teorijski važan primjer jer ne slijedi kontraktualistički model legitimnosti secesije. Naime, Kosovari su koristili ekonomske argumente i to primarno u domenu „negativnih“ – tvrdeći da postoji neka vrsta ekonomskog izrabljivanja od strane države Srbije. Kosovo nema snažnu kulturnoistorijsku osnovu za nezavisnost. I, što je najvažnije, nema saglasnost Srbije za secesiju. To znači da je Kosovo zbog nečeg izuzetak, ili, kako oni koji priznaju njegovu nezavisnost to definišu: „*sui generis*“. To je međutim problematična tvrdnja i

vidjeli smo da veliki broj država ne priznaje takvu ocjenu i ne priznaje nezavisnost Kosova, tvrdeći da ono ne ispunjava ključni kriterij saglasnosti. Ipak, važno je razumjeti na čemu bi se mogao zasnivati takav sui generis status za one koji ga priznaju? Vidjeli smo da kosovski secesionisti kao i oni koji priznaju nezavisnost Kosova to utemeljuju na dvije tvrdnje. Prva je o postojanju „istorijske“ nepravde u statusu Kosova (što se tvrdi na osnovu „nepravdnosti“ statusa autonomnih pokrajina u bivšoj SFRJ u odnosu na republike). Druga je tvrdnja o postojanju političke (ekonomske i druge) represije od strane Srbije prema Kosovu. Kako smo vidjeli, obe ove tvrdnje imaju i svoje teorijsko utemeljenje. Ipak, one su problematične. Naročito je prva tvrdnja neutemeljena, što smo dokazivali prikazom geneze moderne kosovske političke subjektivizacije: iako je tendencija od Berlinskog kongresa pa sve do Ustava SFRJ 1974. išla u pravcu povećanja samostalnosti, ne može se tvrditi da je postojala ili postoji bilo kakva „nepravda“ u statusu Kosova unutar Srbije. Ostaje dakle samo druga tvrdnja. Ona je međutim, nedovoljno jaka da bi kosovska samostalnost bila legitimna i priznata sa kontraktualističkog stanovišta.

To znači da se zagovornici kosovske nezavisnosti moraju pozvati na druge teorijske modele. Neke smo naveli u uvodnom dijelu rada – poput teorije koju predlaže Jane Stromseth (Stromseth, 1993:44) i Norman (Norman, 2005:35) a koja se upravo fokusira na tvrdnju da je secesija legitimna u ova dva slučaja/tvrdnje koje navode kosovski secesionisti. Ili ono koju je predložio Christopher Heart a prema kojoj je secesija opravdana ukoliko ne ugrožava opstanak države od koje se određena grupa odvaja.

Ipak, ovo su manjinski prihvaćena teorijska stanovišta i više se koriste kao modeli za analizu i misaoni eksperimenti nego teorijski okviri primjenjivi za tretiranje stvarnih secesionističkih pokreta. Kao dominantan model i dalje ostaje kontraktualistička teorija secesije. To vidimo i u našim slučajevima. Na primjer, Badinterova komisija koja je analizirala disoluciju SFRJ jasno je i nedvosmisleno zauzela kontraktualističko stanovište. Recimo, u Mišljenju 2⁵⁹ stoji: „Pravo na samoopredjeljenja naroda ne može dovesti do promjena granica“. Drugim Mišljenjem od 11. januara 1992. godine je razmatrano pitanje koje je Srbija uputila, a ticalo se statusa Srba u BiH. Pitanje je glasilo: „Da li srpsko stanovništvo iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine kao konstitutivan narod Jugoslavije uživa pravo na samoopredjeljenje?“ (Mišljenje

---

⁵⁹ Ovakav stav Komisije potvrđuje i Mišljenje 3. po kome se „ granice između republika mogu mijenjati samo sporazumom, a ako takvih dogovora ne bude granice ostaju kakve su bile- uti possidetis iuris“ (Mišljenje broj 3, Rezolucije Saveta bezbjednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji).

broj 2, Rezolucije Saveta bezbjednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji). Komisija je razmatrala pitanje samoopredjeljenja u skladu sa postojećim normama međunarodnog prava, koje ne definiše do kraja ovo pravo. Međutim, naveli su da se granice mogu mijenjati samo ako postoji eksplicitna saglasnost od zainteresovanih država, što je čisto kontraktualističko stanovište. Održana je i jedna konferencija Evropske zajednice u Hagu 03.09.1991. septembra, gdje su donesena tri principa za rješavanje krize od kojih prvi glasi: „granice se ne mogu mijenjati silom i jednostranim aktima (misli se na republičke granice)“. I u drugim situacijama davana su kompatibilna tumačenja. Na primjer, u kontekstima Škotske (Krnetić, 2017) ili Bregzita.

Ovo je važno uočiti jer pokazuje da priznavanje Kosovske nezavisnosti od mnogih država ne može (a i nije) biti zasnovano na ocjeni Međunarodnog suda pravde da unilateralno proglašenje Kosovske samostalnosti nije u suprotnosti s međunarodnim pravom. Što jasno vidimo u činjenici da su mnoge države priznale Kosovo i prije odluke Međunarodnog suda pravde 2010. godine. Priznavanja su počela 17/18. februara 2008. a više od šezdeset država je priznalo Kosovo do 2010. Dakle, očit zaključak je da priznanje nije bilo temeljeno na odluci Suda, već na prihvatanju tvrdnje o postojanju dokazive represije i diskriminacije nad Kosovom od strane Srbije. To nam daje važnu naznaku za naš generalni stav: naime, odluka Međunarodnog suda pravde je neodrživa sa teorijskog stanovišta kontraktualizma koje je utemeljeno na suprotnoj postavci da je unilateralna secesija neprihvatljiva (a i u suprotnosti je sa svim dokumentima i „mišljenjima“ koje su davale relevantne institucije tokom disolucije SFRJ – poput Badinterove komisije). Međutim, ovaj teorijski okvir dopušta eventualno izuzetak u slučaju represije većine nad manjinom, gdje secesija i razdvajanje može predstavljati način zaštite manjine.

Dakle, na osnovu analize uzetih slučajeva možemo zaključiti da je kontraktualistička teorija secesije nesumnjivo i dalje mjerodavan teorijski model za tretiranje secesionističkih zahtjeva. On je primjenjen i funkcionisao je u svim odabranim slučajevima, s izuzetkom u određenoj mjeri Kosova. Kosovski slučaj može nas uputiti u dva pravca ako kontraktualističku teoriju želimo zadržati kao mjerodavan okvir za tretiranje secesionizma. Prvo, može se razvijati proširenje ovog teorijskog modela u smjeru onih teorijskih modela koji su ukazivali na diskriminaciju i represiju kao dovoljan uslov za legitimitet secesije. To znači da se zahtjev saglasnosti relativizuje bar u tom jednom smislu i gubi svoj aksiomatski status. Drugo, može se insistirati na dosljednoj primjeni kontraktualističkog modela secesije. U tom slučaju upravo se

može tvrditi da je problematičnost i konfliktnost koje su i dalje prisutne u slučaju proglašenja Kosovske nezavisnosti uzrokovane napuštanjem tog teorijskog okvira i pokušajem tretmana Kosova kao *sui generis*. To nas dalje upućuje na zaključak da je put za rješavanje kosovskog problema vraćanje na kontraktualistički model – što znači rješavanje tog pitanja uz sagasnost strana u (društvenom) ugovoru: u ovom slučaju Srbije i Kosova. Jednako tako, ovo istraživanje daje upute postojećim (poput Venata, Katalonije i Republike Srpske) i budućim secesionističkim pokretima: koliko god ekonomski, kulturni i istorijski argumenti bili jaki i utemeljeni, unilateralna jednostrana secesija je neprihvatljiva. Čak i u slučaju poput kosovskog, gdje je postojala jaka međunarodna podrška⁶⁰ za samostalnost, problem nije riješen i došlo se u situaciju „zamrznutog konflikta“. Zaključak je jasan: da bi secesija bila prihvaćena neophodno je dobiti saglasnost ostatka države ili verifikaciju od strane Ustavnog suda. Dakle, kontraktualistička teorija secesije se zapravo potvrdila i u ovom „izuzetku“.

---

⁶⁰ Mi se u ovom istraživanju nismo bavili realpolitičkim problemima – tipa interesa moćnih država ili državnih blokova za ili protiv secesije neke oblasti, i potencijalno važnim pitanjem koliko je za uspjeh secesionizma važna ili čak presudna podrška neke od globalnih sila. Ta su pitanja razmatrana u literaturi o secesiji a važna su u praktičnom smislu u nekim novijim slučajevima poput Donbasa ili Krima. Ipak, mi smo se držali čisto teorijskog modela, koji nije pod uticajem takvih faktora.

9. Literatura:

Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo. 2010. International court of justice. General List No. 141. Dostupno na file:///C:/Users/h.krnetic/Downloads/Advisory%20opinion.pdf. Posjećeno 13.08.2021. godine;

Alić Glorija. 2018. Humanitarne intervencije i međunarodno pravo. Stručni radovi. Anali Pravnog fakulteta Sarajevo (309-329);

Amandmani na Ustav iz 1974. godine. Dostupno na http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/amandmani_na_ustav_iz_1974.html. Posjećeno 30.08.2021. godine;

Amnesty International – Spain 2017/2018. Dostupno na <https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/spain/reportspain/>. Takođe, javna izjava Amnesty Internationala o događanjima 1. listopada 2017. Dostupno na: <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4174732017ENGLISH.pdf/>. Posjećeno 13.08.2021. godine;

Arban, Erica. 2018. The referenda for more autonomy in Veneto and Lombardia: constitutional and comparative perspectives. Perspectives on Federalism, Vol. 10, issue 1, 242-267;

Arbutina, Zoran. 2020. Crna Gora i politički koncept autokefalnosti. Dostupno na: <https://www.dw.com/hr/crna-gora-i-politi%C4%8Dki-koncept-autokefalnosti/a-52441305>. Posjećeno 03.06.2022. godine;

Atlanska povelja dostupna je na engleskom jeziku na <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>. Takođe Manfred Nowak, U.N. Covenant on Civil and Political Rights - CCPR Commentary, 2. izd., Kehl – Strasbourg, 2005, page 7) iz <http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/11/Istorija-prava-na-samoopredeljenje.pdf>. Posjećeno 13.08.2021. godine;

Avramov, Smilja; Kreća, Milenko. 2008. Međunarodno javno pravo. Službeni glasnik. Beograd;

Baer Josette. 2000. „Who, Why and How“. Swiss political science review, 6(3): str 45-69.

Bartkus, Viva One. 2004. The Dynamic of Secession. Cambridge University Press. Cambridge;

Beran, Harry. 1987. The Consent Theory of Political Obligation. Croom Helm. London;

Bernardini, Paolo. 2014. Inside Venice's Secession Movement. Mises daily articles. Dostupno na <https://mises.org/library/inside-venices-secession-movement>;

- Bieber, Florian. 2003. *Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood*. BadenBaden: Nomos Verlagsgesellschaft;
- Bojanić M. 2014. Ahtisarijev plan - papir koji je Srbiju zavio u crno. Dostupno na <https://www.telegraf.rs/vesti/politika/1000527-ahtisarijev-plan-papir-koji-je-srbiju-zavio-u-crno>. Posjećeno 30.08.2021. godine;
- Bodin, Jean. 1993. *Les six livres de la république*. Chicoutimi. Ville de Saguenay, Québec 1993, (112 I 120);
- Bralić, Ante, Eschebach, Tea. 2008. Austrijska opsada Zadra 1809. godine, UDK 949.75:355.4"1809. Zadar Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru Izvorni znanstveni rad. Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru, sv. 50/2008.,
- Brunazzo, Marco. Roux, Christophe. 2013. *The Lega Nord: From Regional Protest to National Government*. Paper presented at the 7th ECPR General Conference, Bordeaux, 4-7 September 2013 Section 30 – New Developments in Federalism and Regionalism Panel 282 – Regionalist Parties in National Institutions. University of Trento. France;
- Buchanan, Allen. 1991. *Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec*. Westview Press. Colorado;
- Buchanan, Allen. 2004. *Justice, legitimacy and self-determination*. Oxford University Press. Oxford;
- Bugajski, Janusz. 2001. *Talking Points The case for Montenegro's independence*. East European Project.;
- Catalonia vote: Pro-independence parties win elections. 2015. Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/world-europe-34372548>. Posjećeno 25.11.2021 godine.
- Carpentier, Jean, Lebrun, Francois. 1999. *Povijest Francuske*. Zagreb. Dostupno na <https://zir.nsk.hr/islandora/object/hrstud%3A2048/datastream/PDF/view>. Posjećeno 28.04.2022. godine;
- Cassese Antonio. 1981. „The self-determination of peoples“. Columbia University Press. New York.
- Caspersen, Nina. 2003. *Elite Interests and the Serbian-Montenegrin Conflict*. *Southeast European Politics IV* (2–3):104–21;
- Cingel, Ján. 2017. *Crna Gora na putu u NATO*. Research Fellow. GLOBSEC Policy Institute;
- Clark, Martin. 1984. *Modern Italy 1871-1982*. Longman. London and New York;

Conference on security and co – operation in Europe final act, [United Nations Treaty Series (UNTS), Vol. 999. , Helsinki 1975.] Dostupno na: <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>. Posjećeno 28.04.2022. godine;

Colomé, Gabriel. 1996. The left parties in Catalonia: The case of the PSC and the PSUC Estudio/Working Paper. Dostupno na: <http://www.socialistes.cat/pagina/psc> PSC. Posjećeno 11.03.2021;

Convergencia Democrática de Catalunya, sajt partidos politico. Dostupno na: https://partidos-politicos.wikia.org/es/wiki/Convergencia_Democr%C3%A1tica_de_Catalunya. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Constitution of the Italian Republic. 2018. Senato della Repubblica. Roma. Dostupno na: https://www.senato.it/application/xmanager/projects/leg18/file/repository/relazioni/libreria/novita/XVII/COST_INGLESE.pdf. Posjećeno 28.01.2021. godine;

Crawford, James. 2006. The Creation of States in International Law. Oxford University Press. Oxford.

Crisis in Catalonia: The Independence Vote and Its Fallout. September 26, 2017. Dostupno na <https://www.nytimes.com/2017/09/26/world/europe/spain-catalonia-referendum.html/> Raphael Minder. Posjećeno 28.04.2022. godine;

Čavoški, Kosta. 1981. Mogućnosti slobode u demokratiji. Novi Beograd. Iz <https://poslovnestudije.com/arhiva/radovi2010/sanjadjuric.pdf>. Posjećeno 29.04.2022. godine;

Ćutko, Hrvoje. Profil autonomne zajednice: Katalonija, Zemlja na političkom raskrižju. Dostupno na: [file:///C:/Users/korisnik/Favorites/Downloads/PA_15_Curko%20\(2\).pd](file:///C:/Users/korisnik/Favorites/Downloads/PA_15_Curko%20(2).pd), 2013. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Dagard, Džon, Dejvid Raič. 2005. Uloga priznavanja u zakonu i praksi secesija. Institut za međunarodne odnose. Ženeva;

Dašić Đ. David. 2012. Istorija diplomatije. Kiz Altera. Beograd;

Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, 2626 (XXV). [United Nations, 24. oktobar 1970.]. Dostupno na: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Povelja_Ujedinjenih_nacija.pdf. Posjećeno 03.02.2017;

Declaration on the 'Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union' (16 December 1991). Dostupno na: <https://www.dipublico.org/100636/declaration-on-the-guidelines-on-the-recognition-of-new-states-in-eastern-europe-and-in-the-soviet-union-16-december-1991/>. Posjećeno 30.08.2021. godine;

Declaration on Yugoslavia (Extraordinary EPC Ministerial Meeting, Brussels, 16 December 1991). Dostupno na: <https://www.dipublico.org/100637/declaration-on-yugoslavia-extraordinary-epc-ministerial-meeting-brussels-16-december-1991/>. Posjećeno 30.08.2021. godine;

Declaration of Independence, July 4th 1776, preamble. Dostupno na <http://americainclass.org/sources/makingrevolution/rebellion/text8/decindep.pdf>. Posjećeno 13. 11. 2020. godine;

Decreto 113/2013, de 12 de febrero, de creación del Consejo Asesor para la Transición Nacional, dostupno https://noticias.juridicas.com/base_datos/CCAA/ca-d113-2013.html. Posjećeno 25.11.2021.

Degan, Vladimir Đuro. 2000. Međunarodno pravo. Rijeka.

Deklaracija nezavisne Republike Crne Gore, 2006. godine;

Deklaracija skupštine evropskih regiona, Član 1 stav 1;

Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine. 1992. Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. broj 2/92. Sarajevo;

Deklaracija Republika Srpska – slobodna i samostalna budućnost i odgovornost. 2015. V Sabor Saveza nezavisnih socijaldemokrata. Istočno Sarajevo.

Demokratska partija socijalista, zvanična internet starnica. Dostupno na: <https://www.dps.me/me/istorijat>. Posjećeno 04. 06. 2019.;

Demokratska srpska stranka Crne Gore, zvanična internet stranica. Dostupno na: <http://www.dsscg.com/>. Posjećeno 04. 06. 2019.;

Darmanović, Srđan. 2006. Crna Gora – nova nezavisna država na Balkanu. Referendum u Crnoj Gori 2006. Izdavač Centar za monitoring CEMI. Podgorica, 2006;

Diamanti, Ilvo. 2009. Mappedell'Italia politica. Il Mulino. Bologna;

Dmičić, Mile. 2010. Bosna i Hercegovina kao državna zajednica sui generis – privremeno rješenje ili model za budućnost. Anali Pravnog fakulteta u Beogradu. Vol. 58, br.1, str 211-228.

Džankić, Jelena. 2009. Reconstructing Statehood and Identity in Montenegro, 1997- 2007. Doctoral Thesis, University of Cambridge;

Đorđević, Jovan. 1964. Ustavno pravo i politički sistemi. Beograd. „Savremena administracija“;

- Fasone, Cristina. 2015. "Italian-style" secession and the semiindifference of national politics. Dostupno na <https://verfassungsblog.de/italianstyle-secession-and-the-semi-indifference-of-national-politics/>. Posjećeno 29.04.2022. godine;
- Fehmi Agani, Fehmi. 1994. Nacija, nacionalna manjina i samoopredjeljenje. Sukob ili dijalog Srpsko-albanski odnosi i integracija Balkana Zbornik radova, 191-209. Subotica;
- Filipović, M. , Cvetković, Vladimir. 2019. Projekat „Prirodne Albanije“ kao pretnja teritorijalnom integritetu Republike Srbije. Naučno-stručno društvo za upravljanje rizicima u vanrednim situacijama. Beograd, Fakultet bezbednosti DOI: 10.5937/vojdela1904114F. Vojno delo. 4/2019;
- Friis, Karsten. 2007. The Referendum in Montenegro: The EU's 'Postmodern Diplomacy'. European Foreign Affairs Review 12: 67–88. Kluwer Law International BV;
- From, Erih. 1986. Bekstvo od slobode. NOLIT. Zagreb.
- Furre, Berge. 1993. Apartheid in Europe: a report from Kosova. Norwegian University. Oslo;
- Goldstein, Albert. 2007. Povijest Venecije. Antibarbarus. Svezak II., Zagreb.
- Giannangeli, Marco. 2012. Venice calls for freedom. Express. Dostupno na <https://www.express.co.uk/news/world/353341/Venice-calls-for-freedom>. Posjećeno 29.04.2020. godine;
- Ghosh, Palash. 2012. The Return Of The Glorious Venetian Republic? Yet Another Separatist Movement In Europe. Dostupno na: <https://www.ibtimes.com/return-glorious-venetian-republic-yet-another-separatist-movement-europe-841913>. Posjećeno 29.04.2020. godine;
- Grubić, Nado; Flanjak, Nikolina. 2015. Ideja suverenosti u ustavnopravnoj misli Jasquesa Maritaina. Izvorni znanstveni rad. UDK 342.3(049). 23-67;
- Haas, Ernst. 1968. The Uniting of Europe. Stanford University Press. Stanford.
- Hajrullahu, Arben. 2016. Dugoročni mir na Balkanu kroz integracije u EU, Proces integracija u EU kao mogućnost za prevazilaženje srpsko-kosovskog sukoba. Priština. Fondacija-Konrad-Adenauer;
- Hasić, Zijad. 2013. Doprinos mišljenja Badinterove komisije teoriji elemenata države. Pravni fakultet Univerziteta u Travniku. Univerzitetska hronika – časopis Univerziteta u Travniku, 85-99, Travnik;
- Held, David. 1987. Models of Democracy. Stanford University Press. Stanford;
- Hejvud, Endrju. 2004. Politika. Clio. Beograd;

Hepburn, Eve. 2015. The Push for Independence in the Italian Regions: comparing Veneto and Sardinia. University of Liverpool;

HINA, Baza Eva, Vijest HNA7310060:1, 31. 7. 1993;

Hopkin, Jonathan. 2004. New Parties in Government in Italy: Comparing Lega Nord and Forza Italia. London School of Economics and Political Science. London;

Hoppe, Hans Herman. 1998. „The Future of Liberalism - A Plea For A New Radicalism”. Dostupno na: <https://www.hanshoppe.com/wp-content/uploads/publications/hoppe-plea.pdf>. Pristupljeno: 20.2.2022.

Hueglin, Thomas O. 1986. Regionalism in Western Europe: Conceptual Problems of a New Political Perspective. Comparative Politics. City University of New York;

Huyseune, Michel. 2010. A Eurosceptic Vision in a Europhile Country: The Case of the Lega Nord. Modern Italy 15 (1). Italy;

Holzgrefe J., Keohane, R.O. 2003. Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas. Cambridge University Press. New York;

Human Rights Watch, The Crisis in Kosovo. 2000. Dostupno na <https://www.hrw.org/reports/2000/nato/Natbm200-01.htm>. Posjećeno 15.02.2018 godine;

Ibler, Vladimir. 1992. Pravo naroda na samoodređenje i zloupotreba tog prava. Izvorni znanstveni rad UDK 341.241, Vol. XXIX. Fakultet političkih znanosti. Zagreb;

Ilinčić, Vukić. 2009. Velika narodna skupština srpskog naroda u Crnoj Gori. Podgorica, 1918. godine / Delegati, odluke i međunarodni izvještaj. Dostupno na: <http://www.srpskenovinecg.com/kultura/35-kultura/2965-podgoricka-skupstina>. Posjećeno 04. 05. 2019. godine;

Janković, Marija. 2021. Raspad Jugoslavije i Konferencija u Hagu: Kako je propao pokušaj britanskog lorda da spreči rat. Dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-58420384>. Posjećeno 07.10.2021. godine;

Janković, Srđan. 2. oktobar 2018. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/podgoricka-skupstina-crna-gora/29521663.html>. Posjećeno 04. 05. 2019. godine;

Javna ustanova Muzej II zasjedanja AVNOJ-a. (n.d.). Crna Gora 1943. Dostupno na: <http://www.muzejavnoj.ba/virtuelna-tura/sala/crna-gora-2/>. Posjećeno 30. 07. 2021. godine;

Mrić, Domagoj. 2016. Jezik i religija kao temelj crnogorskog nacionalnog identiteta. UDK: 323.1(497.16) Pregledni članak, Međunarodne studije, god. 16, br. 2, 2016, str. 11-32;

Judgment no. 118/2015. Dostupno na
https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/S118_2015_en.pdf
f. Posjećeno 28.01.2021. godine;

Kasapović, Mirjana. 2005. Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država. Politička kultura. Zagreb.

Kasapović, Mirjana. 2009. Forza Italia: jedna talijanska priča. Fakultet političkih znanosti. Zagreb.

Keating, Michael. 1999. The Minority Nations of Spain and European Integration. A new framework for autonomy?. University of Western Ontario. European University Institute;

Kernot, Sarah. 2006. Humanitarian intervention: Human rights versus humanitarian assistance. Global Change. Peace & Security. 18:1;

Ker-Lindsay, James. 2016. The hollow threat of secession in Bosnia and Herzegovina: legal and political impediments to a unilateral declaration of independence by Republika Srpska. LSEE – Research on South Eastern Europe. London.

Komšić, Jovan. 2007. Principi evropskog regionalizma decentralizacija država i prekogranična saradnja lokalnih i regionalnih vlasti u dokumentima Saveta Evrope. Skupština AP Vojvodine, Novi Sad;

Košutić, Budimir. 2020. Secesija, disolucija, devolucija. Secesija sa stanovišta unutrašnjeg i međunarodnog prava i njene političke posljedice. Beograd. Akademski odbor za srpsko pitanje (23-52);

Krivokapić, Boris. Aktuelni problemi međunarodnog prava. Beograd;

Krbek, Ivo. 1964. Suverenitet. Zagreb. sv. 1;

Kregar, Josip; Đulabić, Vedran; Gardašević, Đorđe; Musa, Anamarija i dr. 2011. Decentralizacija. Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo. Zagreb;

Kjellberg, Fransesco. 1995. The Changing Values of Local Government. Annals of the American Academy of Political and Social Science 540;

Krivokapić, Boris. 2020. Pravo naroda na samoopredjeljenje u slučaju Kosova. Secesija sa stanovišta unutrašnjeg i međunarodnog prava i njene političke posljedice. Akademski odbor za srpsko pitanje. Beograd. (203-257);

Knežević, Domagoj. 2015. Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom. Doktorski rad. Sveučilište u Zagrebu. Hrvatski studiji. Zagreb;

Krnetić, Helena: Teorija secesije – studija slučaja: Katalonija i Škotska. Dostupno na: <https://fedora.unibl.org/fedora/get/o:168/bdef:Content/get>. (Magistarska teza, 2017). Posjećeno 29.04.2020. godine;

Krnetić, Helena. 2019. Osnovni aspekti secesije u slučaju Crne Gore. *Politeia*, 9(17): 143-157;

Lane, Frederic Chapin. 2007. Povijest Mletačke Republike. Golden marketing-Tehnička knjiga. Zagreb;

Levrat, Nicolas; Antunes, Sandrina; Tusseau, Guillaume; Williams Paul. 2017. Catalonia's legitimate right to decide, paths to self – determination, a report by a commission of international experts. Dostupno na https://exteriors.gencat.cat/web/.content/00_ACTUALITAT/notes_context/FULL-REPORT-Catalonias-legitimate-right-to-decide.pdf. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Lehning, Percy. 1998. *Theories of Secession*. New York. Routledge;

Libro blanco la transicion nacional de Cataluna. 2014. Barcelona. Generalitat de Catalunya. Departamento de la Presidencia;

Locke, John. 2013. *Dvije rasprave o vladi*. Naklada Jurčić. Zagreb;

Lulić, Mira. 2019. Fenomen secesionističkih zahtjeva u demokratskim državama: slučaj Katalonije u usporedbi sa Škotskom. Izvorni znanstveni rad UDK: 341.231(430.23:410.5) DOI: <https://doi.org/10.25234/pv/7716> Pravni vjesnik god. 35 br. 1;

Lukic, Reneo. 2002. The Withering Away of the Federal Republic of Yugoslavia. Issue No: 19, Page Range: 137-162;

Lyman, J. Eric. 2014. Venice wants out of Italy. Dostupno na <https://www.usatoday.com/story/news/world/2014/04/19/venice-italy-seccession/7563295/>. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Maldini, Pero. 2014. Politički i administrativni aspekti regije: regionalizam, regionalizacija i regionalna politika UDK / UDC: 353 : 327.39 (4-6 EU) JEL klasifikacija / JEL classification: F60, F68, R58

Martin, Wil. 2017. This map shows the European regions fighting to achieve independence. Dostupno na: <https://www.businessinsider.com/map-of-european-independence-movements-2017-6>. Posjećeno 02. 06. 2022. godine;

Mauritsen, Per. 2006. Four models of republican liberty and self-government. U Honohan,Jennings, 17– 38;

Menđušić, Silvana. 2017. Ako još uvijek niste sigurni što Katalonija zapravo želi, podsjećamo na naš vodič kroz referendum. Dostupno na: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/referendum-o-neovisnosti-katalonije-kako-je-stvar-eskalirala-sto-bi-se-moglo-dogoditi-i-sto-to-znaci/>. Posjećeno 07.03.2022. godine;

Memorandum. Pismo o namjerama. Službeni list SR Bosne i Hercegovine, broj 32/91. Sarajevo;

Miller, David. 2003. Secession and the Principle of Nationality. in Moore, National Self-Determination and Secession. United States by Oxford University Press. New York.

Monteskje, Šarl. 2011. O duhu zakona. Beograd;

Milošević, Ivanji. 2012. Španska groznica u Kataloniji. Dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1075910>. Posjećeno 28.01.2021. godine;

Miller, David. 1995. On Nationality. Clarendon Press 1995. Oxford;

Mises, Ludwig. 1985. *Liberalism*. Cobden Press. San Francisco;

Moore, Margaret. 1998. National Self-Determination and Secession. Oxford University Press. Oxford;

Moreno, Luis. 2002. Decentralization in Spain. Edited by M. W. Danson, Regional Studies;

Murswiek. 'The Issue of a Right of Secession—Reconsidered', 26 –79)iz Bruno Copiters Contextualizing secession 54 ; D. Murswiek, 'The Issue of a Right of Secession – Reconsidered', in C. Tomuschat (ed.), Modern Law of Self-Determination (Dordrecht al.: 1993);

Muller, Tom; Lansford, Tom. 2012. Political Handbook of the World 2012. Sage. United States of America,

Narodne Novine-NN 56/1990. broj.1092 od 22. decembra 1990. godine;

Narodna skupština Republike Srpske. 2008. Rezolucija o nepriznavanju jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova i Metohije i opredjeljenjima Republike Srpske. Dostupno na <https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/ostali-akti/rezolucija-onepriznavanju-jednostrano-proglašene-nezavisnosti-kosova-i-metohije-i-opredjeljenjima-republike-srpske>. Posjećeno 15.02.2022. godine;

Nešković, Radomir. 2013. Nedovršena država. Politički sistem Bosne i Hercegovine. Friedrich-Ebert-Stiftung. Sarajevo;

Nezavisne novine. 2015. Anketa: Više od polovine ispitanika za samostalnost RS, vole Dodika, a vjeruju crkvi. Dostupno na: <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Anketa-Vise-od-polovine->

ispitanika-za-samostalnost-RS-vole-Dodika-a-vjeruju-crkvi/319950. Posjećeno 14. 02. 2022. godine;

Odluku o proglašenju nezavisnosti Republike Crne Gore;

Odluka o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu. (1943, 29–30. novembar). Dostupno na: http://www.znaci.net/00001/138_60.pdf. Posjećeno 30. 06. 2021. godine,

Odluke Velike Narodne Skupštine Srpskog Naroda u Crnoj Gori. Donijeta na sjednici od 13. novembra 1918 godine u Podgorici. Dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1246700&print=yes>. Posjećeno 04. 05. 2019. godine;

Odluka o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Broj 1/1992;

Odluka o ostajanju srpskog naroda Bosne i Hercegovine u zajedničkoj državi Jugoslaviji. Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Broj 1/1992. godine;

Organski zakon 6/2006 od 19. jula o reformi Statuta autonomije Katalonije. Dostupno na: <https://www.parlament.cat/document/cataleg/150259.pdf>. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Orlović, Slaviša. 2007. Kosovo i Metohija – između obećane nezavisnosti i faktičke podele. *Hereticus*. 3-4/2007, UDK 323.173(497.115) 341.218(497.115), 36-58 Fakultet političkih nauka. Beograd;

Pajvančić, Marijana. 2009. Ustavni okvir regionalne države - primer Srbije. Centar za regionalizam. Novi Sad;

Pajvančić, Marijana; Radović, Zorica; Popović, Dragoljub i dr. 2000. Principi ustavne deklaracije. Forum za etničke odnose. Beograd;

Patrick Greenfield, Catalan referendum: preliminary results show 90% in favour of independence. 2017. Dostupno na <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/01/dozens-injured-as-riot-police-storm-catalan-ref-polling-stations>. Posjećeno 28.01.2021. godine;

Pärtel, Piirimäe. 2006. *The Explanation of Conflict in Hobbes's Leviathan*. Trames. Cambridge.

Pau Bossacoma Busquets. 2020. "A Contract Theory of Secession". *Morality and Legality of Secession*. Palgrave. London, st: 9-69.

Perović A., Milenko. 2004. *Praktička filozofija*. Novi Sad.

Perović Bojana. 2010. Ustavno ustrojstvo regionalne države u Španiji. .UDK: 321.01(460) Bibliid 0025-8555, MP, 62(2010) Vol. LXII, br. 3, str. 489–530 Izvorni naučni rad;

Perrino, Sabina. 2013. Veneto out of Italy? Dialect, Migration and Transnational Identity. *Applied Linguistics* 34/5. 574-519. Oxford University Press;

PDeCAT sajt. Dostupno na: <https://www.partitdemocrata.cat/presentacio/>. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Polazne osnove za uređenje odnosa Srbije i Crne Gore. Dostupno na: https://www.novine.ca/ms/www.novine.ca/arhiva/2002/15_03_02/yu.html. Posjećeno 04. 06. 2019. godine,

Povelja Ujedinjenih nacija. Dostupno na: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Povelja_Ujedinjenih_nacija.pdf. Posjećeno 03.02.2017. godine;

Platforma o položaju Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj državnoj zajednici. 1991. Službeni list Republike Bosne i Hercegovine (Broj 32. od 16. X 1991. godine);

Prism Research. 2015. The Public Opinion Poll Results for Office of the UN Resident Coordinator. Dostupno na: http://www.undp.org/content/dam/unct/BiH/PDFs/Prism%20Research%20for%20UN%20RCO_Report.pdf. Posjećeno 14. 02. 2022. godine;

Progressive Spain. 2016. Politifile: Partit Demòcrata Català (PDC) ~ Catalan Democratic Party. Dostupno na: <https://progressivespain.com/politifile-partit-democrata-catala-pdc-catalan-democratic-party/>. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Raos, Višeslav. 2012. Političke analize broj 10. Profil političke organizacije: Sjeverna liga, Borci za Padaniju. Fakultet političkih znanosti. Centar za cjeloživotno obrazovanje. Zagreb;

Rastoder, Šerbo. 2003. A short review of the history of Montenegro. U F. Bieber (ur.), *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood* (107-137). BadenBaden: Nomos Verlagsgesellschaft.;

Ražnatović, Novak. Crna Gora na Berlinskom kongres. Dostupno na: https://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_u_xix_vijeku/cg_na_berlinskom_kongresu_n_raznatovic.htm. Posjećeno 11.08.2021. godine;

Regional law n. 15 of 19 June 2014 Consultative referendum on the autonomy of Veneto. Dostupno na: <https://bur.regione.veneto.it/BurVServices/pubblica/DettaglioLegge.aspx?id=276453>. Posjećeno 28.01.2021. godine;

Regional law n. 16 of 19 June 2014 Consultative referendum on the autonomy of Veneto. Dostupno na <https://bur.regione.veneto.it/BurvServices/pubblica/DettaglioLegge.aspx?id=276454>. Posjećeno 28.01.2021. godine;

Republička izborna komisija. 1992. Sluzbeni list R BiH, broj 7; 27. mart 1992. godine;

Resolució 5/X del Parlament de Catalunya, per la qual s'aprova la Declaració de Sobirania i del dret a decidir del poble de Catalunya, Tram. 250-00059/10 i 250-00060/10, Parlament de Catalunya. 2013. Dostupno na službenim mrežnim stranicama Parlamenta Katalonije na <https://www.parlament.cat/document/intrade/7094/>. Posjećeno 25.11.2021. godine;

Rezolucija SB UN 1244 1999. Dostupno na: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/19944>. Posjećeno 11.08.2021. godine;

Rezolucija Republike Kosovo kao dokument 01 br. 06/91. Skupština Republike. Priština, 22. septembar 1991. godine;

Rezolucija kojom je proglašena neovisnost prihvaćena je sa sedamdeset glasova za, deset protiv i dva suzdržana u parlamentu koji ima 135 zastupničkih mjesta. „Catalans Declare Independence as Madrid Imposes Direct Rule“, October 27, 2017. Dostupno na <https://www.bbc.com/news/world-europe-41780116/>. Posjećeno 28.01.2021. godine;

Referendum di indipendenza del Venetodel 16-21 marzo 2014 i risultati. Dostupno na:

Remond, Alexandra. 2017. Questioned sovereignties: independence referndums and secession in a comparative perspective. University of Edinburgh.

Rieraa, Pedro; Riusba, Marc. 2009. Iniciativa per Catalunya Verds and the Assembly of Catalonia elections 2006. Juan March Institute. Madrid, Spain; University of Barcelona. Environmental Politics Vol. 18, No. 1, 123–127;

Roller Ruth Elisa. 1999. Catalonia and European Integration: A regionalist strategy for nationalist objectives, Thesis submitted for the PhD Degree in Government at The London School of Economics and Political Science University of London. United Kingdom;

Rubino Monica. 2017. Referendum autonomia, vince il Sì. Che cosa succede ora in Veneto e Lombardia. Dostupno na https://www.repubblica.it/politica/2017/10/23/news/referendum_autonomia_vince_il_si_che_sucede-179084562/. Posjećeno 28.01.2021. godine;

Ruso, Žan-Žak. 1949. Društveni ugovor. Prosveta. Beograd;

Savić S. Snežana, Savić, Matej. 2017. Teorija države i prava. Komesgrafika doo. Banja Luka;

Savić, Matej. 2019. Međunarodnopravni status Bosne i Hercegovine. Pravni život 12/2019, 303-320;

Savanović, Aleksandar. 2014. Economic sovereignty. 12th International Academic Conference. Prague ISBN 978-80-87927-04-5, IISES;

Savanović, Aleksandar. 2018. "Venexit"- Venice secession movement. Politeia, 8(15): 32–49;

Savanović Aleksandar. 2019. Teorija Republike. Fakultet političkih nauka. Banjaluka;

Savanović, Aleksandar; Vranješ, Aleksandar; Vranješ, Nevenko, Budimir, Željko. 2020. Izvori, geneza i priroda secesionističke retorike u Republici Srpskoj. Fakultet političkih nauka. Univerzitet u Banjoj Luci. Politička misao, god. 57, br. 1str. 93-126;

Savanović A. 2022. „Kosovski Sui Generis“. Dostupno na: <https://www.frontal.ba/blogovi/blog/61878/kosovski-sui-generis>, Pristupljeno 5.7.2022.

Sentencia del Tribunal Constitucional sobre el Estatuto de Autonomía de Cataluña de 2006, 31/2010, e 28 de junio de 2010, BOE-A-2010-11409;

Sentencia 42/2014, de 25 de marzo BOE (Official State Gazzete) number 87, of 10 April 2014. Dostupno na: <https://ep00.epimg.net/descargables/2014/03/25/d10fedeeef8013087d218afcd11cf9ebf.pdf?rel=mas/>. Posjećeno 25.11.2021. godine;

Sevdije Ahmeti, Sevdije. 1994. Oblici aparthejda na Kosovu. Sukob ili dijalog Srpsko-albanski odnosi i integracija Balkana Zbornik radova, 101-111. Subotica;

Sajt Candidatura d'Unitat Popular. Dostupno na: <http://cup.cat/what-is-the-cup>. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Savetodavno Mišljenje po pitanju nezavisnosti Kvebeka. Vrhovni sud. 1998. Dostupno na: <http://scc.lexum.org/en/1998/1998scr2-217/1998scr2-217.htm>. Posjećeno 04.06.2019. godine;

Scotoni, P.P. I. 2001. Exercising Self-Determination without Jeopardising the Rights of the Others: The Catalan Model. St. Thomas Law Review. Vol 14, No. 2;

Shiloh Jagers Jones. 2015. Catalunza no es Espanya?: examining Catalan nationalism. The University of Mississippi. Mississippi. (Presented in partial fulfillment of the requirements for

completion of the Bachelor of Arts degree in International Studies (Croft Institute for International Studies);

Službeni list SR Bosne i Hercegovine, broj 32/91;

Socijaldemokratska partija Crne Gore, zvanična internet stranica. Dostupno na: <http://sdp.co.me/istorijat/>. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;

Spain: Police Used Excessive Force in Catalonia Hold Independent Investigation into Violence During Referendum“, Human Rights Watch, October 12, 2017. Dostupno na <https://www.hrw.org/news/2017/10/12/spain-police-used-excessive-force-catalonia>. Vidi, također, Human Rights Watch – Spain, na <https://www.hrw.org/europe/central-asia/spain/>. Posjećeno 25.01.2021. godine;

Statut Veneta. Dostupan na: <https://www.regione.veneto.it/statuto-della-regione-veneto>. Posjećeno 25.01.2021. godine;

Stromseth E., Jane. 1993. Secession and Humanitarian Intervention by the United Nations. American Society of International Law Proceedings;

Stjuart Mil, Džon. O slobodi. Dostupno na: http://rsroyalfamily.net/files/on_liberty_lat.pdf. Posjećeno 01. 04. 2018. godine;

Sulzmann, Daniel; Fazlagić-Šestić Belma. 2012. Dostupno na: <https://www.dw.com/hr/katalonci-%C5%BEele-neovisnost/a-16237286>. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Statista. The Statistics Portal. Dostupno na <https://www.statista.com/statistics/327063/gross-domestic-product-in-catalonia-and-spain/> Teresa Romero, Jan 12, 2021. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Staletović, Lji. 2003. Albanski nacionalni interesi i težnje od 1878. do danas., Glas javnosti. Beograd;

Stepanov, Radivoj, Lazar, Žolt. 2002. Savremene koncepcije regionalizma i problem statusa Vojvodine. Sociološki pregled, br. 1-2. Filozofski fakultet. Univerzitet u Novom Sadu;

Stojanović, S.; Blagojević V. 2017. Strateški izazovi Kosova i Metohije, Politika nacionalne bezbednosti godina VIII broj 2/2017. str. 119-141, UDK: 323.013(497.115):32(497.11) Pregledni rad. Institut za strategijska istraživanja. Ministarstvo odbrane;

Stojmenović, Rosana. 2012. Izbori u Kataloniji: Pobijedio je Mas, ali bez apsolutne većine. Dostupno na: <https://www.24sata.hr/news/otvorena-biralista-pokrajina-katalonija-bira-samostalnost-290872>. Posjećeno 25.11.2021. godine;

Sunstein, Cass. 1991. Constitutionalism and Secession. University of Chicago Law Review. Chicago;

Šuković, Mijat. 2001. Independence for the State of Montenegro: An Efficient Option for the Future. Centre for European Policy Studies;

Šuković, Mijat. 2009. Tri različita ustavna uređenja Crne Gore. Od razbijanja šestočlane jugoslovenske federacije (1992.) do sada (2009.) Three Different Constitutional arrangements of Montenegro p. 9-43 <https://doi.org/10.4000/revus.1092>. Dostupno na: <https://journals.openedition.org/revus/1092?lang=hr>. Posjećeno 04. 05. 2019.

The metamorphosis of the Catalan parties. Dostupno na: https://elpais.com/ccaa/2017/06/10/catalunya/1497112678_921964.html. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Tierney, Stephen. 2009. Constitutional Referendums: A Theoretical Enquiry. The Modern Law Review 72 (3):360–83. Constitutional Referendums: The Theory and Practice of Republican Deliberation. Oxford University Press;

Toyer, Julien. 2014. Spanish court suspends Catalonia independence vote. Dostupno na: <https://www.reuters.com/article/us-spaincatalonia-court/spanish-court-suspends-catalonia-independence-vote-idUSKCN0HO1XB20140929>. Posjećeno 25.11.2021. godine;

Treaty of Campo Formio. Dostupno na: <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Campo-Formio>. Posjećeno 25.01.2022. godine;

Turp, Daniel, Sanjaume – Calvet, Marc. 2016. The emergence of a democratic right to self-determination in Europe. Centre Maurits Coppieters

Tuđman, Miroslav; Bilić, Ivan. 2005. Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991. – 1995. Zagreb;

Ustav Socijalističke federativne republike Jugoslavije sa ustavima socijalističkih republika i statutima autonomnih pokrajina. 1963. Službeni list SFRJ.;

Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. 1974. Službeni list SFRJ;

Ustav Republike Srbije 1990. godine. Dostupno na <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-iz-1990.pdf>. Posjećeno 30.08.2021. godine;

Ustav Knjaževine Crne Gore, 19. Decembar 1905. Dostupno na: <http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/dokumenti/Ustav%20Crne%20Gore%20iz%201905.pdf>. Posjećeno 04. 05. 2019. godine,

Ustav Savezne Republike Jugoslavije. 1992 Dostupno na: <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/SRB-FRY-Constitution-1992-SRB.pdf>. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;

Ustavna povelja Državne zajednice Srbija i Crna Gora. Dostupno na: http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/ustavna_povelja_scg.pdf. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;

Ustav Crne Gore, 1992. Dostupno na: http://www.uniset.ca/microstates/montenegro_1055251939.pdf. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;

Ustavni sud Crne Gore. Istorija ustavnog sudstva u Crnoj Gori. Dostupno na: <http://www.ustavnisud.me/slike/ustavnisud/osudu.htm>. Posjećeno 04. 05. 2019. godine;

U susret integracijama. 2011. Brošura škole Evroatlantskih integracija. Herceg Novi: Biro kont;

Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. (1921, 28. jun). Dostupno na: file:///C:/Users/h.krnetic/Downloads/aj_10_02_02_txt_ustav1921.pdf. Posjećeno 30. 06. 2018. godine,

Ustav Savezne Republike Jugoslavije. (1992, 27. april). Dostupno na: <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/SRB-FRY-Constitution-1992-SRB.pdf>. Posjećeno 23. 07. 2021. godine,

Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1974.). Dostupno na: <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1974.pdf>. Posjećeno 07.10.2021. godine;

USAID. 2017. National Survey of Citizen's Perception in Bosnia and Herzegovina 2016. Dostupno na <http://www.measureBiH.com/national-survey-of-citizens-perceptions>. Posjećeno 14. 02. 2022. godine;

USAID. 2018. National Survey of Citizen's Perception in Bosnia and Herzegovina 2017. Dostupno na <http://www.measureBiH.com/national-survey-of-citizens-perceptions>. Posjećeno 14. 02. 2022. godine;

Vasiljević, Vladan. 1994. Kosovo: Ostvarivanje i zaštita prava čoveka, u: Sukob ili dijalog. Subotica;

Vidanović, Vidan Hadži, Milanović, Marko. 2005. Prevod u Međunarodno javno pravo, zbirka dokumenata, Beogradski centar za ljudska prava. Beograd;

Vujkoja, Ivan; Sitarski, Milan. 2016. Bosna i Hercegovina-federalizam,ravnopravnost, održivost. Institut za društveno-politička istraživanja. Mostar;

Vuković, Miodrag – Miško. 2007. Pravna priroda i koncepcija ustavne povelje i pravni karakter državne zajednice Srbija i Crna Gora. Doktorska disertacija. Podgorica;

Vukadinović, Igor. 2020. Autonomija Kosova i Metohije u Srbiji (1945-1969). Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu. Filozofski fakultet. Beograd;

Zakon o administrativnoj podjeli Srbije. Službeni glasnik Srbije. broj 28, 9. septembar 1945. dok. 233;

Zakon o referendumu RCG. Dostupno na:

file:///C:/Users/h.krnetic/Desktop/IZRADA%20DISERTACIJE/CRNA%20GORA/secesija%20crna%20gora%20VISE%20LIT/PRAVNA%20PRIRODA%20I%20KONCEPCIJA%20USTAVNE%20%20%20%20crna%20gora.pdf. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;

Zakon o referendum o državno-pravnom status Republike Crne Gore. Dostupno na: http://www.podaci.net/_gCGO/zakoni/Zakon_o_referendumu_o_drzavnopravnom_statusu_republike_Crne_Gore/dthe7j.html. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;

Zapisnik sa Prvog zasjedanja ZAVNOBiH, 25. novembar 1943. godine u Mrkonjić Gradu i 30. juna/1. jula 1944. godine u Sanskom Mostu. Dostupno na www.tacno.net. Posjećeno 01.02.2021. godine;

Zvanični rezultati referenduma o državno-pravnom status Crne Gore. Dostupno na: <https://dik.co.me/wp-content/uploads/2018/09/Rezultati-konacni-po-opstinama.pdf>. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;

Zvanična stranica Uprave za statistiku Crne Gore. Dostupno na: <http://monstat.org/cg/page.php?id=534&pageid=322>. Posjećeno 4. juna 2017. godine

Zakon o udruživanju građana, februar 1990. godine;

Zvanična stranica Stranke demokratske akcije. Dostupno na: <https://www.sda.ba/stranica/historijat-sda/9>; Posjećeno 07. 10. 2021. godine;

Zvanična stranica Srpske demokratske stranke. Dostupno na: <http://www.sdsrs.com/sr/67.istorijat.html>. Posjećeno 07.10.2021. godine;

Zvanični sajt Esquerra Republicana, ERC. Dostupno na: <https://en.esquerra.cat/en/la-forca-de-la-resistencia>. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Žan Žak Ruso. 1993. Društveni ugovor. Beograd. (preveli T. Marković, R. Stojanović, M. Vuković);

Norman, Wayne. 2005. Negotiating Nationalism Nation-Building, Federalism, and Secession in the Multinational State (edited by Margaret Moore). The Ethics of Secession as the Regulation of Secessionist Politics. Oxford University Press. Oxford;

Wellman, Christopher Heath. 2005. A Theory of Secession: The Case for Political Self Determination. Cambridge University Press. Cambridge;

Woods, S. 1992. The Centre No Longer Holds: The rise of the regional leagues in Italian politics. West European Politics, 15/2;

Woods, Dwayne. 1995. The Crisis of Center-Periphery Integration in Italy and the Rise of Regional Populism The Lombard League. Comparative Politics, Vol. 27, No. 2 pp. 187-203. City University of New York;

10 Mišljenja Badinterove komisije. 1994. Rezolucije Saveta bezbednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji (i drugi dokumenti). Međunarodna politika. Pravni fakultet i Fakultet političkih nauka. Beograd 1994. Dostupno na: <https://pescanik.net/10-misljenja-badinterove-komisije/#tabs-1896-0-0>. Posjećeno 07.10.2021. godine.

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

ПРИМЉЕНО: 26. 09. 2022

924/22

ИЗВЈЕШТАЈ о оцјени урађене докторске дисертације

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

- 1) Навести датум и орган који је именовоао комисију;
Сенат Универзитета у Бањој Луци, датум именовања: 07.07.2022. године, број 02/8.04-3.1395-70/22
- 2) Навести састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, научно-наставног звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање и назива универзитета/факултета/института на којем је члан комисије запослен.
  - Проф. др Ђорђе Вуковић, редовни професор; Политичка теорија; Факултет политичких наука Универзитет у Бањој Луци, председник;
  - Проф. др Синиша Атлагић, редовни професор; Политиколошко-социолошке студије; Факултет политичких наука Универзитета у Београду, члан;
  - Проф. др. Александар Савановић, редовни професор; Политичка теорија; Факултет политичких наука Универзитет у Бањој Луци, члан;

- 1) Навести датум и орган који је именовоао комисију;
- 2) Навести састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, научно-наставног звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање и назива универзитета/факултета/института на којем је члан комисије запослен.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

- 1) Име, име једног родитеља, презиме: Хелена (Љубомир) Крнетић
- 2) Датум рођења, општина, држава: 29.09.1988. Бања Лука, БиХ/РС
- 3) Назив универзитета и факултета и назив студијског програма академских студија II циклуса, односно последијипломских магистарских студија и стечено стручно/научно звање: Универзитет у Бањој Луци, Факултет политичких наука, смјер Међународне студије, магистар међународних односа
- 4) Факултет, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране магистарског рада: Факултет политичких наука, Теорија сецесије студија случаја: Каталонија и Шкотска, политичка теорија, 30.11.2017.
- 5) Научна област из које је стечено научно звање магистра наука/академско звање мастера: Политичка теорија
- 6) Година уписа на докторске студије и назив студијског програма: година уписа 2017, докторски студиј друштвених наука

III УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

- 1) Наслов докторске дисертације;
Савремени сецесионистички покрети у Европи – пет студија случаја

- 2) Вријеме и орган који је прихватио тему докторске дисертације:
 Сенат Универзитета у Бањој Луци, број 02/04-3.733-36/20 од 26.03.2020. године
- 3) Садржај докторске дисертације са страничењем;
 Садржај:
1. Дефинисање и опис предмета/проблема истраживања	8
1.1 Истраженост проблема	10
1.2 Радна хипотеза	14
1.3 Материјал и метод рада	15
2. Теоријски оквир за поимање сецесије	19
2.1 Сувереност	22
2.2 Самоопређељење народа	31
2.3 Облици и субјекти самоопређељења	32
2.4 Правни оквир самоопређељења	34
3. Студија случаја – Венето	38
3.1 Историјски преглед	38
3.2 Венето у контексту савремене Италије	41
3.3 Елементи сецесије	44
3.4 Аргументи за сецесију	49
3.5 Референдум у Венету	51
4. Студија случаја – Каталонија	54
4.1 Историјски преглед	54
4.2 Каталонија у контексту савремене Шпаније	55
4.3 Елементи сецесије	59
4.4 Политички субјекти	61
4.5. Референдум у Каталонији	64
4.6 Аргументи за сецесију	68
5. Студија случаја - Косово	71
5.1 Историјски преглед	71
5.2 Косово у контексту савремене Србије	75
5.3 Елементи сецесије	80
6. Студија случаја – Црна Гора	82
6.1 Историјски преглед	82
6.2 Црна Гора у контексту Уставне повеље Србије и Црне Горе	85
6.3. Политички субјекти	87
6.4. Референдум у Црној Гори	90
6.5. Аргументи за отцјељење	93
7. Студија случаја - Република Српска	98
7.1 Историјски преглед	98
7.2 Република Српска у контексту Босне и Херцеговине	100
7.3 Интернационализација државног питања Босне и Херцеговине	111
7.4 Елементи сецесије	117
7.5 Проблем сецесије, дисолуције и самоопређељења народа у контексту Републике Српске и Босне и Херцеговине	120
8. Закључак	124
9. Литература:	131
- 4) Истаћи основне податке о докторској дисертацији: обим, број табела, слика, шема, графикона, број цитиране литературе и навести поглавља:
- обим дисертације: 156 страница;
  - број табела: 2;
  - број слика: 7,
  - шема: 0,
  - графикона: 0,
  - број цитиране литературе: 236;
  - поглавља: 1. Дефинисање и опис предмета/проблема истраживања; 2. Теоријски оквир за поимање сецесије; 3. Студија случаја – Венето; 4. Студија случаја – Каталонија; 5. Студија случаја - Косово; 6. Студија случаја – Црна Гора; 7. Студија случаја - Република Српска; 8. Закључак; 9. Литература

1) Наслов докторске дисертације;

2) Вријеме и орган који је прихватио тему докторске дисертације

- 3) Садржај докторске дисертације са страничењем;
 4) Истаћи основне податке о докторској дисертацији: обим, број табела, слика, шема, графикана, број цитиране литературе и навести поглавља.

IV УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Како и сама кандидаткиња наводи у уводном дијелу дисертације проблем сецесије је изузетно важан како са становишта практичне политике и друштвене стварности, тако и теоријски.

Сецесионизам је присутан у реалности многих држава и друштава и оптерећује функционисања сложених, а посебно вишенационалних држава. Изузетног је конфликтног потенцијала и као такав утиче на нормално функционисање друштва, често изазивајући дубоке кризе и поћеле у друштву и држави у којој се јавља. Ако погледамо мапу постојећих сецесионистичких и потенцијално сецесионистичких покрета само у Европи, јасно ћемо добити назнаку о друштвеној и политичкој важности ове теме, те потенцијалу за нестабилности које су у проблему сецесије садржане. Стога изучавање сецесионизма може битно допринијети превазилажењу друштвених и политичких напетости, а исправно разумијевање овог феномена значајно би релаксирало многе од постојећих друштвених напетости и актуалних и латентних конфликта који постоје у многим државама Европе и свијета.

Проблем је додатно потенциран чињеницом непостојања општег теоријског консензуса око питања сецесије. То прије свега произилази из чињенице да се ту сукобљавају два фундаментална начела савремене политике: суверенитет државе и право народа на самоопредјељење, те овисности практичног третирања конкретних сецесионизама од односа снага на међународној сцени. Према постоји начелни консензус да је контрактуалистичка/контрактаријанистичка теорија сецесије адекватан теоријски оквир за третирање овог проблема, што кандидаткиња и сама констатује, тај се теоријски оквир налази пред сталним изазовима и теоријским оспоравањима, а неке важне савремене теорије сецесије какве су оне које су, само као примјер да наведемо, предложили Бјукенен, Лехнинг или тзв „либертаријанска“ теорија (Мисес, Хопе) одступају, у мањој или већој мјери, од овог теоријског становишта. Према томе очигледно је да је мјеродавна доктрина сецесије пред теоријским изазовима, и суочава се са константним покушајима модификовања, проширивања па чак и оспоравања.

Имајући у виду обоје претходно речено – практичнополитичку недоследност (ако не и конфузију) у третирању сецесије, као и теоријске изазове с којим се сусреће тренутно мјеродавна контрактуалистичка теорија сецесије, јасно је да је тема дисертације више него оправдана и кандидакиња је у праву када сматра да је смислено анализирати тај проблем.

Предмет истраживања ове дисертације је пет савремених сецесионистичких покрета: Каталонија, Венето, Република Српска, Косово* и Црна Гора.

Ови примјери одабрани су на основу јасне логике истраживања: прво, у питању су актуални и још увијек контроверзни сецесионизми; друго, сви се догађају на тлу савремене Европе у демократским и међународно признатим државама. Изузетак је у одређеној мјери Црна Гора, за коју се може рећи да је довршен сецесионизам. Ипак, самосталност Црне Горе се још увијек проблематизује унутар саме Црне Горе, гдје постоје битни актери на политичкој сцени који пропагирају реверзибилност процеса осамостаљења те доводе у питање његов легалитет и легитимитет. Осим тога случај Црне Горе је начелно важан као контролни случај, јер представља парадигма примјер за контрактуалистичку теорију сецесије, која је, као што смо већ напоменули, доминантна теоријска основа за савремене сецесије, а и основно теоријско полазиште које кандидаткиња користи у овом раду. Случај Косова је такође од посебног значаја јер представља најважније одступање од објашњавајуће контрактуалистичке парадигме и то је без сумње један од најважнијих циљева овог рада: да покуша маркирати оне индикаторе који су били присутни (ако су били) у случају Косова (а није их било у осталим случајевима), који су омогућили ово одступање.

Циљ истраживања произилази и јасно је видљив из претходно реченог.

Прво, на анализи одабраних случајева кандидаткиња је покушала издвојити оне разлоге који неке од ових покрета чине успјешнијим (и релативно ниског конфликтног потенцијала) од других. Такав је на примјер случај Црне Горе. С друге стране опсежно су анализирани узроци који друге случајеве чине висококонтликтним изворима озбиљних друштвених и политичких сукоба. Кандидаткиња је класификовала основне антисецесионистичке аргументе и политичке/друштвене феномене који су у пракси блокирали или блокирају реализацију сецесије. На основу таквог истраживања тестирана је доминантна контрактуалистичка парадигма, као важећи теоријски оквир за практичнополитичко третирање сецесионистичког захтјева. Основни циљ истраживања је да се на основу анализе одабраних конкретних сецесионистичких покрета испита и тестира опсег и домети владајуће

контрактуалистичке теорије сецесије.

Основне хипотезе изложене у раду су, прије свега, да је контрактуалистичка теорија и даље мјеродаван оквир за разумјевање и третирање стварних сецесионистичких покрета унаточ томе што неки новији случајеви (Косово) доводе у питање овај модел.

Контрактуалистичка теорија дефинише сецесију као ситуацију која настаје као посљедица „повлачења пристанка“ грађана на постојећу заједницу и државни поредак, и у крајњој линији се исказује кроз колективне субјективитете - сецесија настаје када једна група грађана, организована у неки политички ентитет (федералну јединицу, покрајину, град, и сл), која је била дио једне политичке заједнице (државе), и била сагласна са својим чланством у дајој држави, сада хоће да напусти ту државу и изађе из постојећег политичког аранжмана, и формализује и артикулише тај захтјев у политички став. То је класична контрактуалистичка дефиниција сецесије (Савановић, 2019). Из овако постављене основне хипотезе слиједи неколико додатних истраживачких питања: 1) Сецесионизам се аргументује на различите начине у зависности од специфичних околности сваког појединог случаја; а те аргументације се могу сврстати у три основне групе: историјски аргументи; економски аргументи; политичко-правни аргументи. 2) Нужан услов за успјешност једног сецесионистичког покрета је постојање сагласности остатка државе формално исказана или кроз политичку одлуку или кроз одлуку уставног суда. Остали аргументи, попут на примјер економског израбљивања, могу само ојачати преговарачку позицију сецесиониста али не могу обезбједити коначни легитимитет сецесионизму. 3) Без те сагласности сецесионизам остаје једностран политички акт и стога не може добити легитимитет у међународним односима.

Сецесионизам је, наравно, опширно истраживан феномен у савременој политичкој теорији са готово непрегледном литературом. Кандидаткиња класификује литературу на двије основне групације, и два теоријска екстрема (слиједећи: Лехнинг, 1998). Прва се односи на тзв. „антисецесионисте“ – теоретичаре који постављају крајње строге услове за сецесију и теже да ју максимално отежају; и „просецесионисти“ – који подржавају отцјепљење, под врло лабавим или готово никаквим условима (Мисес, 1985). У оба случаја ове теоријске позиције могу се даље сврстати у двије подгрупе (Бјукенен, 1991; Лехнинг 1998). Прво, можемо говорити о нормативним теоријама сецесије које се односе на питање под којим је условима (и да ли уопште) сецесионизам морално оправдан и допуштив. Друго, то су дескриптивне теорије које описују услове које сецесионистички покрет треба испунити да би био признат. Кандидаткиња анализира овај теоријски спектар кроз неколико кључних и реномираних аутора и прави сажет приказ постојећих теоријских позиција. Тзв „аналогија с револуцијом“ аргумент (Freeman, 1998) „се базира на увјерењу да, уколико постоји право на револуцију, у смислу одбране народа од тиранске владе, аналогно с тим, постоји и право на отцјепљење, гдје је главни аргумент угрожавање права“. Хари Беран је развио радикалну теорију сецесије, која је изведена из либералног постулата личне аутономије, из чега слиједи да „сваки појединац може да одреди свој политички статус“. Либертаријанска теорија води ово становиште до екстрема тврдећи да група или појединац има право на отцјепљење, чим се тај захтјев испостави (Мисес, 1985), без било каквих додатних услова. Алан Бјукенен заступа становиште да је сецесија морално оправдана тек у специјалним случајевима каква су кршење основних људски права, или код неоправданог припајања дијела територије; и код кршења договора о аутономији унутар државе (Бјукенен, 2004). Цејн Стромсет износи становиште да је сецесија оправдана „да би се исправила неправда која је раније учињена, односно кад друга група има легитимно право на захтјевање дијела територије коју је погрешно припојила друга држава“ или „како би се поништила садашња репресија када 'друга група' или мањина трпи системску репресију у постојећој држави и ускраћују јој се једнаке могућности да учествује у политичком процесу или су изложени непрекидним грубим кршењима људских права“ (Stromseth, 1993). Кристофер Харт Велман уводи стриктно формалистички критериј: „група има морално право да се отцјепи све док њихово отцјепљење остави постојећу државу у стању да извршава све потребне политичке функције“ (Wellman, 2005). Норман (2005) слиједи тзв „класичну националистичку теорију сецесије“ према којој нације „као текве, „имају право на самоопредјељење, укључујући право на државу у којој чланови друге нације чине већину“. Ова врста теорија је значајна јер уводи важан критериј за одређивање субјекта сецесије, тј. „ко“ има право на сецесију. Алан Бјукенен (1991) сматра да „група има морално право на отцјепљење уколико има снажне моралне аргументе за тај чин.“ То је један од представника тзв „теорија оправданих разлога“ која се састоји у тврдњи да „поред већине у корист сецесије територијално концентрисана група мора доказати једно или више од следећег: (а) да је била жртва системске дискриминације или искориштавања и да та ситуација неће престати све док група остане у држави; (б) да је група и њезина територија илегално укључена у државу; (ц) да група има ваљано право на територију коју жели да повуче из државе; (д) да је култура групе угрожена; (е) да је група утврдила да су уставна права грубо кршена или их системски игнорише влада или врховни суд“. У раду се анализирају ове и друге актуалне савремене теорије сецесије, али кандидаткиња заузима став да је „мјеродаван“

теоријски оквир, како за теоријско, теко и за практичнополитичко третирање сецесије тзв. контрактуалистичка теорија која се базира на два основна принципа (Савановић, 2019): (а) устав је нека врста „друштвеног уговора“, стога (б) за његово поништење нужен услов је сагласност страна. У контексту сецесије ово значи: није могуће једнострано или унилатерално излазак из постојеће државе – да би акт сецесије био легалан и легитиман сецесионисти морају добити сагласност остатка државе за овај акт.

Кориштена литература:

- Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo. 2010. International court of justice. General List No. 141. Dostupno na <file:///C:/Users/h.krmetic/Downloads/Advisory%20opinion.pdf>. Posjećeno 13.08.2021. godine;
- Alić Glorija. 2018. Humanitarne intervencije i međunarodno pravo. Stručni radovi. Anali Pravnog fakulteta Sarajevo (309-329);
- Amandmani na Ustav iz 1974. godine. Dostupno na http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latn/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/amandmani_na_ustav_iz_1974.html. Posjećeno 30.08.2021. godine;
- Amnesty International – Spain 2017/2018. Dostupno na <https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/spain/reportspain/>. Takođe, javna izjava Amnesty Internationala o događanjima 1. listopada 2017. Dostupno na: <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4174732017ENGLISH.pdf>. Posjećeno 13.08.2021. godine;
- Arban, Erica. 2018. The referenda for more autonomy in Veneto and Lombardia: constitutional and comparative perspectives. Perspectives on Federalism, Vol. 10, issue 1, 242-267;
- Arbutina, Zoran. 2020. Crna Gora i politički koncept autokefalnosti. Dostupno na: <https://www.dw.com/hr/crna-gora-i-politi%C4%8Dki-koncept-autokefalnosti/a-52441305>. Posjećeno 03.06.2022. godine;
- Atlanska povelja dostupna je na engleskom jeziku na <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>. Takođe Manfred Nowak, U.N. Covenant on Civil and Political Rights - CCPR Commentary, 2. izd., Kehl – Strasbourg, 2005, page 7) iz <http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/11/Istorija-prava-na-samoodredjenje.pdf>. Posjećeno 13.08.2021. godine;
- Avramov, Smilja; Kreća, Milenko. 2008. Međunarodno javno pravo. Službeni glasnik. Beograd;
- Bartkus, Viva One. 2004. The Dynamic of Secession. Cambridge University Press. Cambridge;
- Beran, Harry. 1987. The Consent Theory of Political Obligation. Croom Helm. London;
- Bernardini, Paolo. 2014. Inside Venice's Secession Movement. Mises daily articles. Dostupno na <https://mises.org/library/inside-venices-secession-movement>;
- Bieber, Florian. 2003. Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood. BadenBaden: Nomos Verlagsgesellschaft;
- Bojanić M. 2014. Ahtisarijev plan - papir koji je Srbiju zavio u crno. Dostupno na <https://www.telegraf.rs/vesti/politika/1000527-ahtisarijev-plan-papir-koji-je-srbiju-zavio-u-crno>. Posjećeno 30.08.2021. godine;
- Bodin, Jean. 1993. Les six livres de la république. Chicoutimi. Ville de Saguenay, Québec 1993, (112 I 120);
- Bralić, Ante, Eschebach, Tea. 2008. Austrijska opsada Zadra 1809. godine, UDK 949.75:355.4"1809. Zadar Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru Izvorni znanstveni rad. Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru, sv. 50/2008.,
- Brunazzo, Marco. Roux, Christophe. 2013. The Lega Nord: From Regional Protest to National Government. Paper presented at the 7th ECPR General Conference, Bordeaux, 4-7 September 2013 Section 30 – New Developments in Federalism and Regionalism Panel 282 – Regionalist Parties in National Institutions. University of Trento. France;
- Buchanan, Allen. 1991. Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec. Westview Press. Colorado;
- Buchanan, Allen. 2004. Justice, legitimacy and self-determination. Oxford University Press. Oxford;
- Bugajski, Janusz. 2001. Talking Points The case for Montenegro's independence. East European Project.;
- Catalonia vote: Pro-independence parties win elections. 2015. Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/world-europe-34372548>. Posjećeno 25.11.2021. godine.
- Carpentier, Jean, Lebrun, Francois. 1999. Povijest Francuske. Zagreb. Dostupno na <https://zir.nsk.hr/islandora/object/hrstud%3A2048/datastream/PDF/view>. Posjećeno 28.04.2022. godine;
- Caspersen, Nina. 2003. Elite Interests and the Serbian-Montenegrin Conflict. Southeast European Politics IV (2-3):104-21;
- Cingel, Ján. 2017. Crna Gora na putu u NATO. Research Fellow. GLOBSEC Policy Institute;
- Clark, Martin. 1984. Modern Italy 1871-1982. Longman. London and New York;
- Conference on security and co – operation in Europe final act, [United Nations Treaty Series (UNTS), Vol. 999. , Helsinki 1975.] Dostupno na: <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>. Posjećeno 28.04.2022. godine;
- Colomé, Gabriel. 1996. The left parties in Catalonia: The case of the PSC and the PSUC Estudio/Working Paper. Dostupno na: <http://www.socialistes.cat/pagina/psc> PSC. Posjećeno 11.03.2021.;
- Convergencia Democrática de Catalunya, sajt partidos politico. Dostupno na: https://partidos-politicos.wikia.org/es/wiki/Convergencia_Democr%C3%A1tica_de_Catalunya. Posjećeno 11.03.2021. godine;
- Constitution of the Italian Republic. 2018. Senato della Repubblica. Roma. Dostupno na: https://www.senato.it/application/xmanager/projects/leg18/file/repository/relazioni/libreria/novita/XVII/COST_INGLES_E.pdf. Posjećeno 28.01.2021. godine;
- Crisis in Catalonia: The Independence Vote and Its Fallout. September 26, 2017. Dostupno na <https://www.nytimes.com/2017/09/26/world/europe/spain-catalonia-referendum.html/> Raphael Minder. Posjećeno 28.04.2022. godine;
- Čavoški, Kosta. 1981. Mogućnosti slobode u demokratiji. Novi Beograd. Iz <https://poslovnestudije.com/arhiva/radovi2010/sanjadjuric.pdf>. Posjećeno 29.04.2022. godine;

- Ćutko, Hrvoje. Profil autonomne zajednice: Katalonija, Zemlja na političkom raskrižju. Dostupno na: [file:///C:/Users/korisnik/Favorites/Downloads/PA_15_Curko%20\(2\).pd](file:///C:/Users/korisnik/Favorites/Downloads/PA_15_Curko%20(2).pd), 2013. Posjećeno 11.03.2021. godine;
- Dagard, Džon, Dejvid Raič. 2005. Uloga priznavanja u zakonu i praksi secesija. Institut za međunarodne odnose. Ženeva; Dašić Đ. David. 2012. Istorija diplomatije. Kiz Altera. Beograd;
- Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, 2626 (XXV). [United Nations, 24. oktobar 1970.]. Dostupno na: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Povelja_Ujedinjenih_nacija.pdf. Posjećeno 03.02.2017;
- Declaration on the 'Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union' (16 December 1991). Dostupno na: <https://www.dipublico.org/100636/declaration-on-the-guidelines-on-the-recognition-of-new-states-in-eastern-europe-and-in-the-soviet-union-16-december-1991/>. Posjećeno 30.08.2021. godine;
- Declaration on Yugoslavia (Extraordinary EPC Ministerial Meeting, Brussels, 16 December 1991). Dostupno na: <https://www.dipublico.org/100637/declaration-on-yugoslavia-extraordinary-epc-ministerial-meeting-brussels-16-december-1991/>. Posjećeno 30.08.2021. godine;
- Declaration of Independence, July 4th 1776, preamble. Dostupno na <http://americainclass.org/sources/makingrevolution/rebellion/text8/decindep.pdf>. Posjećeno 13. 11. 2020. godine;
- Decreto 113/2013, de 12 de febrero, de creación del Consejo Asesor para la Transición Nacional, dostupno https://noticias.juridicas.com/base_datos/CCAA/ca-d113-2013.html. Posjećeno 25.11.2021.
- Degan, Vladimir Đuro. 2000. Međunarodno pravo. Rijeka.
- Deklaracija nezavisne Republike Crne Gore, 2006. godine;
- Deklaracija skupštine evropskih regiona, Član 1 stav 1;
- Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine. 1992. Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. broj 2/92. Sarajevo;
- Deklaracija Republika Srpska – slobodna i samostalna budućnost i odgovornost. 2015. V Sabor Saveza nezavisnih socijaldemokrata. Istočno Sarajevo.
- Demokratska partija socijalista, zvanična internet starnica. Dostupno na: <https://www.dps.me/me/istorijat>. Posjećeno 04. 06. 2019.;
- Demokratska srpska stranka Crne Gore, zvanična internet stranica. Dostupno na: <http://www.dsscg.com/>. Posjećeno 04. 06. 2019.;
- Darmanović, Srđan. 2006. Crna Gora – nova nezavisna država na Balkanu. Referendum u Crnoj Gori 2006. Izdavač Centar za monitoring CEMI. Podgorica, 2006;
- Diamanti, Ilvo. 2009. Mappedell'Italia politica. Il Mulino. Bologna;
- Dmičić, Mile. 2010. Bosna i Hercegovina kao državna zajednica sui generis – privremeno rješenje ili model za budućnost. Anali Pravnog fakulteta u Beogradu. Vol. 58, br.1, str 211-228.
- Džankić, Jelena. 2009. Reconstructing Statehood and Identity in Montenegro, 1997- 2007. Doctoral Thesis, University of Cambridge;
- Dordević, Jovan. 1964. Ustavno pravo i politički sistemi. Beograd. „Savremena administracija“;
- Fasone, Cristina. 2015. "Italian-style" secession and the semiindifference of national politics. Dostupno na <https://verfassungsblog.de/italianstyle-secession-and-the-semi-indifference-of-national-politics/>. Posjećeno 29.04.2022. godine;
- Fehmi Agani, Fehmi. 1994. Nacija, nacionalna manjina i samoopredjeljenje. Sukob ili dijalog Srpsko-albanski odnosi i integracija Balkana Zbornik radova, 191-209. Subotica;
- Filipović, M. , Cvetković, Vladimir. 2019. Projekat „Prirodne Albanije“ kao pretnja teritorijalnom integritetu Republike Srbije. Naučno-stručno društvo za upravljanje rizicima u vanrednim situacijama. Beograd, Fakultet bezbednosti DOI: 10.5937/vojdela1904114F. Vojno delo. 4/2019;
- Friis, Karsten. 2007. The Referendum in Montenegro: The EU's 'Postmodern Diplomacy'. European Foreign Affairs Review 12: 67–88. Kluwer Law International BV;
- From, Erih. 1986. Bekstvo od slobode. NOLIT. Zagreb.
- Furre, Berge. 1993. Apartheid in Europe: a report from Kosova. Norwegian University. Oslo;
- Goldstein, Albert. 2007. Povijest Venecije. Antibarbarus. Svezak II., Zagreb.
- Giannangeli, Marco. 2012. Venice calls for freedom. Express. Dostupno na <https://www.express.co.uk/news/world/353341/Venice-calls-for-freedom>. Posjećeno 29.04.2020. godine;
- Ghosh, Palash. 2012. The Return Of The Glorious Venetian Republic? Yet Another Separatist Movement In Europe. Dostupno na: <https://www.ibtimes.com/return-glorious-venetian-republic-yet-another-separatist-movement-europe-841913>. Posjećeno 29.04.2020. godine;
- Grubić, Nado; Flanjak, Nikolina. 2015. Ideja suverenosti u ustavnopravnoj misli Jasquesa Maritaina. Izvorni znanstveni rad. UDK 342.3(049). 23-67;
- Haas, Ernst. 1968. The Uniting of Europe. Stanford University Press. Stanford.
- Hajrullahu, Arben. 2016. Dugoročni mir na Balkanu kroz integracije u EU, Proces integracija u EU kao mogućnost za prevazilaženje srpsko-kosovskog sukoba. Priština. Fondacija-Konrad-Adenauer;
- Hasić, Zijad. 2013. Doprinos mišljenja Badinterove komisije teoriji elemenata države. Pravni fakultet Univerziteta u Travniku. Univerzitetska hronika – časopis Univerziteta u Travniku, 85-99, Travnik;
- Hepburn, Eve. 2015. The Push for Independence in the Italian Regions: comparing Veneto and Sardinia. University of Liverpool;
- HINA, Baza Eva, Vijest HNA7310060:1, 31. 7. 1993;
- Hopkin, Jonathan. 2004. New Parties in Government in Italy: Comparing Lega Nord and Forza Italia. London School of Economics and Political Science. London;
- Hueglin, Thomas O. 1986. Regionalism in Western Europe: Conceptual Problems of a New Political Perspective. Comparative Politics. City University of New York;
- Huysseune, Michel. 2010. A Eurosceptic Vision in a Europhile Country: The Case of the Lega Nord. Modern Italy 15

- (1). Italy;
- Holzgreffe J., Keohane, R.O. 2003. Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas. Cambridge University Press. New York;
- Human Rights Watch, The Crisis in Kosovo. 2000. Dostupno na <https://www.hrw.org/reports/2000/nato/Natbm200-01.htm>. Posjećeno 15.02.2018 godine;
- Ibler, Vladimir. 1992. Pravo naroda na samoodređenje i zloupotreba tog prava. Izvorni znanstveni rad UDK 341.241. Vol. XXIX. Fakultet političkih znanosti. Zagreb;
- Ilinčić, Vukić. 2009. Velika narodna skupština srpskog naroda u Crnoj Gori. Podgorica, 1918. godine / Delegati, odluke i međunarodni izvještaj. Dostupno na: <http://www.srpskenovinecg.com/kultura/35-kultura/2965-podgoricka-skupstina>. Posjećeno 04. 05. 2019. godine;
- Janković, Marija. 2021. Raspad Jugoslavije i Konferencija u Hagu: Kako je propao pokušaj britanskog lorda da spreči rat. Dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-58420384>. Posjećeno 07.10.2021. godine;
- Janković, Srđan. 2. oktobar 2018. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/podgoricka-skupstina-crna-gora/29521663.html>. Posjećeno 04. 05. 2019. godine;
- Javna ustanova Muzej II zasjedanja AVNOJ-a. (n.d.). Crna Gora 1943. Dostupno na: <http://www.muzejavnoj.ba/virtuelna-tura/sala/crna-gora-2/>. Posjećeno 30. 07. 2021. godine;
- Mrić, Domagoj. 2016. Jezik i religija kao temelj crnogorskog nacionalnog identiteta. UDK: 323.1(497.16) Pregledni članak, Međunarodne studije, god. 16, br. 2, 2016, str. 11-32;
- Judgment no. 118/2015. Dostupno na https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/S118_2015_en.pdf. Posjećeno 28.01.2021. godine;
- Kasapović, Mirjana. 2005. Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država. Politička kultura. Zagreb.
- Kasapović, Mirjana. 2009. Forza Italia: jedna talijanska priča. Fakultet političkih znanosti. Zagreb.
- Keating, Michael. 1999. The Minority Nations of Spain and European Integration. A new framework for autonomy?. University of Western Ontario. European University Institute;
- Kernot, Sarah. 2006. Humanitarian intervention: Human rights versus humanitarian assistance. Global Change. Peace & Security. 18:1;
- Ker-Lindsay, James. 2016. The hollow threat of secession in Bosnia and Herzegovina: legal and political impediments to a unilateral declaration of independence by Republika Srpska. LSEE – Research on South Eastern Europe. London.
- Komšić, Jovan. 2007. Principi evropskog regionalizma decentralizacija država i prekogranična saradnja lokalnih i regionalnih vlasti u dokumentima Saveta Evrope. Skupština AP Vojvodine, Novi Sad;
- Košutić, Budimir. 2020. Secesija, disolucija, devolucija. Secesija sa stanovišta unutrašnjeg i međunarodnog prava i njene političke posljedice. Beograd. Akademski odbor za srpsko pitanje (23-52);
- Krivokapić, Boris. Aktuelni problemi međunarodnog prava. Beograd;
- Krbek, Ivo. 1964. Suverenitet. Zagreb. sv. 1;
- Kregar, Josip; Đulabić, Vedran; Gardašević, Đorđe; Musa, Anamarija i dr. 2011. Decentralizacija. Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo. Zagreb;
- Kjellberg, Francesco. 1995. The Changing Values of Local Government. Annals of the American Academy of Political and Social Science 540;
- Krivokapić, Boris. 2020. Pravo naroda na samoopredjeljenje u slučaju Kosova. Secesija sa stanovišta unutrašnjeg i međunarodnog prava i njene političke posljedice. Akademski odbor za srpsko pitanje. Beograd. (203-257);
- Knežević, Domagoj. 2015. Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom. Doktorski rad. Sveučilište u Zagrebu. Hrvatski studiji. Zagreb;
- Krnetić, Helena: Teorija secesije – studija slučaja: Katalonija i Škotska. Dostupno na: <https://fedora.unibl.org/fedora/get/o:168/bdef:Content/get>. (Magistarska teza, 2017). Posjećeno 29.04.2020. godine;
- Krnetić, Helena. 2019. Osnovni aspekti secesije u slučaju Crne Gore. Politeia, 9(17): 143-157;
- Lane, Frederic Chapin. 2007. Povijest Mletačke Republike. Golden marketing-Tehnička knjiga. Zagreb;
- Levrat, Nicolas; Antunes, Sandrina; Tusseau, Guillaume; Williams Paul. 2017. Catalonia's legitimate right to decide, paths to self – determination, a report by a commission of international experts. Dostupno na https://exteriors.gencat.cat/web/.content/00_ACTUALITAT/notes_context/FULL-REPORT-Catalonias-legitimate-right-to-decide.pdf. Posjećeno 11.03.2021. godine;
- Lehning, Percy. 1998. Theories of Secession. New York. Routledge;
- Libro blanco la transición nacional de Cataluña. 2014. Barcelona. Generalitat de Cataluña. Departamento de la Presidencia;
- Locke, John. 2013. Dvije rasprave o vladi. Naklada Jurčić. Zagreb;
- Lulić, Mira. 2019. Fenomen secesionističkih zahtjeva u demokratskim državama: slučaj Katalonije u usporedbi sa Škotskom. Izvorni znanstveni rad UDK: 341.231(430.23:410.5) DOI: <https://doi.org/10.25234/pv/7716> Pravni vjesnik god. 35 br. 1;
- Lukic, Reneo. 2002. The Withering Away of the Federal Republic of Yugoslavia. Issue No: 19, Page Range: 137-162;
- Lyman, J. Eric. 2014. Venice wants out of Italy. Dostupno na <https://www.usatoday.com/story/news/world/2014/04/19/venice-italy-secession/7563295/>. Posjećeno 11.03.2021. godine;
- Maldini, Pero. 2014. Politički i administrativni aspekti regije: regionalizam, regionalizacija i regionalna politika UDK / UDC: 353 : 327.39 (4-6 EU) JEL klasifikacija / JEL classification: F60, F68, R58
- Martin, Wil. 2017. This map shows the European regions fighting to achieve independence. Dostupno na: <https://www.businessinsider.com/map-of-european-independence-movements-2017-6>. Posjećeno 02. 06. 2022. godine;
- Mauritsen, Per. 2006. Four models of republican liberty and self-government. U Honohan, Jennings, 17– 38;
- Mendušić, Silvana. 2017. Ako još uvijek niste sigurni što Katalonija zapravo želi, podsjećamo na naš vodič kroz referendum. Dostupno na <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/referendum-o-neovisnosti-katalonije-kako-je-stvar-eskalirala-sto-bi-se-moglo>.

- dogoditi-i-sto-to-znaci/. Posjeđeno 07.03.2022. godine;
- Memorandum. Pismo o namjerama. Službeni list SR Bosne i Hercegovine, broj 32/91. Sarajevo;
- Miller, David. 2003. Secession and the Principle of Nationality. in Moore, National Self-Determination and Secession. United States by Oxford University Press. New York.
- Miller, David. 1995. On Nationality. Clarendon Press 1995. Oxford;
- Monteskje, Šarl. 2011. O duhu zakona. Beograd;
- Milošević, Ivanji. 2012. Španska groznica u Kataloniji. Dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1075910>. Posjeđeno 28.01.2021. godine;
- Moore, Margaret. 1998. National Self-Determination and Secession. Oxford University Press. Oxford;
- Moreno, Luis. 2002. Decentralization in Spain. Edited by M. W. Danson, Regional Studies;
- Muršwiek. 'The Issue of a Right of Secession—Reconsidered', 26–79) iz Bruno Copiters Contextualizing secession 54 ;
- D. Muršwiek, 'The Issue of a Right of Secession – Reconsidered', in C. Tomuschat (ed.), Modern Law of Self-Determination (Dordrecht et al.: 1993);
- Muller, Tom; Lansford, Tom. 2012. Political Handbook of the World 2012. Sage. United States of America,
- Narodne Novine-NN 56/1990. broj.1092 od 22. decembra 1990. godine;
- Narodna skupština Republike Srpske. 2008. Rezolucija o nepriznavanju jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova i Metohije i opredjeljenjima Republike Srpske. Dostupno na <https://www.narodnaskupstinar.net/?q=la/akti/ostali-akti/rezolucija-onepriznavanju-jednostrano-proglašene-nezavisnosti-kosova-i-metohije-i-opredjeljenjima-republike-srpske>. Posjeđeno 15.02. 2022. godine;
- Nešković, Radomir. 2013. Nedovršena država. Politički sistem Bosne i Hercegovine. Friedrich-Ebert-Stiftung. Sarajevo;
- Nezavisne novine. 2015. Anketa: Više od polovine ispitanika za samostalnost RS, vole Dodika, a vjeruju crkvi. Dostupno na: <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Anketa-Vise-od-polovine-ispitanika-za-samostalnost-RS-vole-Dodika-a-vjeruju-crkvi/319950>. Posjeđeno 14. 02. 2022. godine;
- Odluku o proglašenju nezavisnosti Republike Crne Gore;
- Odluka o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu. (1943, 29–30. novembar). Dostupno na: http://www.znaci.net/00001/138_60.pdf. Posjeđeno 30. 06. 2021. godine,
- Odluke Velike Narodne Skupštine Srpskog Naroda u Crnoj Gori. Donijeta na sjednici od 13. novembra 1918 godine u Podgorici. Dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1246700&print=yes>. Posjeđeno 04. 05. 2019. godine;
- Odluka o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Broj 1/1992;
- Odluka o ostajanju srpskog naroda Bosne i Hercegovine u zajedničkoj državi Jugoslaviji. Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Broj 1/1992. godine;
- Organski zakon 6/2006 od 19. jula o reformi Statuta autonomije Katalonije. Dostupno na: <https://www.parlament.cat/document/cataleg/150259.pdf>. Posjeđeno 11.03.2021. godine;
- Orlović, Slaviša. 2007. Kosovo i Metohija – između obećane nezavisnosti i faktičke podele. Hereticus. 3-4/2007, UDK 323.173(497.115) 341.218(497.115), 36-58 Fakultet političkih nauka. Beograd;
- Pajvančić, Marijana. 2009. Ustavni okvir regionalne države - primer Srbije. Centar za regionalizam. Novi Sad;
- Pajvančić, Marijana; Radović, Zorica; Popović, Dragoljub i dr. 2000. Principi ustavne deklaracije. Forum za etničke odnose. Beograd;
- Patrick Greenfield, Catalan referendum: preliminary results show 90% in favour of independence. 2017. Dostupno na <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/01/dozens-injured-as-riot-police-storm-catalan-ref-polling-stations>. Posjeđeno 28.01.2021. godine;
- Pärtel, Piirimäe. 2006. The Explanation of Conflict in Hobbes's Leviathan. Trames. Cambridge.
- Perović A., Milenko. 2004. Praktička filozofija. Novi Sad.
- Perović Bojana.2010. Ustavno ustrojstvo regionalne države u Španiji. .UDK: 321.01(460) Bibliid 0025-8555, MP, 62(2010) Vol. LXII, br. 3, str. 489–530 Izvorni naučni rad;
- Perrino, Sabina. 2013. Veneto out of Italy? Dialect, Migration and Transnational Identity. Applied Linguistics 34/5. 574-519. Oxford University Press;
- PDeCAT sajt. Dostupno na: <https://www.partitdemocrata.cat/presentacio/>. Posjeđeno 11.03.2021. godine;
- Polazne osnove za uređenje odnosa Srbije i Crne Gore. Dostupno na: https://www.novine.ca/ms/www.novine.ca/arhiva/2002/15_03_02/you.html. Posjeđeno 04. 06. 2019. godine,
- Povelja Ujedinjenih nacija. Dostupno na: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Povelja_Ujedinjenih_nacija.pdf. Posjeđeno 03.02.2017. godine;
- Platforma o položaju Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj državnoj zajednici. 1991. Službeni list Republike Bosne i Hercegovine (Broj 32. od 16. X 1991. godine);
- Prism Research. 2015. The Public Opinion Poll Results for Office of the UN Resident Coordinator. Dostupno na: http://www.undp.org/content/dam/unct/BiH/PDFs/Prism%20Research%20for%20UN%20RCO_Report.pdf. Posjeđeno 14. 02. 2022. godine;
- Progressive Spain. 2016. Politifile: Partit Democrata Català (PDC) ~ Catalan Democratic Party. Dostupno na: <https://progressivespain.com/politifile-partit-democrata-catala-pdc-catalan-democratic-party/>. Posjeđeno 11.03.2021. godine;
- Raos, Višeslav. 2012. Političke analize broj 10. Profil političke organizacije: Sjeverna liga, Borci za Padaniju. Fakultet političkih znanosti. Centar za cjeloživotno obrazovanje. Zagreb;
- Rastoder, Šerbo. 2003. A short review of the history of Montenegro. U F. Bieber (ur.), Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood (107-137). BadenBaden: Nomos Verlagsgesellschaft;
- Ražnatović, Novak. Crna Gora na Berlinskom kongres. Dostupno na: https://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_u_xix_vijeku/cg_na_berlinskom_kongresu_n_raznatovic.htm. Posjeđeno 11.08.2021. godine;
- Regional law n.15 of 19 June 2014 Consultative referendum on the autonomy of Veneto. Dostupno na

<https://bur.regione.veneto.it/BuryServices/pubblica/DettaglioLegge.aspx?id=276453>. Posjećeno 28.01.2021. godine;

Regional law n. 16 of 19 June 2014 Consultative referendum on the autonomy of Veneto. Dostupno na <https://bur.regione.veneto.it/BuryServices/pubblica/DettaglioLegge.aspx?id=276454>. Posjećeno 28.01.2021. godine;

Republička izborna komisija. 1992. Sluzbeni list RBiH, broj 7: 27. mart 1992. godine;

Resolució 5/X del Parlament de Catalunya, per la qual s'aprova la Declaració de Sobirania i del dret a decidir del poble de Catalunya, Tram. 250-00059/10 i 250-00060/10, Parlament de Catalunya. 2013. Dostupno na službenim mrežnim stranicama Parlamenta Katalonije na <https://www.parlament.cat/document/intrade/7094/>. Posjećeno 25.11.2021. godine;

Rezolucija SB UN 1244 1999. Dostupno na: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/19944>. Posjećeno 11.08.2021. godine;

Rezolucija Republike Kosovo kao dokument 01 br. 06/91. Skupština Republike. Priština, 22. septembar 1991. godine;

Rezolucija kojom je proglašena neovisnost prihvaćena je sa sedamdeset glasova za, deset protiv i dva suzdržana u parlamentu koji ima 135 zastupničkih mjesta. „Catalans Declare Independence as Madrid Imposes Direct Rule“, October 27, 2017. Dostupno na <https://www.bbc.com/news/world-europe-41780116/>. Posjećeno 28.01.2021. godine;

Referendum di indipendenza del Venetodel 16-21 marzo 2014 i risultati. Dostupno na:

Woods, D. (1992), 'The Centre No Longer Holds: The Rise of the Regional Leagues in Italian Politics', West European Politics, 15/2, pp.56-76.

Woods, D. (1992), 'The Centre No Longer Holds: The Rise of the Regional Leagues in Italian Politics', West European Politics, 15/2, pp.56-76.

Woods, D. (1992), 'The Centre No Longer Holds: The Rise of the Regional Leagues in Italian Politics', West European Politics, 15/2, pp.56-76.

Woods, D. (1992), 'The Centre No Longer Holds: The Rise of the Regional Leagues in Italian Politics', West European Politics, 15/2, pp.56-76.

Woods, D. (1992), 'The Centre No Longer Holds: The Rise of the Regional Leagues in Italian Politics', West European Politics, 15/2, pp.56-76.

Woods, D. (1992), 'The Centre No Longer Holds: The Rise of the Regional Leagues in Italian Politics', West European Politics, 15/2, pp.56-76.

Woods, D. (1992), 'The Centre No Longer Holds: The Rise of the Regional Leagues in Italian Politics', West European Politics, 15/2, pp.56-76.

Woods, D. (1992), 'The Centre No Longer Holds: The Rise of the Regional Leagues in Italian Politics', West European Politics, 15/2, pp.56-76. <https://plebiscito.eu/referendum/>. Posjećeno 28.01.2021;

Remond, Alexandra. 2017. Questioned sovereignties: independence referndums and secession in a comparative perspective. University of Edinburgh.

Rieraa, Pedro; Riusba, Marc. 2009. Iniciativa per Catalunya Verds and the Assembly of Catalonia elections 2006. Juan March Institute. Madrid, Spain; University of Barcelona. Environmental Politics Vol. 18, No. 1, 123–127;

Roller Ruth Elisa. 1999. Catalonia and European Integration: A regionalist strategy for nationalist objectives, Thesis submitted for the PhD Degree in Government at The London School of Economics and Political Science University of London. United Kingdom;

Rubino Monica. 2017. Referendum autonomia, vince il Sì. Che cosa succede ora in Veneto e Lombardia. Dostupno na https://www.repubblica.it/politica/2017/10/23/news/referendum_autonomia_vince_il_si_che_succede-179084562/. Posjećeno 28.01.2021. godine;

Ruso, Žan-Žak. 1949. Društveni ugovor. Prosveta. Beograd;

Savić S. Snežana, Savić, Matej. 2017. Teorija države i prava. Komesgrafika doo. Banja Luka;

Savić, Matej. 2019. Međunarodnopravni status Bosne i Hercegovine. Pravni život 12/2019, 303-320;

Savanović, Aleksandar. 2014. Economic sovereignty. 12th International Academic Conference. Prague ISBN 978-80-87927-04-5, ISES;

Savanović, Aleksandar. 2018. "Venexit"- Venice secession movement. Politeia, 8(15): 32–49;

Savanović Aleksandar. 2019. Teorija Republike. Fakultet političkih nauka. Banjaluka;

Savanović, Aleksandar; Vranješ, Aleksandar; Vranješ, Nevenko, Budimir, Željko. 2020. Izvori, geneza i priroda secesionističke retorike u Republici Srpskoj. Fakultet političkih nauka. Univerzitet u Banjoj Luci. Politička misao, god. 57, br. Istr. 93-126;

Sentencia del Tribunal Constitucional sobre el Estatuto de Autonomía de Cataluña de 2006, 31/2010, e 28 de junio de 2010, BOE-A-2010-11409;

Sentencia 42/2014, de 25 de marzo BOE (Official State Gazzete) number 87, of 10 April 2014. Dostupno na: <https://ep00.epimg.net/descargables/2014/03/25/d10fedeeef8013087d218afcd11cf9ebf.pdf?rel=mas/>. Posjećeno 25.11.2021. godine;

Sevdije Ahmeti, Sevdije. 1994. Oblici aparthejda na Kosovu. Sukob ili dijalog Srpsko-albanski odnosi i integracija Balkana Zbornik radova, 101-111. Subotica;

Sajt Candidatura d'Unitat Popular. Dostupno na: <http://cup.cat/what-is-the-cup>. Posjećeno 11.03.2021. godine;

Savetodavno Mišljenje po pitanju nezavisnosti Kvebeka. Vrhovni sud. 1998. Dostupno na: <http://scc.lexum.org/en/1998/1998scr2-217/1998scr2-217.htm>. Posjećeno 04.06.2019. godine;

Scotoni, P.P. I. 2001. Exercising Self-Determination without Jeopardising the Rights of the Others: The Catalan Model. St. Thomas Law Review. Vol 14, No. 2;

Shiloh Jagers Jones. 2015. Catalunza no es Espanya?: examining Catalan nationalism. The University of Mississippi. Mississippi. (Presented in partial fulfillment of the requirements for completion of the Bachelor of Arts degree in International Studies Croft Institute for International Studies);

Službeni list SR Bosne i Hercegovine, broj 32/91;

Socijaldemokratska partija Crne Gore, zvanična internet starnica. Dostupno na: <http://sdp.co.me/istorijat/>. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;

Spain: Police Used Excessive Force in Catalonia Hold Independent Investigation into Violence During Referendum“, Human Rights Watch, October 12, 2017. Dostupno na <https://www.hrw.org/news/2017/10/12/spain-police-used-excessive-force-catalonia>. Vidi, također, Human Rights Watch – Spain, na <https://www.hrw.org/europe/central->

- [asia/spain/](#). Posjećeno 25.01.2021. godine;
- Statut Veneta. Dostupan na: <https://www.regione.veneto.it/statuto-della-regione-veneto>. Posjećeno 25.01.2021. godine;
- Stromseth E., Jane. 1993. Secession and Humanitarian Intervention by the United Nations. American Society of International Law Proceedings;
- Stjuart Mil, Džon. O slobodi. Dostupno na: http://rsroyalfamily.net/files/on_liberty_lat.pdf. Posjećeno 01. 04. 2018. godine;
- Sulzmann. Daniel; Fazlagić-Šestić Belma. 2012. Dostupno na: <https://www.dw.com/hr/katalonci-%C5%BEele-neovisnost/a-16237286>. Posjećeno 11.03.2021. godine;
- Statista. The Statistics Portal. Dostupno na <https://www.statista.com/statistics/327063/gross-domestic-product-in-catalonia-and-spain/> Teresa Romero, Jan 12, 2021. Posjećeno 11.03.2021. godine;
- Staletović, Lji. 2003. Albanski nacionalni interesi i težnje od 1878. do danas. Glas javnosti. Beograd;
- Stepanov, Radivoj, Lazar, Žolt. 2002. Savremene koncepcije regionalizma i problem statusa Vojvodine. Sociološki pregled, br. 1-2. Filozofski fakultet. Univerzitet u Novom Sadu;
- Stojanović, S.; Blagojević V. 2017. Strateški izazovi Kosova i Metohije, Politika nacionalne bezbednosti godina VIII broj 2/2017. str. 119-141, UDK: 323.013(497.115):32(497.11) Pregledni rad. Institut za strategijska istraživanja. Ministarstvo odbrane;
- Stojmenović, Rosana. 2012. Izbori u Kataloniji: Pobjedio je Mas, ali bez apsolutne većine. Dostupno na: <https://www.24sata.hr/news/otvorena-biralista-pokrajina-katalonija-bira-samostalnost-290872>. Posjećeno 25.11.2021. godine;
- Sunstein, Cass. 1991. Constitutionalism and Secession. University of Chicago Law Review. Chicago;
- Šuković, Mijat. 2001. Independence for the State of Montenegro: An Efficient Option for the Future. Centre for European Policy Studies;
- Šuković, Mijat. 2009. Tri različita ustavna uređenja Crne Gore. Od razbijanja šestočlane jugoslovenske federacije (1992.) do sada (2009.) Three Different Constitutional arrangements of Montenegro p. 9-43 <https://doi.org/10.4000/revus.1092>. Dostupno na: <https://journals.openedition.org/revus/1092?lang=hr>. Posjećeno 04. 05. 2019.
- The metamorphosis of the Catalan parties. Dostupno na: https://elpais.com/ccaa/2017/06/10/catalunya/1497112678_921964.html. Posjećeno 11.03.2021. godine;
- Tierney, Stephen. 2009. Constitutional Referendums: A Theoretical Enquiry. The Modern Law Review 72 (3):360–83. Constitutional Referendums: The Theory and Practice of Republican Deliberation. Oxford University Press;
- Tover, Julien. 2014. Spanish court suspends Catalonia independence vote. Dostupno na: <https://www.reuters.com/article/us-spaincatalonia-court/spanish-court-suspends-catalonia-independence-vote-idUSKCN0HO1XB20140929>. Posjećeno 25.11.2021. godine;
- Treaty of Campo Formio. Dostupno na: <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Campo-Formio>. Posjećeno 25.01.2022. godine;
- Turp, Daniel, Sanjaume – Calvet, Marc. 2016. The emergence of a democratic right to self-determination in Europe. Centre Maurits Coppieters
- Tudman, Miroslav; Bilić, Ivan. 2005. Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991. – 1995. Zagreb;
- Ustav Socijalističke federativne republike Jugoslavije sa ustavima socijalističkih republika i statutima autonomnih pokrajina. 1963. Službeni list SFRJ.;
- Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. 1974. Službeni list SFRJ;
- Ustav Republike Srbije 1990. godine. Dostupno na <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-iz-1990.pdf>. Posjećeno 30.08.2021. godine;
- Ustav Knjaževine Crne Gore, 19. Decembar 1905. Dostupno na: <http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/dokumenti/Ustav%20Crne%20Gore%20iz%201905.pdf>. Posjećeno 04. 05. 2019. godine,
- Ustav Savezne Republike Jugoslavije. 1992 Dostupno na: <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/SRB-FRY-Constitution-1992-SRB.pdf>. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;
- Ustavna povelja Državne zajednice Srbija i Crna Gora. Dostupno na: http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/ustavna_povelja_scg.pdf. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;
- Ustav Crne Gore, 1992. Dostupno na: http://www.uniset.ca/microstates/montenegro_1055251939.pdf. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;
- Ustavni sud Crne Gore. Istorija ustavnog sudstva u Crnoj Gori. Dostupno na: <http://www.ustavnisud.me/slike/ustavnisud/osudu.htm>. Posjećeno 04. 05. 2019. godine;
- U susret integracijama. 2011. Brošura škole Evroatlantskih integracija. Herceg Novi: Biro kont;
- Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. (1921, 28. jun). Dostupno na: file:///C:/Users/h.knetic/Downloads/aj_10_02_02_txt_ustav1921.pdf. Posjećeno 30. 06. 2018. godine,
- Ustav Savezne Republike Jugoslavije. (1992, 27. april). Dostupno na: <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/SRB-FRY-Constitution-1992-SRB.pdf>. Posjećeno 23. 07. 2021. godine,
- Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1974.). Dostupno na: <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1974.pdf>. Posjećeno 07.10.2021. godine;
- USAID. 2017. National Survey of Citizen's Perception in Bosnia and Herzegovina 2016. Dostupno na <http://www.measureBiH.com/national-survey-of-citizens-perceptions>. Posjećeno 14. 02. 2022. godine;
- USAID. 2018. National Survey of Citizen's Perception in Bosnia and Herzegovina 2017. Dostupno na <http://www.measureBiH.com/national-survey-of-citizens-perceptions>. Posjećeno 14. 02. 2022. godine;
- Vasilijević, Vladan. 1994. Kosovo: Ostvarivanje i zaštita prava čoveka, u: Sukob ili dijalog. Subotica;
- Vidanović, Vidan Hadži, Milanović, Marko. 2005. Prevod u Međunarodno javno pravo, zbirka dokumenata, Beogradski centar za ljudska prava. Beograd;
- Vujkoja, Ivan; Sitarski, Milan. 2016. Bosna i Hercegovina-federalizam, ravnopravnost, održivost. Institut za društveno-politička istraživanja. Mostar;

- Vuković, Miodrag – Miško. 2007. Pravna priroda i koncepcija ustavne povelje i pravni karakter državne zajednice Srbije i Crna Gora. Doktorska disertacija. Podgorica;
- Vukadinović, Igor. 2020. Autonomija Kosova i Metohije u Srbiji (1945-1969). Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu. Filozofski fakultet. Beograd;
- Zakon o administrativnoj podjeli Srbije. Službeni glasnik Srbije. broj 28, 9. septembar 1945. dok. 233;
- Zakon o referendumu RCG. Dostupno na: <file:///C:/Users/h.krmetić/Desktop/IZRADA%20DISERTACIJE/CRNA%20GORA/secesija%20crna%20gora%20VISE%20LIT/PRAVNA%20PRIRODA%20I%20KONCEPCIJA%20USTAVNE%20%20%20%20%20crna%20gora.pdf>. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;
- Zakon o referendum o državno-pravnom statusu Republike Crne Gore. Dostupno na: http://www.podaci.net/gCGO/zakoni/Zakon_o_referendumu_o_drzavnopravnom_statusu_republike_Crne_Gore/dthe7j.html. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;
- Zapisnik sa Prvog zasjedanja ZAVNOBiH, 25. novembar 1943. godine u Mrkonjić Gradu i 30. juna/1. jula 1944. godine u Sanskom Mostu. Dostupno na www.tacno.net. Posjećeno 01.02.2021. godine;
- Zvanični rezultati referenduma o državno-pravnom statusu Crne Gore. Dostupno na: <https://dik.co.me/wp-content/uploads/2018/09/Rezultati-konacni-po-opstinama.pdf>. Posjećeno 04. 06. 2019. godine;
- Zvanična stranica Uprave za statistiku Crne Gore. Dostupno na: <http://monstat.org/cg/page.php?id=534&pageid=322>. Posjećeno 4. juna 2017. godine
- Zakon o udruživanju građana, februar 1990. godine;
- Zvanična stranica Stranke demokratske akcije. Dostupno na: <https://www.sda.ba/stranica/historijat-sda/9/>; Posjećeno 07. 10. 2021. godine;
- Zvanična stranica Srpske demokratske stranke. Dostupno na: <http://www.sdsrs.com/sr/67.istorijat.html>. Posjećeno 07.10.2021. godine;
- Zvanični sajt Esquerra Republicana, ERC. Dostupno na: <https://en.esquerra.cat/en/la-forca-de-la-resistencia>. Posjećeno 11.03.2021. godine;
- Žan Žak Ruso. 1993. Društveni ugovor. Beograd. (preveli T. Marković, R. Stojanović, M. Vuković);
- Wayne, Norman. 2006. Negotiating Nationalism Nation-Building, Federalism, and Secession in the Multinational State (edited by Margaret Moore). The Ethics of Secession as the Regulation of Secessionist Politics. Oxford University Press. Oxford;
- Wellman, Christopher Heath. 2005. A Theory of Secession: The Case for Political Self Determination. Cambridge University Press. Cambridge;
- Woods, S. 1992. The Centre No Longer Holds: The rise of the regional leagues in Italian politics. West European Politics, 15/2;
- Woods, Dwayne. 1995. The Crisis of Center-Periphery Integration in Italy and the Rise of Regional Populism The Lombard League. Comparative Politics, Vol. 27, No. 2 pp. 187-203. City University of New York;
- 10 Mišljenja Badinterove komisije. 1994. Rezolucije Saveta bezbednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji (i drugi dokumenti). Međunarodna politika. Pravni fakultet i Fakultet političkih nauka. Beograd 1994. Dostupno na: <https://pescanik.net/10-misljenja-badinterove-komisije/#tabs-1896-0-0>. Posjećeno 07.10.2021. godine.

Истраживање представља, прије свега, допринос контрактуалистичкој/контрактаријанистичкој теорији сецесије, у смислу да је основна теоријска позицију о сецесији у уговорној теорији државе тестирана кроз пет емпиријских случајева, што даје један систематичан приказ теорије и праксе. На тај начин прикупљени подаци представљају једну врсту експеримента у реалном времену за дати теоријски оквир. Посебно имамо у виду аспекте који се односе на пристанак и „повлачење пристанка“ на друштвени уговор, из призме теорије устава као друштвеног уговора. У том смислу вјерујемо да се резултати истраживања могу поопштити на ниво који би представљао допринос контрактуалистичкој теорији сецесије. Анализирани случајеви потврђују снагу контрактуалистичке теорије сецесије. Нарочито се то јасно види на два „контролна“ случаја (Косово, Црна Гора).

Поред теоријског доприноса, ово истраживање представља и допринос разумјевању конкретних, још увијек актуалних сецесионистичких покрета на тлу Европе, те стога и допринос њиховом мирном разрјешавању. Сецесионизам је процес висококонфликтног потенцијала у већини случајева у којима се појављује. У неким од њих он изазива чак и војне сукобе (Косово) и различите форме насилних и ненасилних демонстрација и побуна (Каталонија, Венето), а минимално производи политичку напетост унутар државе у којој се јавља и често ствара оно што се у теорији назива „подијељено друштво“ (Република Српска, Црна Гора). Истраживање подузето у овом раду без сумње може помоћи да се јасније прикажу сецесионизми који су одабрани као студије случаја, те стога њихов конфликтни и дестабилизирајући потенцијал редукује. Наравно, разумије се да су резултати овог рада апликативни не само за државе и друштва који се конкретно анализирају у овом раду, већ и за сваки други случај сецесионизма.

- 1) Укратко истаћи разлог због којих су истраживања предузета и представити проблем, предмет, циљеве и хипотезе;
- 2) На основу прегледа литературе сажето приказати резултате претходних истраживања у вези проблема који је истраживан (водити рачуна да обухвата најновија и најзначајнија сазнања из те области код нас и у свијету);

- 3) Навести допринос тезе у рјешавању изучаваног предмета истраживања;
- 4) Навести очекиване научне и прагматичне доприносе дисертације.

V МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Истраживања је структурисано тако да се кандидаткиња реферисала на три групе извора. Прва се односи на теоријске радове посвећене датом проблему (сецесија), с акцентом на одабрани (контрактуалистички) теоријски приступ. Кандидаткиња се реферише на литературу која је релевантна и актуелна, између осталог радове: Алан Бјукенен (1995), Бартикус (2004), Беран (1998), Фреман (1998), Молчанова (2009), Павковић, Радан (2007), Лехнинг (1998), Кравфорд (1979), Хејвуд (2004), Хелд (1987), Савановић (2019) и др. Селекција која је предложена је очито фокусирана на политичку теорију сецесије, а не на правну, што је и неопходно с обзиром на циљ и претензије предложеног истраживања. Поред наведене научне литературе кандидаткиња је користитила и различита конститутивна акта, као што су: уставни закони, повеље, декларације и др. Трећа група извора односи се на прикупљање релевантних података о сецесионистичким покретима у случајевима који су узети за предмет анализе. Кандидаткиња наводи „кориштење најширег спектра релевантних извора“ и класификује те изворе у неколико основних група: (а) анализе конкретних уставноправних поретка државе, преко (б) докумената (закон, одлука, резолуција, декларација) које су донијели релевантни политички актери у сваком од тих случајева; (в) па до анализе медијских наступа главних протагониста сецесионистичких покрета, као и њихових противника, у сваком од ових случајева. Исправно се констатује да ће посебно значајан извор бити (г) одлуке уставних судова држава у случајевима када су сецесионистички покрети произвели такве одлуке.

Из оваквог приступа логично је слиједио и адекватан метод(и) истраживања: компаративни метод, анализа садржаја, историографски метод (нарочито у случајевима гдје захтјев за независност има значајну „историјску дубину“) као и други стандардни методски поступци карактеристични за овај тип истраживања. Примјењене методе истраживања су адекватне, довољно тачне и у складу с актуалним истраживачким захтјевима. Цјелокупан истраживачки процес одвијао се према плану истраживања предвиђеном у Пријави дисертације, што свједочи да је кандидаткиња претходно у потпуности овладала темом и имала јасну визију шта жели испитивати и утврдити. Испитивани параметри, како одабране студије случаја тако и индикатори кроз које су третирани дају довољно елемената за поуздано истраживање и закључивање.

- 1) Објаснити материјал који је обрађиван, критеријуме који су узети у обзир за избор материјала;
- 2) Дати кратак увид у примјењени метод истраживања при чему је важно оцијенити сљедеће:
  1. Да ли су примјењене методе истраживања адекватне, довољно тачне и савремене, имајући у виду достигнућа на том пољу у свјетским нивоима;
  2. Да ли је дошло до промјене у односу на план истраживања који је дат приликом пријаве докторске тезе, ако јесте зашто;
  3. Да ли испитивани параметри дају довољно елемената или је требало испитивати још неке, за поуздано истраживање;
  4. Да ли је статистичка обрада података адекватна.

VI РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

У складу с основном почетном хипотезом према којој је контрактуалистичка теорија сецесије и даље мјеродаван оквир и за теоријско тумачење и разумјевање сецесије и за практичнополитички третман конкретних сецесионистичких покрета, кандидаткиња је успјешно тестирала овај теоријски модел. Истраживање је показало да се у свим „успјешним“ сецесионистичким покретима (попут случаја Црне Горе), као и у оним који нису довели до легалне и легитимне сецесије (Каталонија, Венето), као доминантан модел користио контрактуалистички приступ и његов основни постулат према коме је сецесија легална и легитимна само-и-само-ако има сагласност матичне државе. Нарочито је важно да је у раду јасно доказано да је „пристанак“ матичне државе нужан услов за легалну сецесију и као такав је новисан од осталих фактора и аргумената. Кандидаткиња је успјешно доказала да чак и у случајевима гдје су постојали неки изузетно јаки други критерији за сецесију – попут културноисторијске „дубине“ државности сецесионистичке територије (какав је нпр случај Венето) и/или постојања мање или више јасна економске, културне, етничке итд дискриминације (Каталонија) то нису били довољни разлози за признавање самосталности датих регија. Са друге стране, успјешно

осамостаљење Црне Горе није се, или се у врло малој мјери, позивало на културноисторијску и економску аргументацију. Када су се користили ови аргументи су више били упућени за унутрашњу употребу – тј за придобијање грађана Црне Горе за идеју независности, него што су били кориштени да се добије међународно признање самосталности. Оно је у потпуности овисило и било гарантовано експлицитним пристанком Србије, тј постојањем „сагласности“ државе да ће признати самосталност ако се грађани Црне Горе одлуче за то. Дакле, за ове случајеве може се прихватити да представљају доказ да је контрактуалистичка теорија сецесије, унаточ разним и теорисјким и практичнополитичким изазовима, и даље мјеродаван модел за третман сецесионистичких покрета.

Косово је теоријски важан примјер јер не слиједи контрактуалистички модел легитимности сецесије – наине нема сагласност Србије за сецесију. Стога су Косовари широко користили друге врсте аргумената - од економских (и то примарно у домену „негативних“ – тврдећи да постоји нека врста економског израбљивања од стране државе Србије), па до покушаја да се на неки начин задобије културноисторијска платформа за независност (што се примарно реферише на период социјалистичке Југославије). Ипак, према контрактуалистичкој теорији, ово не могу бити довољни аргументи за легалну сецесију. Заправо, кандидаткиња ефектно показује да и случај Косова заправо, ако се исправно разумије, потврђује контрактуалистички модел: велики број држава свијета не признаје косовску независност (с чистим контрактуалистичким аргументом – нема сагласности Србије); а и они који признају унилатерану сецесију Косова морали су прибјећи тврдњи да је у питању „*sui generis*“. Тиме се заправо посредно признаје да је контрактуалистички услов пристанка (сагласности) и даље прихваћен нужни услов за легитимност сецесије, а да је Косово тек изузетак из тог општег начела.

Овако добијени резултати су јасно приказани, логично и јасно излагани и тумачени, и контекстуализовани са резултатима других релевантних аутора из дате области.

Имајући у виду број стварних сецесионистичких покрета на тлу Европе, као и новије политичке кризе, јасно је да овај теоријски увид има изузетан значај и за теорију и за политичку праксу. Он нас, на примјер у случају Косова, упућује на закључак да је пут за рјешавање косовског проблема враћање на контрактуалистички модел – што значи рјешавање тог питања уз сагласност страна у (друштвеном) уговору: у овом случају Србије и Косова. Једнако тако, ово истраживање даје упуте постојећим (попут Венета, Каталоније и Републике Српске) и будућим сецесионистичким покретима: колико год економски, културни и историјски аргументи били јаки и утемељени, унилатерална једнострана сецесија је неприхватљива. Кандидаткиња исправно закључује: „Чак и у случају попут косовског, гдје је постојала јака међународна подршка за самосталност, проблем није ријешен и дошло се у ситуацију 'замрзнутог конфликта'. Закључак је јасан: да би сецесија била прихваћена неопходно је добити сагласност остатка државе или верификацију од стране Уставног суда. Дакле, контрактуалистичка теорија сецесије се заправо потврдила и у овом 'изузетку' што значи да представља јасан пут за рјешавање постојећих и третман будућих сецесионистичких захтјева.

- 1) Укратко навести резултате до којих је кандидат дошао;
- 2) Оцијенити да ли су добијени резултати јасно приказани, правилно, логично и јасно тумачени, упоређујући са резултатима других аутора и да ли је кандидат при томе испољавао довољно критичности;
- 3) Посебно је важно истаћи до којих нових сазнања се дошло у истраживању, који је њихов теоријски и практични допринос, као и који нови истраживачки задаци се на основу њих могу утврдити или назирати.

VII ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Кандидаткиња је цјелокупно истраживање провела методолошки коректно и у складу с предвиђеним планом истраживања. Користећи методе анализе садржаја, компаративне и историографске методе, кандидаткиња је доказала своју почетну премису изложу у главној хипотези дисертације. Контрактуалистичка теорија потврђена је као и даље важећи оквир за разумијевање и третман сецесије. Анализом адекватних докумената у одабраним студијама случаја, попут одлука уставних судова датих држава, до програма и платформи странака и других субјеката сецесије, кандидаткиња је јасно дестиловала сет доказа који потврђују основну хипотезу. Доказано је да се у свим разматраним случајевима, рачунајући и тзв косовски изузетак, заправо није излазило изван оквира контрактуалистичког модела.

На основу тога, Комисија за оцјену и одбрану докторског рада кандидаткиње **Хелене Крнетић**, под називом „**Савремени сецесионистички покрети у Европи – пет студија случаја**“, сматра да је истраживање проведено коректно, у складу с адекватном научном методологијом, да је главна хипотеза рада јасно доказана и потврђена, те да су добијени резултати вриједни у смислу научног доприноса и апликативни у друштвеној стварности; те стога предлаже да се **докторска дисертација прихвати, а кандидату одобри одбрана.**

- 1) Навести најзначајније чињенице што тези даје научну вриједност, ако исте постоје дати позитивну вриједност самој тези;
- 2) На основу укупне оцјене дисертације комисија предлаже:
  - да се докторска дисертација прихвати, а кандидату одобри одбрана,
  - да се докторска дисертација враћа кандидату на дораду (да се допуни или измијени) или
  - да се докторска дисертација одбија.

Датум: 30.08.2022. године

**ПОТПИС ЧЛАНОВА
КОМИСИЈЕ**

1.

Проф. др Ђорђе Вуковић

2.

Проф. др Синиша Атлагић

3.

Проф. др Александар Савановић

ИЗДВОЈЕНО МИШЉЕЊЕ: Члан комисије који не жели да потпише извјештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извјештај образложење, односно разлог због којих не жели да потпише извјештај.

Број:08/1.599/22

Датум:14.06.2022.

На основу члана 3. Правилника о поступку провјере оригиналности завршних радова студената на II и III циклусу студија Универзитета у Бањој Луци број 02/04-3.2688-4/17 од 28.09.2017. године издаје се

У В Ј Е Р Е Њ Е

Овим се потврђује да је докторска дисертација кандидаткиње **Хелене Крнетић** под називом „Савремени сецесионистички покрети у Европи-пет студија случаја“ провјерена путем званичног софтвера за откривање плагијата дана 08.06.2022. године.

Шеф библиотеке

Нина Кујандић

Продекан за научноистраживачки рад

ДОСТАВЉЕНО:

- Ментору
- А/А

УНИВЕРЗИТЕТУ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ПОДАЦИ О АУТОРУ ОДБРАЊЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Име и презиме аутора дисертације: Хелена Крнетић;

Датум, мјесто и држава рођења аутора: 29.09.1988. године, Бања Лука, Босна и Херцеговина;

Назив завршеног факултета/Академије аутора и година дипломирања: Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци, дана 08.09.2014. године;

Датум одбране мастер/магистарског рада аутора: 30.11.2017. године;

Наслов мастер/магистарског рада аутора: „Теорија сецесије, студија случаја: Каталонија и Шкотска“;

Академска титула коју је аутор стекао одбраном мастер/магистарског рада: Магистар међународних односа – 300 ECTS;

Академска титула које је аутор стекао одбраном докторске дисертације: Доктор политичких наука – 480 ECTS – Политикологија;

Назив факултета/Академије на коме је докторска дисертација одбрањена: Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци;

Назив докторске дисертације и датум одбране: „Савремени сецесионистички покрети у Европи – пет студија случаја“, датум одбране: 28.04.2023. године;

Научна област дисертације према CERIF шифрарнику: Политичке и управне науке (S 170);

Имена ментора и чланова комисије за одбрану докторске дисертације:

1. Проф. др Ђорђе Вуковић, председник Комисије;
2. Проф. др Александар Савановић, члан - ментор;
3. Проф. др Сениша Атлагић, члан;

У Бањој Луци, дана 04.05.2023. године;

Проф. др Ранка Перић Ромић

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем
да је докторска дисертација/докторски умјетнички рад

Наслов дисертације/рада САВРЕМЕНИ СЕЦЕСИОНИСТИЧКИ ПОКРЕТИ У ЕВРОПИ - ПЕТ
СТУДИЈА СЛУЧАЈА

Наслов дисертације/рада на енглеском језику CONTEMPORARY SECESSIONIST MOVEMENTS
IN EUROPE - FIVE CASE STUDIES

- резултат сопственог истраживачког/умјетничког рада,
- да докторска дисертација/докторски умјетнички рад, у цјелини или у дијеловима, није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци: 15.05.2023.

Потпис докторанда

Александар Ђукић

Изјава 2

Изјава којом се овлашћује Универзитет у Бањој Луци да докторску дисертацију/докторски умјетнички рад учини јавно доступним

Овлашћујем Универзитет у Бањој Луци да моју докторску дисертацију/докторски умјетнички рад под насловом

САВРЕМЕНИ ГЕОДЕЗИЈСКИ ПОДАЦИ У ЕЛЕКТРОН-НЕТ СТУДИЈИ СЛУЧАЈА

која је моје ауторско дјело, учини јавно доступним.

Докторску дисертацију/докторски умјетнички рад са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију/докторски умјетнички рад похрањену у дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (*Creative Commons*) за коју сам се одлучио/ла.

- ① Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – дијелити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – дијелити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Бањој Луци: 15.05.2023.

Потпис докторанда

Александар Чук

Изјава 3

Изјава о идентичности штампане и електронске верзије докторске дисертације/докторског умјетничког рада

Име и презиме аутора Хелена Кристит

Наслов дисертације/рада Савремена сецесионистичка сликарства у Европи - пет студија случаја

Ментор проф. др Александар Савковић

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације/докторског умјетничког рада идентична електронској верзији коју сам предао/ла за дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци.

У Бањој Луци: 15.05.2023

Потпис докторанда

Хелена Кристит